

2019

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS ATASKAITA

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2019 METŲ VEIKLOS
A T A S K A I T A**

2020 m. kovo 31 d. Nr. 4–2
Vilnius

TURINYS

Ižangos žodis	6
I. TYRIMŲ STATISTIKA	7
II. PAGRINDINĖS 2019 METŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS KRYPTYS. IDENTIFIKUOTOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SPRAGOS	14
2.1. Vaikas ir šeima	14 - 20
2.1.1. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimas	14
2.1.2. Vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiais tėvais užtikrinimas	15
2.1.3. Teisinio reglamentavimo dėl vaiko teisės gyventi šeimoje pokyčiai	17
2.1.4. Klausimo dėl vaiko paėmimo iš tėvų nagrinėjimo teismuose problematika	18
2.1.5. Šeimos politikos komisijos veikla	19
2.2. Vaiko globos aspektai	20 - 33
2.2.1. Asmens, norinčio tapti vaiko globėju, tinkamumo vertinimo problemos	21
2.2.2. Globojamo vaiko poreikių tenkinimo problemos	22
2.2.3. Ydingos vaiko laikinojo globėjo parinkimo praktikos	24
2.2.4. Vaikų išsirinkimas vykdant savanorišką veiklą	25
2.2.5. Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimas ligoninėse	26
2.2.6. Globos paslaugų prieinamumas arčiausiai šeimos gyvenamosios vietos	27
2.2.7. Vaiko globos priežiūros problemos	28
2.2.8. Vaiko globa šeimynoje	29
2.2.9. Globėjo pareigų atlikimo vertinimas vaikams pasišalinant iš globos įstaigos	29
2.2.10. Budinčių ir laikinųjų globotojų asociacijos iškeltų klausimų aptarimas ir sprendimas	30
2.2.11. Vaiko globos organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas	31
2.3. Įvaikinimas	33 - 35
2.3.1. Sąlygų tarptautiniam įvaikinimui įgyvendinimas. Siūlymai įvaikinimo procedūrų tobulinimui	33
2.4. Socialinės paslaugos ir parama	36 - 41
2.4.1. Paslaugų bei pagalbos šeimai plėtros ir kokybės užtikrinimo klausimai	36
2.4.2. Atvejo vadybos iššūkiai	37
2.4.3. Tarnybos teritorinių skyrių aktyvumas vertinant pagalbos šeimai poreikį	38
2.4.4. Nemokamo mokinių maitinimo organizavimo ypatumai	39
2.4.5. Tyrimas dėl nėščiųjų moterų rizikingo elgesio	40

2.5. Vaiko apsaugos nuo smurto aspektai	41 - 47
2.5.1. Smurto mokyklose aspektai	42
2.5.2. Smurtas prieš vaikus vaikų globos įstaigose	43
2.5.3. Pagalba grėsmingoje situacijoje esančiam vaikui	43
2.5.4. Smurtas artimoje aplinkoje	44
2.6. Vaikas švietimo sistemoje	47 - 54
2.6.1. Vaiko ugdymo organizavimo ne mokykloje iššūkiai	48
2.6.2. Pradinių klasių mokinių ugdymas antroje pamainoje	49
2.6.3. Mokyklų tinklo pertvarka	50
2.6.4. Mokyklose vykdomų renginių turinys	52
2.6.5. Lygių teisių ir vienodų sąlygų vaikams ugdytis užtikrinimas	53
2.6.6. Švietimo pagalbos vaikams finansavimo užtikrinimo problema	54
2.7. Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių	55 - 58
2.7.1. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo(si) ir švietimo pagalbos užtikrinimo problemos	55
2.7.2. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, neformalaus ugdymo prieinamumas	56
2.7.3. Kitos veiklos įtraukiojo ugdymo srityje	57
2.8. Vaiko sveikata	59 - 66
2.8.1. Skiepavimo nuo meningokokinės infekcijos teisinio reguliavimo klausimai	59
2.8.2. Vaiko raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų prieinamumo aspektai	60
2.8.3. Vaiko teisė į sveiką ir saugią ugdymosi aplinką	61
2.8.4. Ugdymo procesas šiltuoju metų periodu	62
2.8.5. Sisteminės pažymų reformos įgyvendinimo poveikis (medicininės pažymos forma 094/a)	62
2.8.6. Vaikų psichikos sveikatos priežiūros įgyvendinimo aspektai	63
2.8.7. Žaidimų ir poilsio aplinka	64
2.8.7.1. Vaiko teisė į saugią ir sveiką aplinką vaikų žaidimo aikštelėse	64
2.8.7.2. Vaiko teisė į saugų ir tinkamą poilsį	65
2.9. Vaikas teisingumo sistemoje	67 - 76
2.9.1. Vaiko atstovavimas civiliniame procese	67
2.9.2. Teismo psichiatrijos ir psichologijos ekspertizių trukmės problemos	68
2.9.3. Vaiko teisių užtikrinimas jų įstatyminiams atstovams pritaikius procesinės prievartos priemones	69
2.9.4. Nukentėjusių vaikų apklausos svarba	71
2.9.5. Nekaltumo prezumpcijos aspektai	71
2.9.6. Vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimas baudžiamojo proceso metu	72

2.9.7. Vaiko teisių užtikrinimas vykdant viešojo transporto keleivių kontrolę	74
2.9.8. Draudimo teistiems asmenims dirbti su vaikais teisinio reglamentavimo tobulinimo aspektai	75
2.10. Vaiko teisė būti išklausytam	76 - 78
2.10.1. Vaiko teisės būti išklausytam užtikrinimas	76
2.10.2. Konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros neratifikavimas	78
2.11. Vaiko teisė į privatumą	79 - 82
2.11.1. Vaiko asmens duomenų apsauga renkant lėšas labdaros tikslais	79
2.11.2. Vaiko asmens duomenų skelbimas socialiniuose tinkluose	80
2.11.3. Vaikas žiniasklaidoje – skandalingi atvejai	80
2.11.4. Vaiko privatumo užtikrinimas šeimoje	81
2.11.5. Sveikatos priežiūros įstaigų perteklinės informacijos teikimas	82
2.12. Vaiko turtinių teisių apsauga	82 - 84
2.12.1. Vaiko, globojamo institucijoje, disponavimas asmeninėmis lėšomis	82
2.12.2. Inicatyva atsisakyti teismo leidimo, susijusio su šeimos turto disponavimu	83
2.13. Vaikai migracijos procese	84 - 87
2.13.1. Prieglobsčio prašančių vaikų padėtis valstybės pasienyje	84
2.13.2. Pagalbos stiprinimo galimybės užsienyje gyvenančioms šeimoms	85
2.13.3. Paslaugų prieinamumo nelydimiems nepilnamečiams problemos	86
2.13.4. Kitos veiklos vaikų apsaugos migracijoje srityje	87
2.14. Vaiko teisių apsaugos institucijų veikla	88 - 90
2.14.1. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimų įgyvendinimo stebėseną	88
2.14.2. Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos veiklos problemos	89
2.14.3. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos įgalinimų stiprinimas	89
III. INFORMACINĖ ŠVIEČIAMOJI VEIKLA IR BENDRADARBIAVIMAS	90 - 96

Ataskaitoje naudojamos santrumpos ir sąvokos:

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė) – Kontrolierius(-ė).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga – Įstaiga.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – Tarnyba.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai skyriai – Tarnybos teritoriniai skyriai.

Globa, rūpyba – globa.

Vaiko globėjas, rūpintojas – globėjas.

Globotinis, rūpintinis – globotinis.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija – Vaiko teisių konvencija, Konvencija.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas – JT VT Komitetas.

IŽANGOS ŽODIS

„Vaikai yra daugiau, nei mes manome, kad jie yra; jie gali padaryti daugiau, nei mes manome, kad jie gali padaryti. Viskas, ko jiems reikia – sulaukti pasitikėjimo iš suaugusiųjų, kuriuos jie vis tiek galiausiai pakeis. Jų šiandienos svajonė, taps rytojaus tikrove.“

Wess Stafford

Pastaraisiais metais įvykusios didžiulės permainos – vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarka bei institucinės globos reforma – reikalauja ypatingo atidumo stebint ir analizuojant vykstančius procesus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunami skundai ir pranešimai apie vaiko teisių pažeidimus dažnai tampa pozityvios kaitos katalizatoriumi, kai išsprendžiama ne tik konkretaus vaiko teisių užtikrinimo problema, bet ir kitų vaikų, esančių panašioje situacijoje. Pastebėjus besiformuojančią ydingą praktiką vaiko teisių apsaugos ar teisėsaugos sistemoje, švietimo, sveikatos ar kitoje srityje, siekiama ne tik nustatyti netinkamus institucijų veiksmus ar sprendimus, bet ir išsiaiškinti priežastis, teisinio reglamentavimo spragas ar teisės aktų kaitos poreikį. Tenka konstatuoti, kad nemažos dalies vaiko teisių pažeidimų būtų galima išvengti pasitelkiant geranoriškumą, lyderystę, bendradarbiavimą.

Iš kitos pusės, nepriklausomai nuo vykdomų institucinių reformų, vaiko teisių užtikrinimo iššūkiai išlieka tie patys, bene dažniausiai į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą kreipiasi vienas iš tėvų dėl netinkamo vaiko teisių užtikrinimo kylant ginčams tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su tėvais tvarkos nustatymo ar įgyvendinimo, atostogų, išlaikymo. Dažnai konfliktų metu vienam iš tėvų sau prisiskyrus didesnes teises vaiko auklėjimo ar gerovės srityse, neleidžiant vaikui bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), valstybės ir savivaldybės institucijų neveikimas ar netinkamas veikimas suponuoja dar gilesnius vaiko teisių pažeidimus.

Valstybės pareiga – imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių vaiko teisėms įgyvendinti. Laiku neužtikrinimas vaiko teisių, jo fizinio, emocinio ir dvasinio vystymosi, nesirūpinimas vaiko gyvenimo sąlygomis, jo sveikata ilgainiui atsiliepia vaikų gyvenimo kokybei, taip pat ir visuomenei. Ypatingą grėsmę vaikams kelia prasta mityba, ligos, skurdas, nepriežiūra, smurtas, socialinė atskirtis ir kt. Rūpinimasis vaiko teisėmis jau ankstyvoje vaikystėje padeda užkirsti kelią asmeninėms, socialinėms ar mokymosi problemoms vidurinėsios vaikystės ar paauglystės metu. Siekiant užtikrinti optimalų kiekvieno vaiko vystymąsi vaikystėje, būtina pripažinti kiekvieno gyvenimo laikotarpio poveikį vėlesniems etapams. JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia gyvenimo kelio perspektyvos svarbą.¹

Pastebima, kad dažnai kompleksinės problemos sprendžiamos labai fragmentuotai, orientuojamasi ne į vaikų poreikius, o į jau egzistuojantį, nusistovėjusį, sustabarėjusį paslaugų sektorių. Savivaldybės nenoriai ar nepatikliai įsileidžia nevyriausybinių organizacijų siūlomas paslaugas, nėra pajėgios sukurti vaiko poreikius atliepiančias paslaugas.

Šioje ataskaitoje analizuojama vaiko teisių padėtis Lietuvoje, naujos ir įsisenėjusios problemos, detalios aptariamos 2019 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos bei teikti siūlymai.

Edita Žiobienė

¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

I. TYRIMŲ STATISTIKA

1.1. Kontrolieriaus gauti skundai ir pradėti tyrimai savo iniciatyva

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius:

- **tiria pareiškėjų skundus:**
  - dėl fizinių ir juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;
  - dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.
- **atlieka tyrimus savo iniciatyva:**
  - turėdamas informacijos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus;
  - siekdamas įvertinti tam tikros grupės vaikų ar vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimą.

Asmuo skundą gali pateikti:

pristatyti į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą (Plačioji g. 10, Vilnius)

atsiųsti el. paštu vtaki@vtaki.lt (skenuotą dokumentą su parašu)

atsiųsti paštu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai

elektroniniu būdu (dokumentas turi būti pasirašytas elektroniniu parašu)

atsiųsti faksu (8 5) 265 7960

- Skundas turi būti pasirašytas.
- Pareiškėjo prašymu jo vardas ir pavardė tolesniame tyrime neskelbiami.
- Anoniminiai skundai netiriami, jeigu Kontrolierius nenusprendžia kitaip.
- Vaikas į Kontrolierių gali kreiptis savarankiškai. Įstatyme numatyti skundo reikalavimai vaikui netaikomi.

Kitu būdu (forma) gavęs informaciją apie tai, jog dėl tam tikrų asmenų veiksmų ar neveikimo gali būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai, Kontrolierius gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

PRADĖTI TYRIMAI 249
REMIANTIS
ASMENŲ SKUNDAIS – 170
KONTROLIERIAUS
INICIATYVA – 79

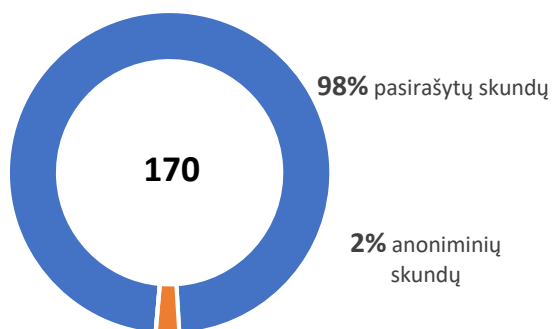
NUSTATYTI VAIKO TEISIŲ
PAŽEIDIMAI 594

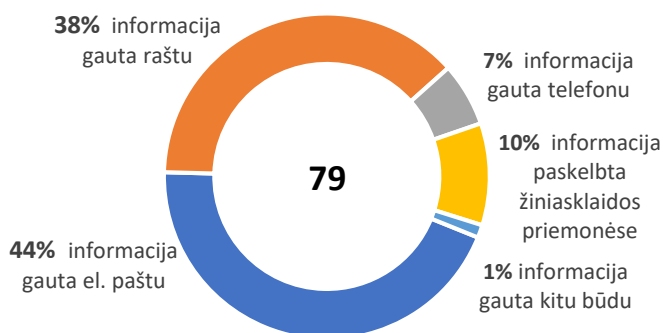
BAIGTI TYRIMAI
266

REMIANTIS ASMENŲ SKUNDAIS PRADĖTI TYRIMAI

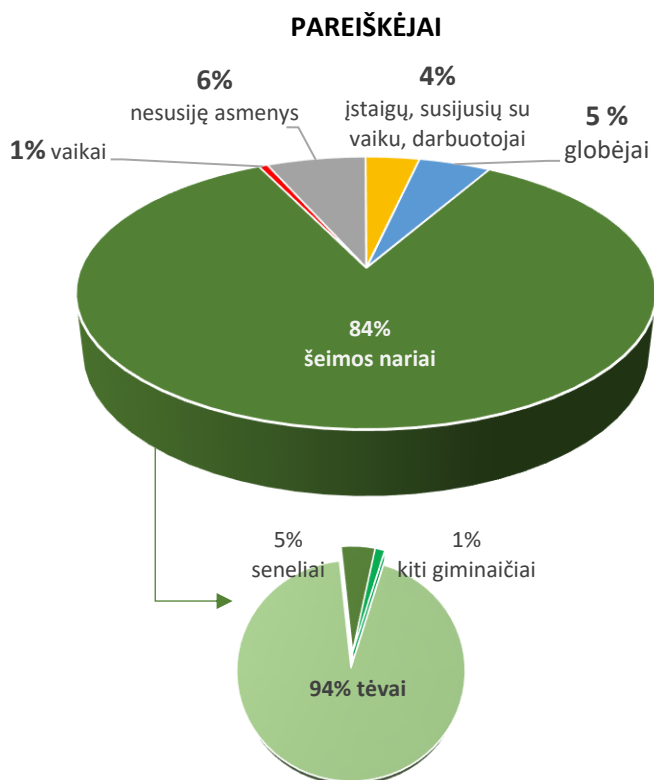
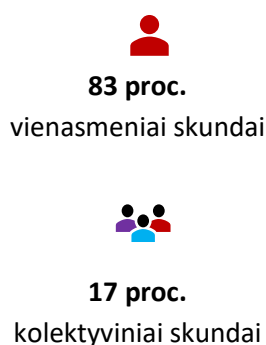

KONTROLIERIAUS INICIATYVA PRADĖTI TYRIMAI

1.2. Pareiškėjai

Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 16 straipsnio 1 dalį, pareiškėju gali būti fizinis arba juridinis asmuo², kuris kreipiasi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, pateikdamas skundą dėl (galimai) pažeidžiamų vaikų teisių ir teisėtų interesų, taip pat dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.

1.3. Gautų skundų problematika

2019 metais pradėtuose tyrimuose buvo skundžiamasi dėl **477** (galimų) vaiko teisių pažeidimų atvejų.

Dažniausiai buvo skundžiamasi Tarnybos (jo teritoriniais skyrių) veiksmais ar neveikimu (33 proc. atvejų), tėvų netinkamai įgyvendinamomis pareigomis vaikams (16 proc. atvejų) bei švietimo įstaigų veikla, sudarančia sąlygas pažeisti vaikų, ypač turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teises.

² Pažymėtina, kad dalis pareiškėjų, pateikdami skundą, nenurodė savo asmens duomenų (skundai buvo tiriami, kaip anoniminiai), todėl jie neįtraukti į teikiamus statistinius duomenis apie pareiškėjus.

Atitinkamai pagal ataskaitiniais metais skųstus asmenis išryškėjo ir skundžiamų vaikų teisių pažeidimų problematika. Dominavo vaiko teisių pažeidimai dėl Tarnybos veiklos, taip pat vaiko teisės bendrauti su atskirai gyvenančiu tėvu (motina), vaiko teisės būti apsaugotam nuo jį žalojančio elgesio (visų smurto formų). Kaip ir kiekvienais metais, 2019 metais pradėti tyrimai pagal pažeidimų pobūdį buvo įvairūs, iš esmės apimantys daugumą vaiko teisių, t. y. tyrimai dėl pažeidžiamų vaiko teisių į švietimo pagalbą, socialinę paramą ir paslaugas, socialinį saugumą, asmens duomenų apsaugą, nuosavybę, globos organizavimo ir priežiūros procese, sprendžiant vaiko paėmimo iš šeimos klausimus, civiliniame, administraciniame ir (ar) baudžiamajame procese, tinkamas ir saugias gyvenimo, ugdymo(si) sąlygas, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo ir kt.

1.4. Baigti tyrimai

2019 metais Kontrolierė baigė **266** tyrimus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų, iš jų: išnagrinėjo 165 asmenų skundus; atliko 102 tyrimus savo iniciatyva.

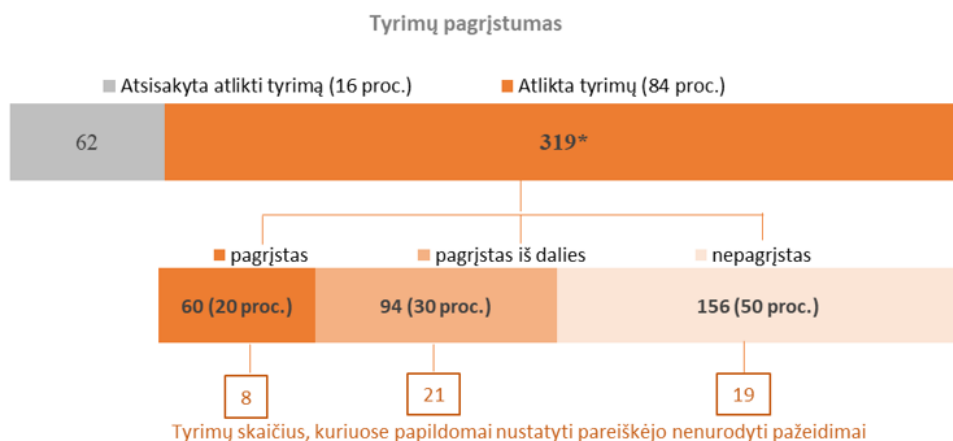
BAIGTI TYRIMAI 266,
iš jų:

62 proc.
TYRIMAI DĖL ASMENŲ SKUNDŲ

38 proc.
TYRIMAI KONTROLIERIAUS
INICIATYVA

Dalį, t. y. 47 (18 proc.), skundų buvo atsisakyta nagrinėti esant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 21 straipsnio 1 dalyje nurodytiems pagrindams (tikslinga nagrinėti kitoje institucijoje; nepriklauso Kontrolieriaus kompetencijai; skundo aplinkybės buvo išnagrinėtos (yra nagrinėjamos) teisme, skundas pateiktas pakartotinai nenurodant naujų aplinkybių ir kt.).

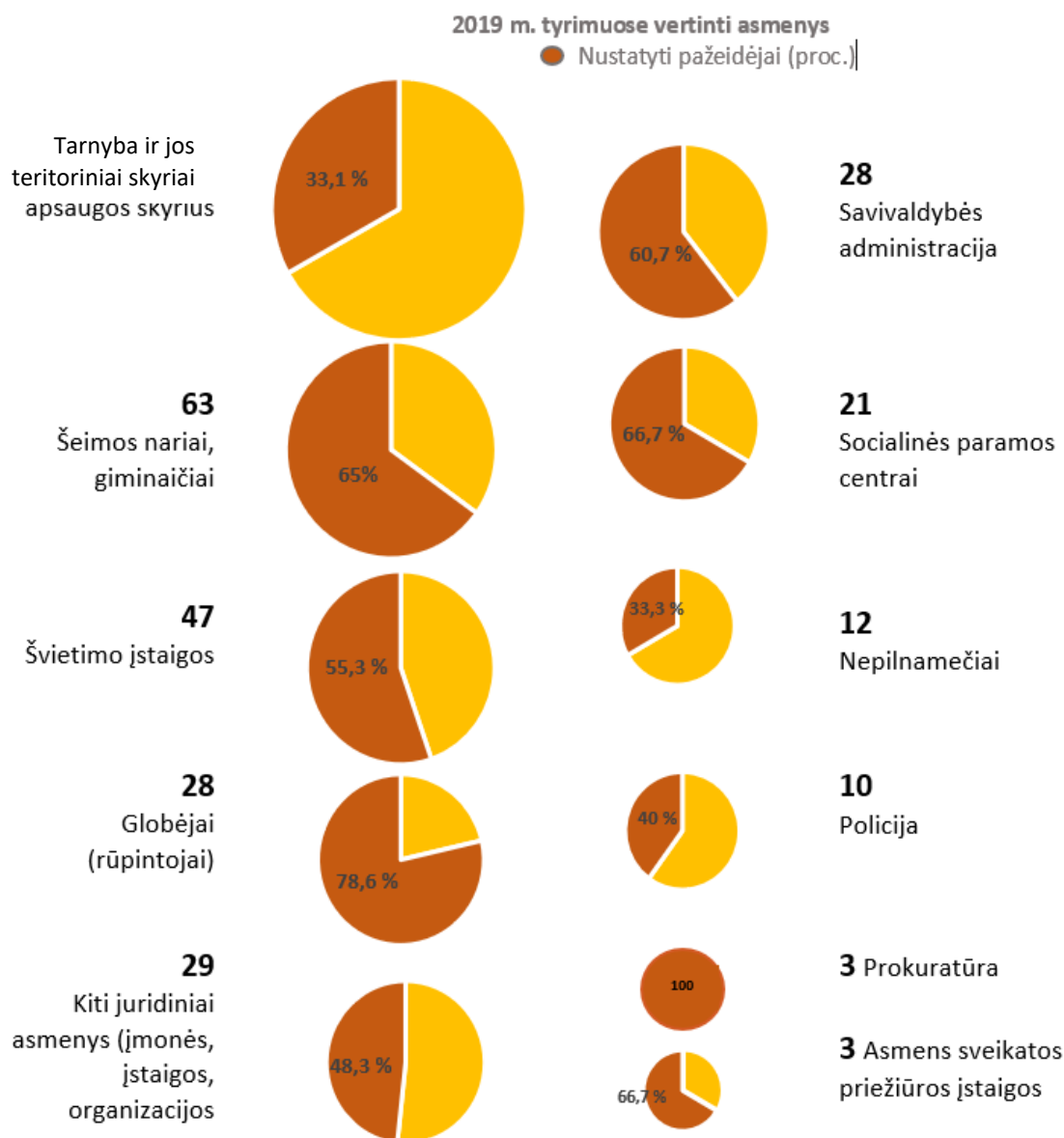
* Dalies (9) skundų pagrįstumo įvertinti nėra galimybės (pareiškėjas skundą tyrimo metu atsiėmė; pritrūko objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą).

Ataskaitiniais metais buvo parengta daugiau nei 1000 paklausimų (t. y. dėl dokumentų ir paaiškinimo pateikimo kreiptasi į atitinkamas institucijas ir (ar) vaiko teises galimai pažeidžiančius asmenis), siekiant išsiaiškinti pareiškėjų skunduose nurodytas aplinkybes ir įvertinti jų pagrįstumą, taip pat ištirti kitu būdu gautą informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus, surinkti įrodymus ir kitus duomenis, būtinus Kontrolieriaus objektyviam sprendimui priimti.

1.5. Nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

2019 metais baigtuose tyrimuose buvo įvertinti **383** fizinių ir juridinių asmenų veiksmai (neveikimas), sietini su galimais vaiko teisių pažeidimais, iš jų – **194** asmenys (51 proc.) buvo pripažinti pažeidę vaiko teises.

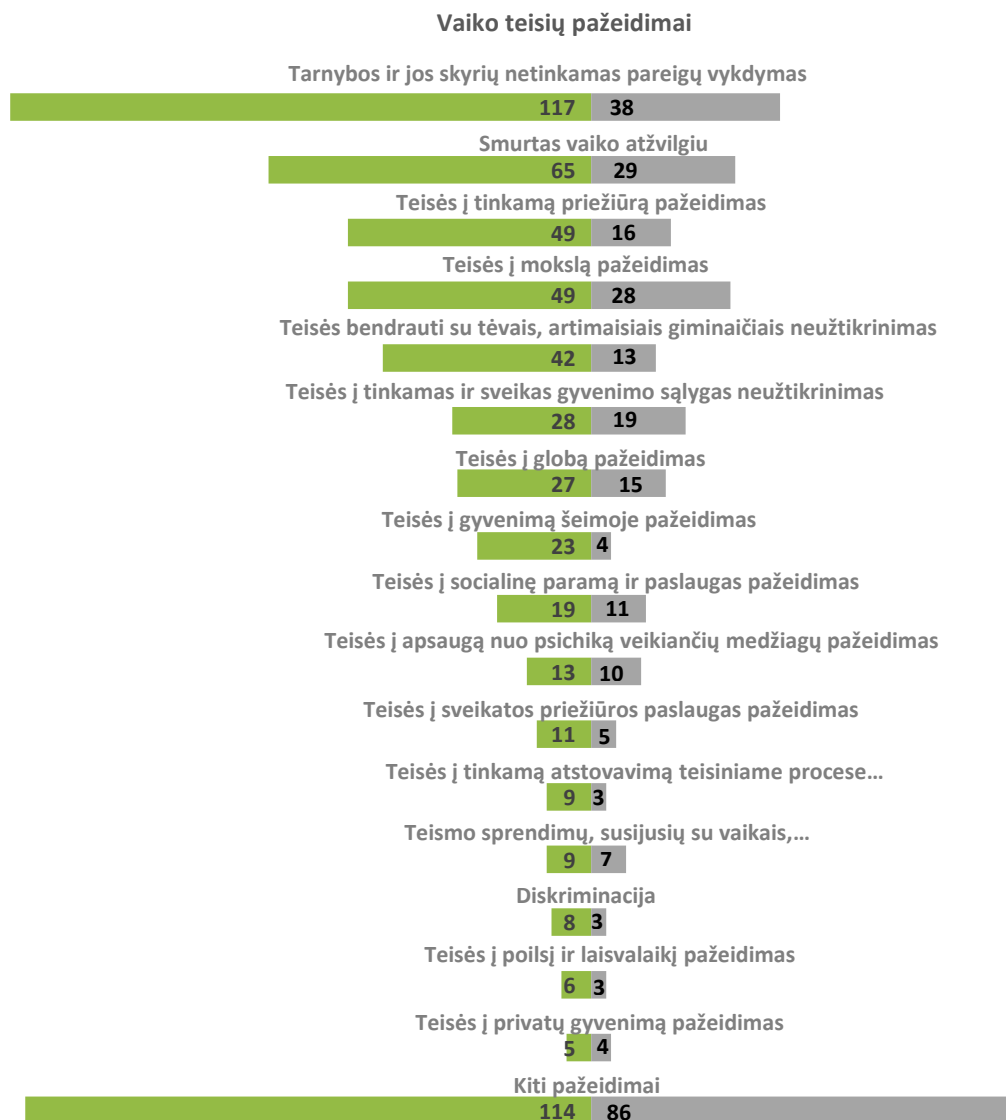

Kaip matyti iš anksčiau pateiktų duomenų, dažniausiai, kaip ir ankstesniais metais, buvo skundžiamasi Tarnybos (jos teritorinių skyrių) veiksmais (neveikimu). Palyginus su 2018 metų duomenimis, šių institucijų darbe nustatytų vaiko teisių pažeidimų skaičius išliko panašus – 34 proc. tyrimų pripažinti pagrįstais ar iš dalies pagrįstais.

Didžiausias procentas vaiko teisių pažeidimo atvejų buvo nustatyta Kontrolierei atlikus tyrimus dėl globėjų pareigų įgyvendinimo (78.6 proc. atvejų pasitvirtino), dėl šeimos narių veiksmais ir (ar) neveikimu pažeidžiamų vaiko teisių (65 proc. atvejų pasitvirtino) ir dėl švietimo įstaigų veiklos, sietinos su pareigų vaikui įgyvendinimu – tinkamu jų teisės į mokslą ir kitų su vaiko gerove susijusių teisių užtikrinimu (55 proc. atvejų pasitvirtino).

1.6. Nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis

2019 metais baigtuose tyrimuose buvo vertinti **594** galimi vaiko teisių pažeidimų atvejai, iš jų – **293 (50 proc.)** pasitvirtino.

Vaiko teisės į tinkamą priežiūrą neužtikrinimas ir iš to kylančios vaikų žalojančio elgesio pasekmės – ilgalaikis fizinių ir psichinių vaiko poreikių netenkinimas, dėl ko kyla grėsmė vaiko pilnaverčiam vystymuisi ir funkcionavimui, taip pat smurtas prieš vaikus, jų teisės į mokslą neužtikrinimas – vieni dažniausių Kontrolierės atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų.

1.7. Kontrolieriaus priimti sprendimai

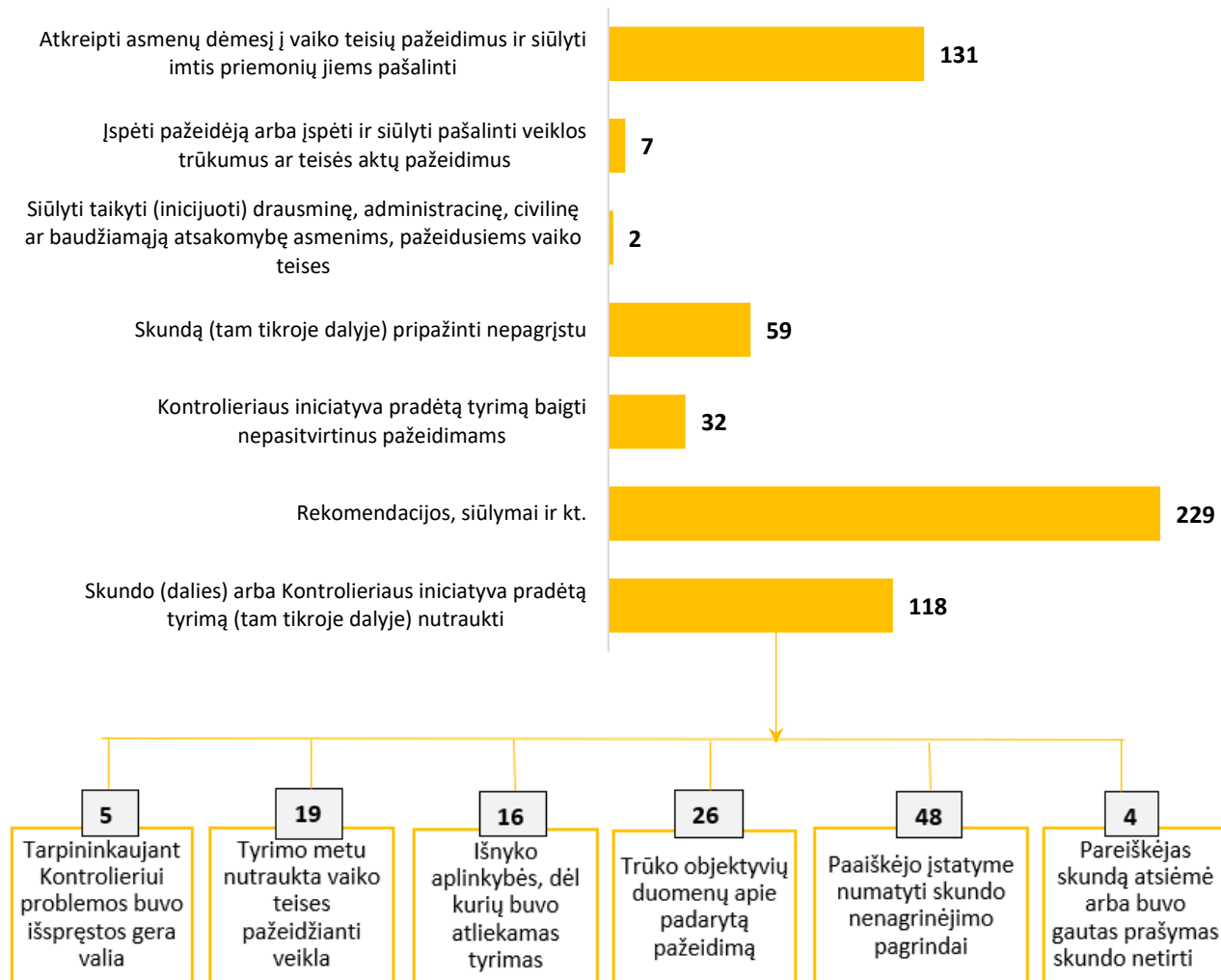
Ištyręs pareiškėjo skundą ar atlikęs tyrimą savo iniciatyva, Kontrolierius priima sprendimą, kuriame nurodomos tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai ir asmenų veiklos teisinis vertinimas.

Kontrolierė 2019 metais priėmė iš viso **578** sprendimus. Pastebėtina, kad Įstaigoje atliekami tyrimai darosi sudėtingesni, apima vis platesnį su vaiku sietinų asmenų ratą ir jų veiksmus (neveikimą), sukeliančius, atitinkamai, kompleksines vaiko teisių užtikrinimo problemas. Dėl minėtos priežasties, Kontrolierės priimti sprendimai buvo (yra) nukreipti į keletą probleminių sričių, be to, siekiant pasiekti realius teigiamus pokyčius – sprendimuose ne tik įspėjami asmenys ar atkreipiamas jų dėmesys į nustatytus pažeidimus, tačiau ir

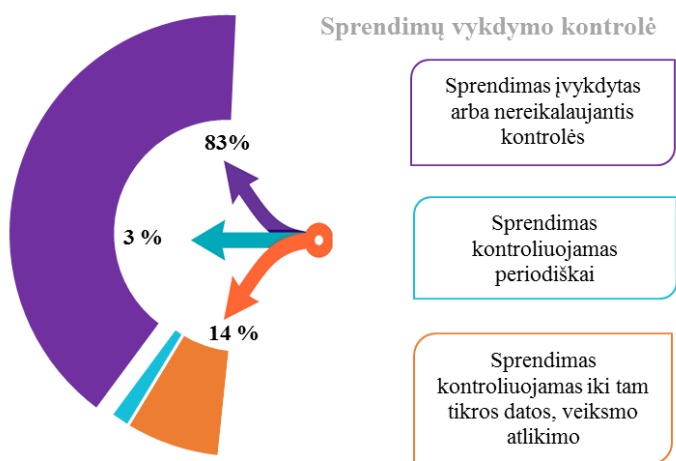
teikiami konkretūs siūlymai bei rekomendacijos, kaip gerinti vaiko padėtį šeimoje, švietimo, globos įstaigoje ar kt., kokiomis priemonėmis spręsti pokyčių reikalaujančią situaciją ir pan.

Kontrolieriaus priimti sprendimai

1.8. Kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

Kontrolierius, ištyręs skunde nurodytas aplinkybes arba atlikęs tyrimą savo iniciatyva, priima sprendimą. Visi fiziniai ir juridiniai asmenys, kuriems jis adresuojamas, privalo šį sprendimą išnagrinėti, o apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti Kontrolierių.

apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti Kontrolierių.

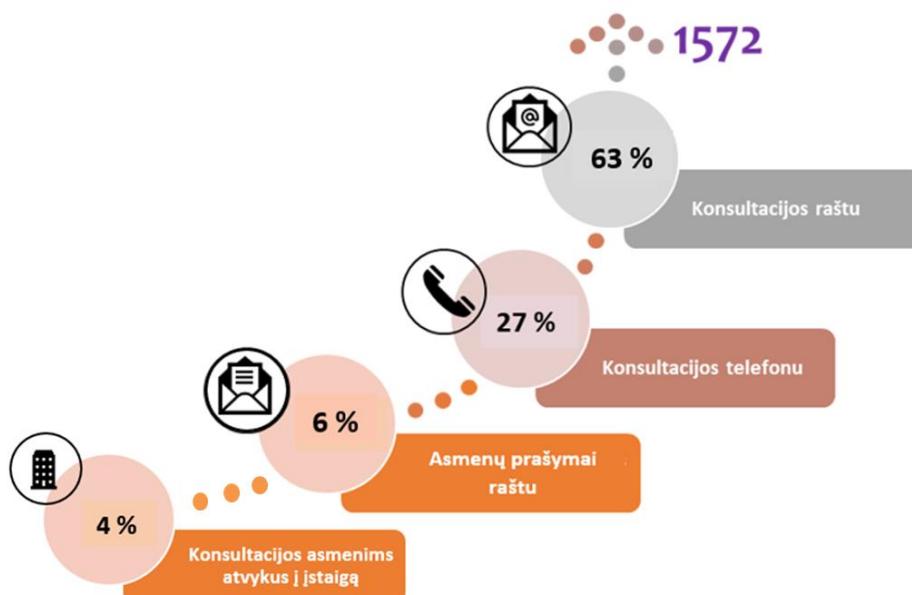
Priklausomai nuo nustatyto vaiko teisių pažeidimo pobūdžio ir kitų aplinkybių, siekiant užtikrinti efektyvų bei veiksmingą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų gynimą, sprendimo vykdymas gali būti kontroliuojamas: laikinai (iki konkrečios įvykdymo datos ar veiksmo atlikimo) arba periodiškai (nurodant informacijos teikimo Kontrolieriui periodiškumą).

Ataskaitiniais metais buvo įvykdyta 82 proc. vykdytinų sprendimų. Atkreiptinas dėmesys, jog, įvertinus aplinkybę, kad Kontrolierės atliekami tyrimai kiekvienais metais sudėtingėja, atitinkamai ir Kontrolierės priimtų sprendimų, sietinų su kompleksinių priemonių vykdymo poreikiu, būtinais sisteminiais pokyčiais ir sprendimais vaiko teisių apsaugos srityje, įgyvendinimas užsitęsia, be to, dalies sprendimų įvykdymo termino pabaiga yra orientuota į 2020 metus (įvykdymo terminas nesutampa su ataskaitiniais metais).

1.9. Asmenų prašymų nagrinėjimas ir konsultavimas

Kiekvienas asmuo, ir pats vaikas, gali kreiptis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą iškilus klausimams, susijusiems su vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, apsauga ir pan., taip pat kreiptis dėl (galimo) vaiko teisių pažeidimo atvejo.

Pareiškėjų kreipimaisi žodžiu ar raštu, kuriuose neskundžiami fizinių ar juridinių asmenų veiksmai ar neveikimas, o prašoma paaiškinti, suteikti informaciją ar pageidaujamus dokumentus ir t. t. – skundais nelaikomi.

II. PAGRINDINĖS VEIKLOS KRYPTYS. IDENTIFIKUOTOS SPRAGOS

Valstybė, būdama Vaiko teisių konvencijos dalyve, turi imtis visų reikiamų teisinių, administracinių priemonių šioje Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. 2019 metais buvo minimas Konvencijos 30-metis. 1989 metais priimta JT Vaiko teisių konvencija buvo pirmoji tarptautinė priemonė, aiškiai apibrėžianti vaikus kaip prigimtines teises turinčius žmones. Konvenciją ratifikavo 197 šalys, įskaitant visas Europos Sąjungos valstybes nares. Ji tapo svarbia vaikų teisių sutartimi, apibrėžiančia visuotinius priežiūros, gydymo, išgyvenimo, vystymosi, apsaugos principus ir visų vaikų dalyvavimą³.

Vaiko teisių konvencija – vienas pagrindinių dokumentų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikloje, kuriuo remiantis prižiūrima ir vertinama vaiko teisių apsauga ir užtikrinimas valstybėje. Šioje ataskaitos dalyje pateikiami esminiai pastebėjimai, pasiūlymai bei spragos (teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo trūkumai) vaiko teisių apsaugos srityje, nustatyti Kontrolierės vykdant jai pavestas pareigas (kontroliuoti ir prižiūrėti, kaip yra įgyvendinamos teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje; tirti vaiko teisių pažeidimus; teikti pasiūlymus dėl priemonių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai pagerinti, kt.).

2.1. Vaikas ir šeima

Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė, visų visuomenės narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka. Vaiko teisių konvencija nepasisako prieš šeimą, nenuteikia vaikų prieš tėvus, tačiau nepitaria tėvų absoliučių teisių vaikams sąvokoms. Tėvų teisės ir pareigos susijusios su jų atsakomybe už vaiko gerovę, nes pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus.

Abu tėvai turi vienodas pareigas ir atsakomybę auginti ir prižiūrėti savo vaikus. Konvencija yra viena iš pirmųjų sutarčių, kuri tai įvardija kaip vaiko turimą žmogaus teisę. Valstybė turi pozityvią pareigą užtikrinti, kad vaikai veiksmingai naudotųsi savo teise į šeimos gyvenimą (teisę būti savo tėvų prižiūrimam; teisę bendrauti su abiem tėvais; teisę nebūti atskirtam nuo tėvų, išskyrus reglamentuotas išimtis; teisę į šeimos susijungimą).⁴

2.1.1. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimas

Abu tėvai yra bendrai atsakingi už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, vaiko interesai turėtų būti pagrindinis tėvų rūpestis – skelbia Vaiko teisių konvencija. Kiekvienais metais stebimi teigiami pokyčiai vyrų ir moterų (tėvų ir motinų) lygybės klausimais, stiprėjantis bei glaudesnis tėvo ir motinos (tiek gyvenančių kartu, tiek gyvenančių atskirai) bendradarbiavimas, sprendžiant su vaiku susijusius klausimus, lygesnis pasidalinimas vaiko priežiūros pareigomis bei dėmesys ankstyvam tėvo ir vaiko ryšio formavimuisi. Kartu pažymėtina, kad vis dar išlieka tradicinis požiūris į motinos ir tėvo teises, pareigas ir atsakomybę vaikui, kai tėvystė suprantama, kaip materialus vaikų aprūpinimas, o motinystė – kaip rūpinimasis buitimi, namų ruošos darbais, vaikų priežiūra ir kt. Taip pat nėra išvengiama motinos biologinio ryšio su vaiku suabsoliutinimo ir (ar) tėvo vaidmens vaiko gyvenime sumenkinimo.

Tėvų valdžios lygybės tema įstaigos veikloje įvairiais aspektais nagrinėjama kiekvienais metais. Pastaraisiais metais buvo atkreiptas dėmesys, kad netolygaus tėvų teisių ir pareigų pa(si)skirstymo praktiką taiko (palaiko) ne tik patys tėvai, tačiau ir institucijos, atsakingos už vaiko gerovę lemiančius sprendimus.

Tėvų valdžios lygybės principo pažeidimai dažniausi tėvams priėmus sprendimą gyventi (gyvenant) atskirai.

³ Children's rights in the EU Marking 30 years of the UN Convention on the Rights of the Child, Briefing, European Parliament.

⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, Unicef 2002.

Praktikoje neretai tas iš tėvų, su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, prisiskiria sau didesnes teises vaikui, teisę spręsti dėl vaiko gerovės, pažeisdamas kito iš tėvų teises bei vaiko interesus, sudaro prielaidas kilti sunkumams dėl bendravimo su vaiku, taip pat vaiko at(si)ribojimui nuo kito iš tėvų. Atliekant skundų tyrimus nustatomi atvejai, kai vienas iš tėvų vienašališkai pakeičia vaiko ugdymo įstaigą, perregistruoja vaiką į kitą sveikatos priežiūros įstaigą, trukdo kitam iš tėvų bendrauti su vaiku, dalyvauti vaiko auklėjime, nusišalina nuo vaiko auklėjimo ir išlaikymo.

Vieno iš tėvų teisės rūpintis vaiku, dalyvauti jo auklėjime, ugdyme ir priežiūroje, jo ir vaiko bendravimo teisė yra pažeidžiamos ir tais atvejais, kai vaikai neteisėtai išvežami gyventi į užsienio šalis. Išaugęs migracijos mastas įpareigoja atkreipti dėmesį į situacijas, kai tėvas (motina), su kuriuo Lietuvos teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, išvyksta nuolatiniame gyvenime į užsienį kartu su vaiku, dėl ko sumažėja antrojo iš tėvų tiesioginio bendravimo su vaiku galimybė, apribojamos kitos jo bei vaiko teisės.

Tyrimų metu atkreiptas dėmesys į situaciją, kai Tarnyba atsisakė imtis priemonių užkirsti kelią pakartotiniam vaiko išvežimui iš Lietuvos, kai vaikas su vienu iš tėvų turėjo grįžti (galimai buvo grįžęs) į Lietuvą. Pastebėtos ir kitos už vaiko gerovę atsakingų institucijų taikomos praktikos, paneigiančios tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimą, kai nesiimama veiksmingų priemonių, kurios padėtų tinkamai užtikrinti vaiko teisę į šeimos ryšius. Įstaigoje buvo nagrinėtas atvejis, susijęs su vaiko paėmimu iš šeimos ir svarstymu, kuriam iš tėvų vaiką grąžinti, kai atvejo vadybos proceso metu, sudarant pagalbos priemonių planą, buvo nustatomi ir vertinami išimtinai motinos įsipareigojimai, vertinamas socialinis darbas su motina, tačiau tėvui įsipareigojimai nebuvo nustatomi, nebuvo vertinami jo situacijos pokyčiai, nesiekama gauti informaciją apie padėtį tėvo šeimoje, taip iš esmės vertinant galimybę ir sudarant prielaidas grąžinti vaiką motinai, ne tėvui. Kitu atveju nustatyta, jog, motinai nesirūpinant vaikais, net nebuvo keliamas skyrium gyvenančio tėvo atsakomybės rūpintis vaikais klausimas, o jiems nustatyta globa senelių šeimoje.

Tėvų valdžios lygybės principo pažeidimai nustatyti ne tik kasdienėje praktikoje įgyvendinant teisės aktų nuostatas, bet ir rengiant teisės aktų projektus. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtame bei pateiktame derinti Vaiko laikinosios priežiūros aprašo projekte buvo siūloma leisti prašymą dėl vaiko laikinosios priežiūros taikymo tėvų prašymu⁵ pateikti (ir priimti sprendimą) tik vienam iš tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą tais atvejais, kai tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą gyvena skyrium ir vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš jų. Kontrolierė siūlė pakartotinai įvertinti, ar šios aplinkybės gali būti priskirtinos prie objektyvių priežasčių, leidžiančių vienam iš tėvų priimti tokio pobūdžio sprendimus ir atitinkamai tobulinti teisės akto projektą. Kadangi į šią pastabą nebuvo atsižvelgta, tikėtina, jog tai turės neigiamą poveikį tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimui praktikoje.

Kontrolierės nuomone, institucijos, spręsdamos įvairius su tėvų valdžios įgyvendinimu susijusius klausimus, turi atidžiai ir lygiaverčiai vertinti abiejų tėvų galimybes bei pastangas, kiekvienam iš jų skirti tolygų dėmesį, taip pat padėti tėvams geriau suvokti tėvų valdžios lygybės principo turinį, tinkamo jo įgyvendinimo naudą vaikui bei keisti požiūrį į netinkamą šio principo įgyvendinimą.

2.1.2. Vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiais tėvais užtikrinimas

Vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų (tėvais) pažeidimai – vieni dažniausių, dėl kurių buvo skundžiamasi ataskaitiniais metais.

„ne kartą bandžiau su vaiko motina kalbėtis apie abiejų tėvų vienodas teises ir pareigas, bet ji pareiškė, kad nėra jokių vienodų teisių į vaiko ugdymą ir bendravimą, nes aš kaip vaiko tėtis, kuris gyvena atskirai, negaliu matyti kada noriu ir kiek noriu su savo vaiku.“ (iš skundo)

⁵ Vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu institutas pakeitė iki 2020 m. sausio 1 d. buvusį vaiko laikinosios globos tėvų prašymu institutą.

Vaikams ir atskirai gyvenantiems jų tėvams dėl įvairių priežasčių neretai kyla sunkumų, siekiant palaikyti ir stiprinti tarpusavio ryšius, bendrauti, net ir tais atvejais, kai šis klausimas yra išspręstas teismine tvarka.

Kartu su vaiku gyvenantys tėvai įvairiais argumentais bando pateisinti savo veiksmus, kuriais jie

atmeta skyrium gyvenančių tėvų pretenzijas dėl neužtikrinamų bendravimo su vaiku sąlygų (pavyzdžiui, vaikas per mažas, kad galėtų bendrauti su tėvu, nemoka savarankiškai naudotis ryšio priemonėmis, dažnai serga arba miega tuo laiku, kuris buvo numatytas bendravimui). Taip pat tėvai gana dažnai atsisako priimti vaiko teisių apsaugos specialistų siūlomą pagalbą.

Toks kartu su vaikais gyvenančių tėvų elgesys leidžia teigti, kad tėvų valdžia yra (gali

būti) naudojama priešingai vaiko interesams, kad tėvai (buvę sutuoktiniai, sugyventiniai, partneriai) nesugeba įvertinti arba nenori pripažinti vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu nuolatinio ir tiesioginio tarpusavio santykių palaikymo svarbos visapusiškam ir harmoningam vaiko vystymuisi, nesupranta arba ignoruoja aplinkybę, kad teisiniu požiūriu tėvų valdžia vaikui yra vienoda – tiek vaiko motina, tiek tėvas yra vienodai atsakingi už tėvų valdžios įgyvendinimą ir turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas.

Kontrolierė yra ne kartą pastebėjusi, kad galimai dėl kompetencijos trūkumo ir (ar) didelio užimtumo Tarnyba apsiriboja vien formaliais atsakymais besikreipiantiems asmenims ir jiems teikiamais siūlymais ieškoti ginčo šalis tenkinančio kompromiso arba šeimos ginčus spręsti teisme, ar, nors ir deda pastangas įtikinti kartu su vaiku gyvenantį vieną iš tėvų sudaryti sąlygas vaikui bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), tačiau nesuranda (neinicijuoja) veiksmingų priemonių (šeimos ginčų mediacijos, pozityvios tėvystės mokymų, administracinės atsakomybės taikymo ir pan.), kurios padėtų tinkamai užtikrinti vaiko teisę į šeimos ryšius, keisti kartu su vaiku gyvenančio tėvo (motinos) požiūrį į būtinumą vykdyti pareigą užtikrinti vaiko teisę bendrauti su kitu iš tėvų, giminaičiais ir kitais artimaisiais.

Kontrolierė šio pobūdžio tyrimų pažymose atkreipia tėvų dėmesį į tai, kad abu tėvai yra atsakingi už tinkamą vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimą bei, kad abu tėvai privalo tarpusavio santykiuose prioritetą teikti ne asmeninėms nuoskaudoms, bet pozityviam bendravimui ir kartu ieškoti problemų sprendimo būdų visais vaiko auklėjimo, ugdymo ir bendravimo su vaiku klausimais. Taip pat Tarnybos teritorinių skyrių, esančių arčiausiai vaiko ir šeimos, darbuotojams primenama pareiga aktyviai ieškoti sudėtingoms situacijoms adekvačių priemonių ir imtis aktyvių veiksmų, siekiant užtikrinti vaiko, kurio tėvai negyvena kartu, teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, taip pat nuolat periodiškai aiškintis ir vertinti, koks yra pagalbos vaikui ir jo tėvams, paslaugų šeimai poreikis, ar tėvų elgesys ir bendravimas su vaiku atitinka geriausias vaiko interesus bei siekti tėvų tarpusavio bendradarbiavimo.

Praktikoje atkreiptas dėmesys ir į tai, kad atskirai gyvenantys tėvai naudojami įvairiais būdais, siekdami apriboti kartu su vaiku negyvenančio kito iš tėvų teisę (galimybę) bendrauti su vaiku, dalyvauti vaiko gyvenime, klausimų, susijusių su vaiku, sprendime. Vienas jų – draudimas mokyklai teikti informaciją apie vaiką (mokymosi pasiekimus, renginius, veiklas ir kt.).

Vienu iš nagrinėtų atvejų, mokykla nesudarė sąlygų kartu su vaiku negyvenančiam vienam iš vaiko tėvų dalyvauti vaiko ugdymo(si), ugdymo įstaigos veikloje, organizuojamuose renginiuose ir kt., kadangi buvo gavusi kito iš tėvų prašymą užtikrinti teismo nustatytą bendravimo tvarką. Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad mokykla, kurios pagrindinė veikla yra formalusis arba (ir) neformalusis ugdymas, nevykdė Švietimo įstatyme jai nustatytos pareigos teikti informaciją tėvams apie vaiko ugdymosi pasiekimus ir kt. Konkrečiu atveju mokykla vertino skyrium gyvenančio vieno iš vaiko tėvų elgesį bei priėmė neteisėtą sprendimą riboti informacijos jam teikimą. Mokykla aiškino, kad papildomos informacijos apie vaiko ugdymo(si) procesą, kitas

vaiko veiklas (užimtumą) bei šventinius renginius teikimas gali sąlygoti teismo nustatytos bendravimo tvarkos pažeidimą (teismo sprendimo nevykdymą), sudaryti prielaidas nenumatytam kartu su vaiku negyvenančio tėvo atvykimui į mokyklą, žalingoms pasekmėms vaikui kilti.

„rašiau SMS žinutę ir el. laišką su prašymu suteikti informaciją apie <...> Kalėdinę šventę. Atsakymo negavau <...>; negaunu atgalinio ryšio, man nesuteikiama aktuali informacija apie mano vaiką“ (iš skundo)

Kontrolierės nuomone, įgyvendinant teismo nustatytą (laikiną ar nuolatinę) bendravimo su vaiku tvarką, turi būti, be kita ko, vadovaujama ir tėvų teisių ir pareigų lygybės principu. Teismo nustatytos bendravimo tvarkos nuostatos neturėtų būti aiškinamos kaip savaime suteikiančios daugiau tėvų valdžios kartu su vaiku gyvenančiam tėvui (motinai). Kitas iš tėvų turi teisę gauti informaciją iš atitinkamų institucijų apie savo vaiką, dalyvauti vaiko ugdymo procese ir kitose veiklose, jų netrukdam, netrikdam, nesukeliant kitų neigiamų vaikui

pasekmių (nesudarant prielaidų joms kilti) ir pan., taip pat, jeigu tai atitinka vaiko norus ir interesus. Konkrečiu atveju Kontrolierė konstatavo, kad mokykla nepagrįstai atsisakė teikti informaciją vienam iš vaiko įstatyminių atstovų, apribojo jo galimybę dalyvauti vaiko ugdymo(si) procese ir sudarė sąlygas vaiko teisių pažeidimui. Kadangi praktikoje tokio pobūdžio ginčai yra gana dažni, buvo atkreiptas mokyklos dėmesys į mokyklos teisę ir pareigą, jog, sprendžiant su vaikais susijusius klausimus (ypač esant tėvų tarpusavio ginčams dėl vaiko), turi būti bendradarbiaujama su vaiko teisių apsaugos bei kitais specialistais.

Vaikui daroma didesnė žala, kai jo tėvai nieško kartu konstruktyvių, su vaiku susijusių klausimų, kylančių dėl jų gyvenimo skyrium, sprendimų, tačiau siekia maksimaliai apriboti vaiko teisę bendrauti su kartu negyvenančiu tėvu (motina), būti auklėjamam abiejų tėvų ir t.t. Kontrolierės nuomone, netgi kai bendravimo tvarka yra nustatyta teismo sprendimu, esant bendram tėvų sutarimui bei įvertinus vaiko norus, poreikius ir interesus, bendravimas galėtų vykti ir kitu laiku, kai atsiranda toks reikalingumas.

2.1.3. Teisinio reglamentavimo dėl vaiko teisės gyventi šeimoje pokyčiai

2018 m. liepos 1 d. įsigaliojusi naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (toliau šioje dalyje – Įstatymas) buvo ne tik reformuota vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, bet ir siekiama sudaryti prielaidas bei sąlygas daugelį metų egzistuojančių vaikui ir šeimai reikalingos pagalbos efektyvumo bei prieinamumo problemų sprendimui. Nors priėmus Įstatymą atsirado nemažai naujų teisinių institutų bei paslaugų teikimo formų (teismo leidimas paaimti vaiką iš atstovų pagal Įstatymą, atvejo vadyba, mobiliosios komandos ir kt.), buvo nustatyti konkretūs vaiko paėmimo iš jo atstovų pagal Įstatymą kriterijai, tačiau plataus atgarsio visuomenėje susilaukė keli vaiko paėmimo iš atstovų pagal Įstatymą atvejai bei praktikoje išryškėjusios Įstatymo įgyvendinimo problemos sukėlė visuomenės susirūpinimą dėl galimai neišnaudojamų galimybių išsaugoti vaiką biologinėje šeimoje, pasitelkiant įvairesnes darbo su šeima formas ir būdus. Šios aplinkybės paskatino tiek vykdomosios valdžios institucijas, tiek Įstatymų leidėją pakartotinai svarstyti bei tobulinti priemones (tiek teisinio reguliavimo, tiek papildomų paslaugų užtikrinimo aspektais), kurios maksimaliai užtikrintų vaiko teisės nebūti išskirtam su savo tėvais įgyvendinimą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė svarstyti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą⁶, kuriame buvo nustatytos griežtesnės vaiko atskyrimo nuo jo atstovų pagal Įstatymą taisyklės ir įtvirtinta, kad, nustačius apsaugos vaikui poreikį, būtų taikomos vaiko apsaugos priemonės, kurios nėra susijusios su vaiko atskyrimu nuo jo atstovų pagal Įstatymą bei atstovų pagal Įstatymą teisių vaiko atžvilgiu suvaržymu. Taip pat projekte buvo reglamentuotos naujos vaiko saugumo užtikrinimo priemonės, intensyvesnės pagalbos vaikui ir šeimai teikimo galimybės.

⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 14, 31, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 49, 50 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo 36¹, 36² 36³ ir 36⁴ straipsniais ir 38, 39 ir 40 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektas Nr. XIII P-3034.

Seimo 2019 m. balandžio 11 d. priimtoje ir nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojusioje Įstatymo redakcijoje buvo įtvirtintas vaiko laikinosios priežiūros institutas – priemonė, kai netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo atvejais vaiko saugumą jo ir jo atstovų pagal įstatymą gyvenamojoje vietoje užtikrina (prižiūri) giminaičiai, su vaiku emociniais ryšiais susiję asmenys ar kiti vaiko atstovų pagal įstatymą nurodyti asmenys. Taip pat vaikas gali būti prižiūrimas anksčiau išvardintų asmenų gyvenamojoje vietoje arba ši paslauga vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą gali būti teikiama socialines paslaugas teikiančioje įstaigoje. Įstatymų leidėjas nustatė, kad minėta priemonė gali būti taikoma: kai yra vaiko atstovų pagal įstatymą sutikimas bei jų ir vaiką prižiūrinčio asmens susitarimas; iki 30 dienų (iki 12 mėnesių – kai vaikas ir jo atstovai pagal įstatymą apgyvendinami socialines paslaugas teikiančioje įstaigoje), nurodytą laikotarpį šeimai teikiant Tarnybos mobiliosios komandos paslaugas ir atvejo vadybą. Priemonės taikymo metu tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą išlaiko savo teises ir pareigas vaikui, o vaiko paėmimas iš jo atstovų pagal įstatymą galimas tik tuo atveju, kai pastarieji nepriima siūlymo taikyti laikinosios vaiko priežiūros priemonės arba, kai tokių priemonių taikymas būtų nepakankamas užtikrinti vaikui saugią aplinką.

Vaiko laikinosios priežiūros instituto įgyvendinimo efektyvumas nemaža dalimi priklauso nuo šeimai, išgyvenančiai sunkumus, teikiamų paslaugų prieinamumo ir efektyvumo, taip pat konkrečios savivaldybės pasirengimo įgyvendinti Įstatymo nuostatas, susijusias su priežiūros taikymu socialines paslaugas teikiančiose įstaigose (patalpų pritaikymas šeimoms su vaikais, kt.). Vertinant pasirengimą šių nuostatų įgyvendinimui, reikėtų paminėti, kad poįstatyminis teisės aktas, detalizuojantis Įstatymo įgyvendinimą⁷, buvo priimtas tik 2019 m. gruodžio mėnesį, todėl kyla pagrįstų abejonių, ar institucijos, susijusios su laikinosios priežiūros taikymu, turėjo pakankamai laiko susipažinti su aprašu ir tinkamai pasiruošti jo nuostatų įgyvendinimui.

Įstatymo pakeitimais iki 30 dienų buvo pratęsta mobiliosios komandos intensyvios pagalbos šeimai teikimo trukmė, patobulintas atvejo vadybos proceso reglamentavimas. Atsisakyta grėsmės vaikui lygių vertinimo, juos pakeičiant į vaiko situacijos vertinimo bei apsaugos vaikui poreikio vertinimo institutais.

Svarbu paminėti ir tai, kad reikšmingai pasikeitė leidimų paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą nagrinėjimo teismuose procesas. Civilinio proceso kodekso pakeitimais⁸ nustatyta, kad bylos dėl leidimo paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą nagrinėjamos žodinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai teismui pakanka byloje esančių įrodymų, reikalingų bylai išnagrinėti rašytinio proceso tvarka, ir pats teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, nuspręs bylą nagrinėti rašytinio proceso tvarka. Byla bus nagrinėjama žodinio proceso tvarka ir tais atvejais, kai bent vienas byloje dalyvaujantis asmuo pateiks prašymą dėl žodinio proceso. Prašymo išduoti teismo leidimą paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą išnagrinėjimo terminas prailgintas iki 10 darbo dienų nuo jo priėmimo dienos. Nuo 2020 m. sausio 1 d. šios kategorijos bylose būtina, kad vaiko atstovams pagal įstatymą atstovautų advokatas, vaiko atstovams pagal įstatymą šiose bylose teikiama antrinė valstybės garantuojama teisinė pagalba (atstovavimas byloje).

2.1.4. Klausimo dėl vaiko paėmimo iš tėvų nagrinėjimo teismuose problematika

Tarnyba, esant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir Civiliniame kodekse nustatytiems pagrindams, laikydamosi teisės aktuose įtvirtintos procedūros, gali paimti vaiką iš tėvų (kitų atstovų pagal įstatymą) ir kreiptis į teismą dėl leidimo paimti vaiką (vaiko paėmimo legalizavimo) arba vykdyti vaiko paėmimą, prieš tai gavusi teismo leidimą.

Iš įstaigoje nagrinėtų atvejų, išskirtinas atvejis dėl vaikų paėmimo iš juos laikinai globojančio asmens. Konkrečiu atveju, Tarnyba kreipėsi į teismą su prašymu išduoti teismo leidimą paimti vaikus iš laikinojo globėjo bei, remdamasi Civilinio proceso kodekso 764 straipsniu, prašė leisti prievarta paimti globojamus vaikus. Teismas nusprendė, kad nagrinėjimo metu yra kilęs pavojus vaikų saugumui, sveikatai, fiziniam,

⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 20 d. įsakymas Nr. A1-794 „Dėl vaiko laikinosios priežiūros aprašo patvirtinimo“.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 336, 580, 581 ir 582 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-2037.

protiniam, dvasiniam bei doroviniam vystymuisi ir leido paimti vaikus, tačiau netenkino prašymo prievarta paimti vaikus iš laikinojo globėjo. Teismas pažymėjo, kad nagrinėjamu atveju netaiko minėto kodekso 764 straipsnio, kuris reglamentuoja teismo sprendime nurodytų vaikų perdavimą išieškotojui, kadangi ši norma taikoma tik vykdymo procese.

Tarnyba ne kartą nesėkmingai bandė paimti vaikus, taip pat ir su policijos pagalba. Nepavykus iš asmens (buvusio laikinojo globėjo) paimti vaikų, pastarajam atsisakant juos atiduoti, Tarnyba vėl kreipėsi į teismą, prašydama įpareigoti asmenį perduoti Tarnybai vaikus ir skubiai taikyti laikinąsias apsaugos priemones. Teismas atmetė Tarnybos prašymus nuroydamas, kad laikinųjų apsaugos priemonių institutas taikomas tik iki bylos išnagrinėjimo iš esmės. Tarnyba kreipėsi į antstolį su vykdomuoju dokumentu, tačiau antstolis patvarkymu atsisakė priimti vykdomąjį dokumentą vykdyti, nes Teismo nutartis nėra pavesta vykdyti antstoliui ir nenumato kitiems asmenims jokių terminų bei įpareigojimų perduoti vaikus. Situacijai nesikeičiant, t. y. asmeniui ir toliau nesudarant sąlygų Tarnybos specialistams bei policijos pareigūnams patekti į vaikų gyvenamąją vietą ir vykdyti teismo nutartį, Tarnyba vėl kreipėsi į teismą. Teismas papildoma nutartimi įpareigojo asmenį perduoti Tarnybai vaikus.

Kontrolierės nuomone, tokio pobūdžio teismo nutartys leisti paimti vaiką nuo jų priėmimo momento neturėtų kelti abejonių subjektams ir turėtų sudaryti galimybę Tarnybai, pakartotinai nesikreipiant į teismą, imtis veiksmų pradėti teismo nutarties priverstinio vykdymo procesą (kreipiantis į antstolį), jeigu subjektas geranoriškai nevykdo teismo nutarties. Gerbdama teismo nepriklausomumą ir nešališkumą bei nekvestionuodama teismo priimamų sprendimų teisėtumo, Kontrolierė kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, prašydama formuojant bendrosios kompetencijos teismų praktiką dėl teismo leidimo paimti vaiką, atkreipti dėmesį į pateiktą nuomonę.

Analizuojant teismo leidimo paimti vaiką iš atstovų pagal įstatymą instituto taikymą, buvo stebimos prašymų dėl leidimo paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą nagrinėjimo teismuose trukmės problemos. Tarnybos pateiktais duomenimis, praktikoje neretai bylos dėl leidimo paimti vaiką iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą teismuose buvo nagrinėjamos ilgiau kaip 5 darbo dienas. Pažymėtina, kad šis klausimas buvo aktualus ir ankstesniais laikotarpiais. Jis buvo nagrinėtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 metų pabaigoje organizuotame teismų pirmininkų ir Tarnybos atstovų pasitarime, atkreipiant dėmesį į probleminius atvejus, kylančius teismuose dėl netinkamo Tarnybos pareiškimų dalyko formulavimo, dėl pridėdamų priedų bei pateikiamos informacijos teismui neišsamumo.

Kontrolierės nuomone, visi klausimai, susiję su vaikais, turi būti išnagrinėti per įmanomai trumpesnę laiką, tačiau nagrinėjimo trukmės aspektas negali būti lemiamas ir nusverti pareigą klausimus, susijusius su vaikais, išnagrinėti išsamiai ir priimti geriausius vaiko interesus atitinkantį sprendimą. Bylų dėl teismo leidimo paimti vaiką iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą išdavimo nagrinėjimas teismuose nėra bei negali būti tik formalus vaiko paėmimo legitimumo patvirtinimas ir apsiriboti išimtinai formaliųjų požymių (procedūrinių aspektų) patikrinimu. Teismas, nagrinėdamas šios kategorijos bylas ir sprenddamas dėl leidimo paimti vaiką iš jo tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą išdavimo, turėtų iš esmės patikrinti ir įvertinti taip pat ir faktines, konkrečiu atveju susiklosčiusias, aplinkybes bei faktinę situaciją tiek vaiko paėmimo iš jo tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą momentu, tiek ir bylos nagrinėjimo teisme metu.

2.1.5. Šeimos politikos komisijos veikla

Įstaigos atstovas ataskaitiniais metais dalyvavo Šeimos politikos komisijos, atsakingos už šalyje formuojamos ir įgyvendinamos šeimos politikos analizę, stebėseną bei vertinimą, veikloje.

Pagrindinis komisijos veiklos tikslas – apsvaistyti teisės aktų projektus, sietinus su gyvenimui šeimoje palankios aplinkos kūrimu, pateikti siūlymus dėl reikalingų pokyčių, užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimą.

Komisija rengia ir kasmet teikia Vyriausybei šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo apžvalgą.

Komisijos veikloje dalyvauja Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos, Švietimo, mokslo ir sporto, Kultūros, Teisingumo ir Vidaus reikalų ministerijų, Vyriausybės kanceliarijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvairinimo tarnybos bei Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai.

2.1. Vaikas ir šeima

PASIŪLYMAI:

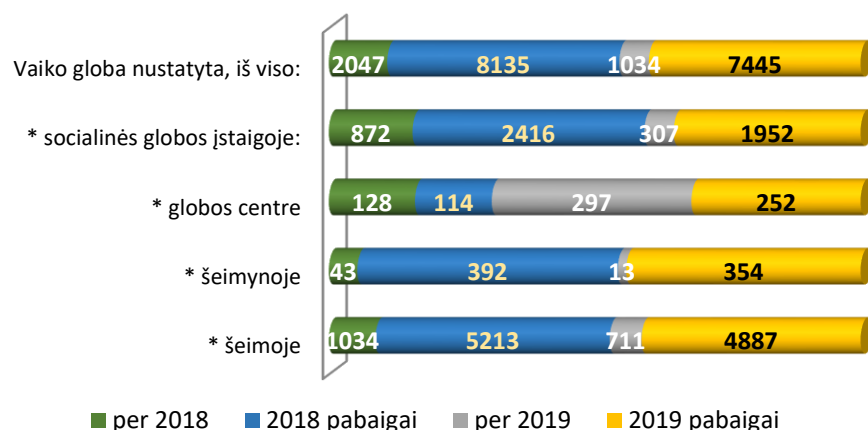
- Plėtoti ir taikyti įvairias šviečiamojo pobūdžio bei kitas pagalbos priemones, padedančias tėvams tinkamai įgyvendinti savo tėvų valdžią, gerbiant tėvų valdžios lygybės bei geriausių vaiko interesų principus.
- Institucijoms pagal kompetenciją imtis aktyvių veiksmų bei sudėtingoms situacijoms adekvačių priemonių, siekiant užtikrinti vaiko, kurio tėvai negyvena kartu, teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais

2.2. Vaiko globos aspektai

Alternatyvi globa yra laikina apsaugos priemonė, kuria laikinai užtikrinamas vaiko, netekusio tėvų globos, saugumas ir, kai įmanoma, vaikui padedama grįžti į savo į šeimą. Savo šeimos netekusiems vaikams dažnai reikia didesnės pagalbos nei vien perkėlimo į kitą priežiūros vietą, todėl būtina sutelkti įvairių specialistų – pagalbos vaikams teikėjų pastangas; būtina, kad įvairios institucijos ir įvairių sričių specialistai tarpusavyje derintų savo veiklą. Alternatyvi globa, laikinas vaiko įkurdinimas turi būti nuolat prižiūrimas ir turi būti atliekamos patikros.⁹

Daugelį metų buvo siekiama pokyčių vaiko globos srityje gerinant tėvų globos netekusiems vaikams teikiamų socialinės globos paslaugų kokybę, plėtojant institucinei globai alternatyvias formas (bendruomeninius vaikų globos namus, globos centrus ir juose vaikų priežiūros paslaugas teikiančius budinčius globotojus), sudarant sąlygas vaikams augti šeimos ar artimoje jai aplinkoje. Neneigiant teigiamų

pokyčių šioje srityje, sumažėjusio vaikų, netenkančių tėvų globos, skaičiaus, alternatyvių institucinei globai formų plėtros, išlieka aktualios asmenų, norinčių tapti vaiko globėju, atrankos ir vertinimo, geriausiai vaiko poreikius galinčio tenkinti globėjo parinkimo, globos priežiūros ir globėjo pareigų tinkamo

atlikimo vertinimo bei kitos su globos organizavimo procesu susijusios problemos, sudarančios prielaidas vaiko teisių pažeidimams.

⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, Unicef 2002.

2.2.1. Asmens, norinčio tapti vaiko globėju, tinkamumo vertinimo problemos

Asmens, norinčio tapti vaiko globėju, tinkamumo vertinimo problemos nagrinėtos Kontrolierės veiklos ataskaitose ne vienerius metus bei išlieka aktualios.

Įvertinus pastaraisiais metais su vykdomosios valdžios institucijomis vykstančias diskusijas dėl praktikos formavimo bei teisinio reglamentavimo, institucijų atstovų argumentus, galima daryti išvadą, kad Kontrolierės raginimai didesnę dėmesį skirti asmenų, norinčių tapti vaiko globėju, rengimo ir vertinimo proceso kokybiniam aspektams, o ne kiekybiniam (statistiniams) duomenims (parengtų ir pripažintų tinkamais globoti asmenų skaičiui), liko neišgirsti.

Nekeičiant bei negriežtinant požiūrio į galimų globėjų atrankos, rengimo ir vertinimo procesus, neigiamas pasekmes, visų pirma, patiria itin pažeidžiama vaikų grupė – vaikai dėl įvairių priežasčių netekę tėvų globos.

Paminėtinas vienas iš Kontrolierės atliktų tyrimų, atskleidžiantis teisės aktų reikalavimų neatitinkančio globėjo parinkimo proceso pasekmes vaikams. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad parenkant globėją (fizinį asmenį) vaikams, šiame procese dalyvaujančios institucijos neatsižvelgė į iš anksto žinomas aplinkybes, kad:

- vaikai pateks į svetimą jiems kalbinę aplinką (vaikai kalbėjo tik lietuvių kalba; asmuo, siekęs globoti vaikus, lietuvių kalba nekalbėjo);

- vaikai augs ne natūralioje šeimos aplinkoje, o ugdymo įstaigos bendrabutyje, nors formaliai globa nustatoma fizinio asmens šeimoje (globos centro išvadoje buvo nurodyta, kad vaikai gyvens bendrabutyje: du vaikai gyvens kartu viename kambaryje, trečiasis – kitame kambaryje, kartu su auklėtoja).

Priimant sprendimus nebuvo vertintas asmens (galimo globėjo) santykis su tėvų globos netekusiais vaikais, t. y. parenkant globėją institucijos neatsižvelgė į vaikų interesus, nevertino, ar vaikai galės saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti globėjo šeimoje. Vertinant asmens tinkamumą būti mažamečių globėju nebuvo tinkamai įvertinta aplinkybė, kad globėjo šeimoje jau auga septyni nepilnamečiai vaikai, taigi, kartu su globotinais šeimoje augtų dešimt nepilnamečių vaikų¹⁰.

Institucijoms pakako tik asmens, išreiškusio norą globoti vaikus, deklaruojamų teiginių, kad nori padėti savo tautinės ir religinės bendruomenės vaikams, tačiau nebuvo domėtasi, kokios tautybės vaikai, kt. Netinkamai įvertinus norinčio globoti asmens galimybę bendrauti su vaikais, juos mokyti, padėti tobulėti, kurti pasitikėjimu grįstus santykius, gebėti paguosti, suprasti, atliepti vaikų jausmus, emocijas, norus, padėti integruotis į socialinį gyvenimą, užtikrinti vaikų raidą, bendrauti su jų gimtąja kalba ir kt., buvo pažeistos vaikų teisės į identišumą, teisė augti ir būti auklėjamiems bei ugdomiems jų gimtąja kalba, nebuvo vadovautasi geriausių vaiko interesų ir individualizavimo principais.

Kontrolierė kritikavo teigiamą asmens (galimo globėjo) gebėjimo užtikrinti ir stiprinti vaikų ryšius su jų biologine šeima vertinimą. Pažymėtina, kad, apribojus tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai (būsimo globėjo vertinimo ir išvados teikimo metu tėvų valdžia tėvams nebuvo apribota), išlieka tėvų teisė matytis su vaiku, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja vaiko interesams. Konkrečiu atveju išvadoje buvo fiksuota, kad vaikams bus leidžiama bendrauti su motina, stebint pašaliniais asmenimis. Duomenų, kad motinos bendravimas su vaikais kenkia jų interesams, tyrimo metu nebuvo gauta. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, kad mažamečiai turi tėvą, tačiau išvadoje duomenų apie tėvo galimybę matytis su vaikais nebuvo.

Atestuoti socialiniai darbuotojai, organizuodami globėjams mokymus pagal Bendrą globėjų (rūpintojų) ir įtėvių rengimo programą, rengdami išvadą dėl globėjų pasirengimo globoti vaikus turi atsižvelgti į Globėjų (rūpintojų) ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo

¹⁰ Pagal Civilinio kodekso 3.259 straipsnio nuostatas, šeimoje gali būti nustatoma ne daugiau kaip trijų vaikų globa, o bendras vaikų skaičius šeimoje su savais vaikais – ne daugiau kaip šeši vaikai. Bendras vaikų skaičius gali būti didesnis, kai neišskiriami broliai ir seserys.

rekomendacijas¹¹ (toliau šioje dalyje – Rekomendacijos). Būsimieji globėjai nevertinami, jeigu praleidžia daugiau nei 2 temas iš 10 organizuojamų grupinių temų. Tuo atveju būsimiems globėjams pasiūloma baigti mokymus su kita būsimų globėjų grupe. Rekomendacijose nustatytas terminas, per kurį atestuoti socialiniai darbuotojai apie būsimus globėjus, kurie praleido daugiau nei 2 temas, informuoja Tarnybą.

Tyrimo metu nustatyta, kad asmuo, norintis globoti vaikus, praleido 4 temas iš 10 organizuotų grupinių temų, tačiau apie tai nustatyta tvarka nebuvo pranešta Tarnybai, o vėliau Tarnybai buvo pateikta teigiama išvada dėl asmens galimybės globoti vaikus, nors pagal Rekomendacijas konkretus asmuo turėjo būti nevertintas.

Tarnyba, gavusi asmens prašymą globoti vaikus, nesiėmė teisės aktų nustatytų veiksmų, t. y. nesurinko reikiamų dokumentų ir priėmė sprendimą dėl asmens teigiamo pradinio įvertinimo. Taip pat Tarnyba nesurinko reikiamų duomenų, siekdama išsiaiškinti, ar nėra Civilinio kodekso 3.269 straipsnio 2–5 punktuose nurodytų pagrindų, vienas iš kurių – ar anksčiau asmens, kaip vaiko globėjo, įgaliojimai nebuvo nutraukti teismo nutartimi nušalinus jį nuo globėjo pareigų. Nors asmuo prašyme globoti vaikus nurodė, kad jau turi sėkmingą vaikų globos patirtį, tačiau Tarnyba nesidomėjo pateikta informacija dėl asmens patirties globojant vaikus, kas yra svarbu vertinant asmenį dėl jo skyrimo globėju.

Gavusi Globos centro išvadą dėl asmens pasirengimo globoti, iš kurios matyti, kad būsimas globėjas nėra išklaušęs privalomo skaičiaus mokymo temų, taip pat matydama, kad vaikai nebus globojami šeimai artimoje aplinkoje, turėdama informaciją, kad asmuo nekalba lietuvių kalba, kuria kalba vaikai, Tarnyba nevertino šių aplinkybių dermės su išvada, kad asmuo tinka būti vaikų globėjas.

Atlikus tyrimą konstatuota, kad Tarnyba aplaidžiai ir netinkamai atliko jai teisės aktų nustatytas funkcijas, nesivadovavo geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu priimdama sprendimus dėl asmens teigiamo pradinio įvertinimo bei teikimo skirti asmenį laikinuoju globėju.

Tyrimo metu surinkti ir įvertinti duomenys leido daryti prielaidą, kad ne vaikams buvo parinktas tinkamas globėjas, bet asmeniui, pareiškusiam norą globoti vaikus, buvo parinkti jo norimi globoti vaikai.

Aplaidų Tarnybos ir globos centro teisės aktų nustatytų funkcijų vykdymą Kontrolierė pripažino vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimu bei įspėjo globos centro vadovą dėl įstaigos veiksmais sąlygotų vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimų; atkreipė Tarnybos vadovo dėmesį į teritorinių skyrių aplaidų teisės aktais priskirtų funkcijų vykdymą ir neužtikrintą vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą; kreipėsi į Socialinių paslaugų priežiūros departamentą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Tarnybą dėl globos centro veiklos kokybės įvertinimo.

2.2.2. Globojamo vaiko poreikių užtikrinimo problemos

Tėvų globos netekę vaikai yra priskiriami labiau pažeidžiamų vaikų grupei, tačiau įstaigos praktika rodo, kad vykstantys pokyčiai vaiko globos sistemoje nėra pakankamai spartūs ir išlieka aktualūs vaikų globos vykdymo, paslaugų ir pagalbos vaikams (ypač turintiems ypatingų poreikių) bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo klausimai.

Praktikoje gausu pavyzdžių, kai vaikų globos įstaigos negali užtikrinti individualizuotų paslaugų teikimo vaikui, ypač su negalia, o pastarųjų trūkumą bandoma pateisinti paslaugų, pagalbos ir (ar) specialistų nebuvimu (trūkumu).

Vieno iš tirtų atvejų duomenys leido daryti prielaidą, jog vaikų „keliaavimas“ iš vienos savivaldybės vaikų socialinės globos įstaigos į kitą, nuolatinis globėjo keitimas gali būti susijęs išimtinai su paslaugų vaikui su negalia (ypač psichikos negalia) trūkumu, taip pat kompetentingų institucijų nenoru ar nesugebėjimu efektyviai spręsti susidarančias situacijas, nebendradarbiavimu ir kt. Iniciatyvos keisti vaiko globėją, perkelti vaiką iš vienos įstaigos į kitą, kelia pagrįstą klausimą, kodėl viena socialinės globos įstaiga gali teikti

¹¹ Patvirtintos Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2011 m. birželio 22 d. įsakymu Nr. BV-16 (tyrimo metu akto redakcija galiojo iki 2019-10-08).

kokybiškas paslaugas ir tinkamai atlikti globėjo pareigas, o kita negali ir tik ieško vaiko perkėlimo („perdavimo“) ir globėjo pakeitimo būdų, pasiteisindama negalėjimu užtikrinti vaikui reikalingų paslaugų teikimo bei kitų vaikų ir darbuotojų saugumo, poreikiu vaiką perkelti į „kitokius“, „specializuotus“ socialinės globos namus.

Kontrolierė, atsižvelgdama į vaikų socialinės globos namų pateiktą informaciją apie konkrečią situaciją dėl vaiko, kurio „elgesys yra labai pavojingas ir neprognozuojamas“, kuris „dėl psichinių sutrikimų kelia grėsmę jį supantiems žmonėms, tiek kitiems vaikams, tiek suaugusiems, tiek sau“ perkėlimo į kitus socialinės globos namus, galimo institucijų nebendradarbiavimo ir kt., kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją dėl konkrečios situacijos į(si)vertinimo ir problemų, susijusių su globa, paslaugų teikimu vaikams turintiems negalią (ypač psichinę) bei siūlė spręsti klausimą dėl paslaugų, atitinkančių individualius vaiko fizinius ir psichinius poreikius, teikimo tobulinimo. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, kad sprendžiant konkrečią situaciją buvo inicijuotas susitikimas bei aptarta galima konkrečių globos namų paslaugų plėtra (specialistų ir paslaugų kaštai) bei iniciavo tarpinstitucinį pasitarimą dėl paslaugų vaikams, turintiems negalią, prieinamumo ir poreikio naujoms paslaugų formoms.

Konkrečiu atveju taip pat buvo stebėtas vaiko „keliavimo“ iš vienos vaikų globos įstaigos (savivaldybės vaikų globos namų) į kitą (nevyriausybinis vaikų globos namas) procesas, argumentuojant siekiu įgyvendinti gydytojų teiktas rekomendacijas. Socialinės globos namų apraše¹², reglamentuojančiame socialinės globos teikimo vaikams bei kitiems asmenims principus (asmens teisių užtikrinimo, dalyvavimo ir bendradarbiavimo, pasirinkimo ir socialinės globos tikslingumo, asmens savarankiškumo ugdymo ir socialinės integracijos, nediskriminavimo), charakteristikas bei privalomus socialinės globos kokybės reikalavimus, įtvirtinta, jog vaikui užtikrinamas teikiamos socialinės globos tikslingumas, paremtas išsamiau ir visapusišku vaiko poreikių vertinimu.

Tyrimo metu negauta duomenų, jog sprendžiant vaiko globėjo pakeitimo klausimą išsamiai ir visapusiškai buvo įvertinti tiek vaiko poreikiai, tiek nevyriausybinių vaikų globos namų galimybės suteikti vaiko įvairiapusių poreikius užtikrinančias paslaugas. Vienintelis kriterijus, kuriuo Tarnybos teritorinis skyrius rėmėsi inicijuodamas vaiko globėjo pakeitimo procedūrą, buvo aplinkybė, kad nevyriausybiniai vaikų globos namai turėjo galimybę užtikrinti vaiko poreikius atitinkančią gyvenamąją aplinką (vaikas buvo apgyvendintas vienas kambaryje). Visgi, nepraėjus šešiams mėnesiams, naujasis vaiko globėjas informavo, jog atsisako globoti vaiką, kadangi neturi sąlygų ir galimybių teikti jam reikalingas specializuotas paslaugas. Pažymėtina, kad išsamus ir visapusiškas vaiko poreikių įvertinimas buvo atliktas tik dar kartą sprendžiant vaiko globėjo keitimo klausimą. Kontrolierės nuomone, jeigu vaiko individualūs poreikiai ir konkretaus globėjo galimybės juos užtikrinti būtų įvertinamos skiriant globėją ar, pasikeitus aplinkybėms, svarstant globėjo pakeitimo klausimą, būtų galima išvengti vaikui (konkrečiu atveju dėl jo sveikatos būklės) žalingo, jo teises ir interesus pažeidžiančio, globėjo ir globos vietos keitimo proceso. Konkrečiu atveju, pagal galiojusį teisinį reglamentavimą vaiko globos srityje, pagrindinė atsakomybė už sprendimų dėl vaiko globos nustatymo ir jos priežiūros tinkamumo, globojamo vaiko teisių ir interesų užtikrinimą teko Tarnybai.

Vaikų, globojamų vaikų globos įstaigose, dažno hospitalizavimo aspektai

Kontrolierė vertina medicinos darbuotojų iniciatyvas vaiko teisių apsaugos srityje ir nedelsdama reaguoja į jų pranešimus. Vienas iš kreipimųsi buvo dėl institucijos globojamo vaiko dažno hospitalizavimo psichiatrijos ligoninėje. Pagal pateiktą informaciją, savivaldybės vaikų globos namų globotinis per ketverius metus buvo dešimt kartų hospitalizuotas psichiatrijos ligoninėje. Pareiškėjų teigimu, vaikas visada buvo

¹² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. A1-46 „Dėl Socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ patvirtinto Aprašo 1-ame priede „Likusių be tėvų globos vaikų, socialinę riziką patiriančių vaikų, vaikų su negalia ilgalaiškės (trumpalaikės) socialinės globos normos, taikomos vaikų socialinės globos namams, vaikų su negalia socialinės globos namams, specializuotiems slaugos ir socialinės globos namams ir bendruomeniniams vaikų globos namams“

hospitalizuojamas pagrištai – greitosios medicinos pagalbos paslaugų teikimui, dažniausiai vakarais arba savaitgaliais.

Konkrečiu atveju, dažną greitosios medicinos pagalbos kvietimą ir vaiko hospitalizavimą lėmė tai, kad vaikų globos namuose buvo nepakankamas darbuotojų skaičius vakarais ir savaitgaliais, taip pat trūko darbuotojams kompetencijų ir gebėjimų dirbti su vaikais, turinčiais specialiųjų poreikių (vaikų globos namų direktorius patvirtino, kad darbuotojai negalėjo suvaldyti vaiko pykčio priepuolių, todėl kvietė greitąją medicinos pagalbą). Kita vertus, svarbu pažymėti ir tai, kad gydytojų konsiliumas bei tarpžinybinis pasitarimas dėl vaiko tolimesnio gydymo ir pagalbos buvo organizuotas tik po to, kai vaikas dešimtą kartą (per ketverius metus) buvo hospitalizuotas psichiatrijos ligoninėje. Nurodytu laikotarpiu nei viena sveikatos priežiūros įstaiga neinformavo Tarnybos apie galimai pažeidžiamas itin dažnai hospitalizuojamo vaiko teises.

Sveikatos priežiūros specialistams tenka labai svarbus vaidmuo vaiko teisių apsaugos sistemoje, kadangi jie vieni pirmųjų gali pastebėti galimus vaiko teisių pažeidimus, netinkamą vaiko atstovų pagal įstatymą pareigų vykdymą, todėl labai svarbu, kad apie šiuos įtarimus, pastebėjimus jie, vykdydami Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkoje¹³ ir kituose teisės aktuose nustatytą pareigą, informuotų valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją. Laiku (nepagrįstai delsiant) informavus vaiko teisių apsaugos specialistus apie galimai netinkamą vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą, būtų sudarytos prielaidos reaguoti į vaiko situaciją, spręsti vaikui (ir jo atstovams pagal įstatymą) reikalingos pagalbos, paslaugų teikimo ir kitus aktualius klausimus.

2.2.3. Ydingos vaiko laikinojo globėjo parinkimo praktikos

Neneigiant prioritetingo principo bei vaiko teisės augti šeimoje užtikrinimo būtinybės, šalyje stebima besiformuojanti neigiama praktika, kai mažo amžiaus vaiką siūloma laikinai globoti asmenims, įrašytiems į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą. Svarbu tai, kad asmenų, kurie priėmė sprendimą įsivaikinti vaiką, lūkesčiai dėl vaiko yra visai kitokie nei vaiko laikinosios globos tikslas, kas neabejotinai gali apsunkinti jo įgyvendinimą – gražinti vaiką į biologinę šeimą.

Nurodytą problemą iliustruoja Kontrolierės iniciatyva atliktas tyrimas pagal žiniasklaidoje pateiktą informaciją apie tai, jog vaikų globos namuose augusiai motinai, sulaukus pilnametystės, negrąžinamas vaikas. Nepilnametei motinai ir jos kūdikiui buvo nustatyta laikinoji globa socialinės globos įstaigoje, tačiau dėl nuolatinio nepilnametės pasišalinimo iš globos įstaigos ir nepakankamo rūpinimosi kūdikiu, jis būdamas 6 mėnesių buvo apgyvendintas laikinųjų globėjų – fizinių asmenų – šeimoje. Šie asmenys buvo įrašyti į minėtą norinčių įvaikinti asmenų sąrašą ir laukė, kol jiems bus pateiktas pasiūlymas apie galimą įvaikinti vaiką.

Pagal nagrinėjamų įvykių metu galiojusį teisinį reglamentavimą, Tarnyba turėjo pareigą tėvų globos netekusiam vaikui nustačius laikinąją globą sudaryti Vaiko laikinosios globos planą, kuriame nurodoma išsami informacija apie vaiką, planuojami sprendimai vaiko ir jo tėvų atžvilgiu, tėvų ir globėjų įsipareigojimai bei jiems skirti įpareigojimai, savivaldybės socialinio darbuotojo ar socialinės globos įstaigos specialisto uždaviniai, kt. Konkrečiu atveju Tarnyba (teritorinis skyrius) nesudarė minėto plano, taip pat neatliko jokių kitų veiksmų, siekdama įgyvendinti laikinosios globos tikslą – gražinti vaiką į šeimą, nors motinos išreikštas noras susigrąžinti kūdikį buvo fiksuotas raštu. Socialinių paslaugų centro specialistai, pradėję teikti socialines paslaugas motinai, taip pat neturėjo informacijos apie sudarytą Vaiko laikinosios globos planą, vykusias vaiko globos peržiūras, kurių metu turėjo būti aptartos vaiko ir jo biologinių tėvų bendravimo formos, biologinių tėvų gyvenimo pokyčiai. Tyrimo duomenys leido manyti, kad Tarnybos teritorinis skyrius iš anksto buvo padaręs išvadą, jog kūdikis nebus gražintas motinai. Laikinieji globėjai buvo informuoti, jog biologinė kūdikio motina laukiasi ir, sprendžiant iš esamos situacijos, motinos motyvacijos ir gyvenimo būdo, tikėtina, kad ji

¹³ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 65 „Dėl Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir asmens sveikatos paslapties kriterijų nustatymo“.

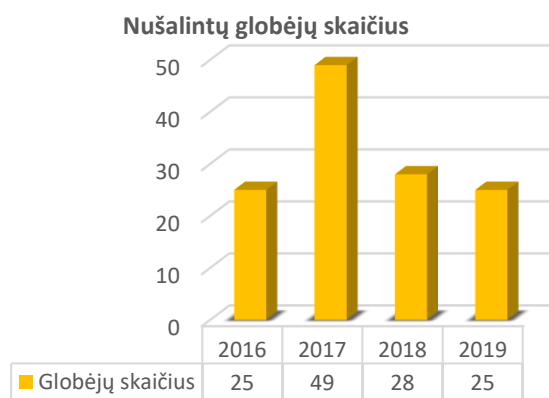

nebus pajėgi rūpintis kūdikiu. Kontrolierė konstatavo, kad Tarnybos (teritorinis skyrius) nesivadovavo galiojančiais teisės aktais bei aplaidžiai vykdė pareigas.

Kontrolierė neigiamai įvertino iniciatyvas šią praktiką įteisinti teisės akte – socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo“ projekte, kuriame buvo siūloma įtvirtinti, kad vaikui, rastam sveikatos priežiūros įstaigoje arba įstaigoje, kurioje įsteigtas gyvybės langelis, laikinoji globa organizuojama vadovaujantis įvaikinimo tvarkos aprašu, t. y. vaiko laikinuoju globėju skiriant asmenį, įrašytą į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą.

2.2.4. Vaikų išsirinkimas vykdant savanorišką veiklą

Kontrolierė dar 2017 metais, remdamasi tyrimų duomenimis, atskleidusiais, kad šalyje susiklostė ydinga praktika, kai būsimi globėjai ieško vaikų ir renkasi juos globos įstaigose (kreipiasi telefonu, lankosi globos įstaigose), kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, atkreipdama dėmesį į šią praktiką bei siūlydama pagal kompetenciją imtis priemonių, kurios užkirstų kelią šios praktikos tolimesniam formavimuisi, įsitvirtinimui ir plitimui. Tarnyba teritoriniams skyriams bei globėjų ir tėvių mokymo ir konsultavimo atestuotiesiems socialiniams darbuotojams parengė rekomendacijas, kuriose atkreipė pastarųjų dėmesį į susiklosčiusią nepriimtina, vaiko teises ir interesus pažeidžiančią, praktiką bei nurodė imtis priemonių, kuriomis būtų užkirstas kelias tokiems būsimų globėjų veiksams.

Pastaraisiais metais atlikti tyrimai parodė, kad laukiami pokyčiai nebuvo pasiekti ir praktikoje vis dar yra atvejų, kai ne vaikui yra parenkamas jo poreikius geriausiai galintis patenkinti tėvis (globėjas), o būsimi tėviai (globėjai) išsirinka norimą vaiką. Tokios praktikos ydingumą ir žalingumą vaikams rodo iš esmės nesikeičiantis asmenų, nušalinamų nuo globėjo pareigų, skaičius. Paminėtina ir tai, kad nėra tikslių duomenų apie atsisakymų nuo globėjo pareigų skaičių.

Pavyzdžiui, vienu atveju šeima, ketinanti įvaikinti vaiką bei norėdama išvengti įvaikinimo procesą sudarančių procedūrų, pradėjo savanoriauti vaikų globos įstaigoje, išsirinko jiems patinkančią mergaitę ir paaiškėjęs, jog ji turi seserį, priėmė sprendimą abi mergaites globoti su tikslu jas įsivaikinti. Abi seserys (beveik 2 ir 4 metų), dar 2016 metais buvo įrašytos į Galimų įvaikinti vaikų apskaitą. Neneigiant pirmenybės vaikui augti šeimoje principo, pastebėtina, jog Tarnyba, toleruodama tokius asmenų veiksmus bei nustatydama mažamečių globą šioje šeimoje (neteikdama prioriteto įvaikinimui), sudarė sąlygas teisės aktų pažeidimams ir prielaidas vaiko teisių pažeidimams.

Šis ir kiti panašūs atvejai kelia pagrįstas abejones dėl įvaikinimo ir globos procesų organizavimo skaidrumo šalyje. Tiek įvaikinimo, tiek globos vaikui nustatymo atveju specialistai turi parinkti likusiam be tėvų globos vaikui tinkamiausią fizinį asmenį, atsižvelgdami į vaiko poreikius, fizinio asmens gyvenimo būdą ir sąlygas, asmenines savybes ir pomėgius. Minėtu atveju, šeima, jau auginanti tris nepilnamečius vaikus, neįvertino savo galimybių globoti du vaikus (dvi seseris) ir, susidūrusi su vienos iš globotinių elgesio problemomis, po 2,5 metų atsisakė toliau jas globoti.

Paminėtina, jog 2019 metais buvo stebima tendencija – siekis rengiamuose teisės aktų projektuose¹⁴ įteisinti egzistuojančią neigiamą ir Civilinio kodekso reikalavimų neatitinkančią praktiką, kai ne globėjas

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 19-9032;

parenkamas vaikui (po išvados apie jo tinkamumą globoti vaikus), o vaikas parenkamas asmeniui (arba asmuo iš anksto pasirenka vaiką) iki vertinimo dėl jo tinkamumo tapti globėju. Sutiktina, kad įstatymas numato išimtis, kai asmuo, norintis tapti vaiko globėju, gali nurodyti konkretų, norimą globoti vaiką (pavyzdžiui, susietą giminystės ryšiais), tačiau poįstatyminiame teisės akte šios išimtys turėtų būti nurodytos konkrečiai, o dėstomos teisės normos neturi sudaryti sąlygų interpretuoti įstatymo normų ir piktnaudžiauti įstatyme numatytomis išimtimis.

Teikdama pastabas vykdomosios valdžios institucijų parengtiems teisės aktų projektams, Kontrolierė pažymėjo, jog vaiko globos nustatymo ir globėjo parinkimo reglamentavimas turi būti grindžiamas prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Geriausių vaiko interesų užtikrinimas nustatant vaikui globą ir paskiriant globėją galimas tik tada, kai įvertinamos visos aplinkybės, susijusios su konkrečiu vaiko poreikiais bei globėjo galimybės juos užtikrinti konkrečioje situacijoje, t. y. globėjo parinkimas turėtų būti procesas, kurio metu specialistų komanda be tėvų globos likusiam vaikui parenka geriausiai jo poreikius galinčius patenkinti globėjus.

Siekdama užtikrinti globėjo parinkimo proceso skaidrumą ir aiškumą, Kontrolierė siūlė detaliam reglamentuoti laikinojo globėjo parinkimo tvarką, nustatant aspektus, kurie turėtų būti įvertinti šiame procese (kokiais kriterijais remiantis parenkamas globėjas, budintis globotojas vaikui), o detalizuojant šią tvarką – įvertinti Valstybės kontrolės teiktas pastabas bei pasiūlymus dėl vaiko ir jo globėjų „suporavimo“ teisinio reglamentavimo spragų¹⁵ bei Specialiųjų tyrimų tarnybos išvadą¹⁶.

2.2.5. Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimas ligoninėse

Tarnyba ar jos teritorinis skyrius, nustatęs realų pavojų vaiko saugumui, sveikatai, gyvybei jo gyvenamojoje ar neutralioje aplinkoje, privalo užtikrinti vaiko laikiną apgyvendinimą prioriteto tvarka šeimose, globos centruose, šeimynose ir vaikų globos institucijose, jeigu jos įtrauktos į savivaldybės vykdomosios institucijos patvirtintą asmenų, galinčių priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu. Vaikas taip pat gali būti nukreipiamas į sveikatos priežiūros įstaigą, jeigu reikia ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas.

Praktikoje nustatyta, kad, motyvuojant poreikiu ištirti sveikatos būklę, iš nesaugios aplinkos paimti vaikai apgyvendinami ligoninėse ir tik po to perduodami globėjų ar budinčių globotojų priežiūrai. Kontrolierė atliktuose tyrimuose konstatavo, kad ligoninės aplinka nėra artima įprastai vaiko gyvenamajai aplinkai, kuri vyrauja namuose ir kuri būtų palankiausia vaiko vystymuisi, todėl laikinas vaikų „apgyvendinimas“ ligoninėse (nesant ūmios klinikinės būklės arba skubios medicinos pagalbos teikimo indikacijų) negali būti laikomas atitinkančiu geriausiems vaiko interesams bei tinkamu vaiko teisių gynimu ir apsauga.

Kontrolierė atkreipė Tarnybos specialistų dėmesį į teisės aktų nuostatą, numatančias, jog skubioji medicinos pagalba teikiama nedelsiant arba neatidėliotinai tik tuomet, kai dėl ūmių klinikinų būklių, nustatytų sveikatos apsaugos ministro įsakymu, gresia pavojus pacientui ir (ar) aplinkinių gyvybei arba tokios pagalbos nesuteikimas laiku sukelia sunkių komplikacijų grėsmę pacientams; asmens sveikatos būklės požymius ir jų keliamą pavojų gali įvertinti tik pacientus apžiūrintys gydytojai ir (arba) slaugytojai ir tik gydytojas gali nuspręsti, ar pacientą reikia hospitalizuoti, ar, atlikus tyrimus ir (ar) paskyrus gydymą, jį galima išleisti į namus tolesniam ambulatoriniam gydymui.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr.56 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 19-14774; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo“ projektas.

¹⁵ Valstybės kontrolės 2014 m. sausio 31 d. valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausiems interesams“, www.vkontrolė.lt.

¹⁶ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2019 m. spalio 1 d. Antikorupcinio vertinimo išvada Nr. 4-01-8443 „Dėl budinčių globotojų atrankos proceso ir vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo“.

Vertinant šią praktiką buvo atkreiptas dėmesys į JT Vaiko teisių komiteto nuomonę, kad turi būti visokeriopa atsižvelgiama į vaikų ir jaunimo poreikius, ypač susijusius su jų gyvenamąja aplinka. Įkurdinus vaikus tose institucijose, kuriose vyrauja namų aplinka, jos gali geriau pasirūpinti vaiku. Visi teisiškai už vaiką atsakingi asmenys, atsižvelgdami į vaikų amžių ir brandumą, turi sukurti jiems saugią ir palaikančią aplinką, kurioje vaikai galėtų vystytis.

Siekdama šios praktikos pokyčių, Kontrolierė, derindama socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektą, atkreipė ministerijos dėmesį, jog vaiko, paimto iš jam nesaugios aplinkos, apgyvendinimas (kaip buvo numatyta projekte) sveikatos priežiūros („gydymo“) įstaigoje neatitinka geriausių vaiko interesų ir negali būti motyvuojamas poreikiu ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas. Esant būtinybei šios sveikatos priežiūros paslaugos turi būti suteikiamos ambulatoriškai ir, tik esant tam tikroms indikacijoms, vaikui gali būti teikiamos stacionarinės sveikatos priežiūros paslaugos, tačiau hospitalizavimas nėra ir negali būti prilyginamas apgyvendinimui.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija į Kontrolierės pastabą atsižvelgė iš dalies ir minėtame teisės akte įtvirtino nuostatą, leidžiančią, prieš organizuojant vaiko laikiną apgyvendinimą, vaiką „nusiųsti į sveikatos priežiūros įstaigą, kai, vaiką paėmus iš jam nesaugios aplinkos, būtina ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas, arba paskirti stacionarų gydymą.“ Manytina, kad toks teisinis reglamentavimas sudarys prielaidas toliau vystyti praktikai, kai vaikai, esantys stresinėje situacijoje dėl jų išskyrimo su šeima, laikinai apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose, kuriose nėra asmens, galinčio vaikui padėti jam sudėtingoje situacijoje.

2.2.6. Globos paslaugų prieinamumas arčiausiai šeimos gyvenamosios vietos

Įstaigoje atlikti tyrimai patvirtino ne vienerius metus besitęsiančią nepriimtina praktiką, nesudarančią prielaidų vaiko ryšių su šeima išsaugojimui, kai savivaldybės, stokodamos paslaugų jų teritorijoje gyvenantiems vaikams, likusiems be tėvų globos, perka socialinės globos paslaugas iš kitose savivaldybėse veikiančių socialinių paslaugų teikėjų (vaikų globos įstaigų, šeimynų). Situacija tampa dar sudėtingesnė ir kelianti rūpesčių, kai vaikų globos vieta nustatoma toli nuo vaiko šeimos (artimųjų) gyvenamosios vietos. Daugeliu tokių atvejų, vaiko apgyvendinimo vietos parinkimas kitose savivaldybėje būna susijęs su vaiko, netekusio savo šeimos aplinkos, specialiųjų poreikių buvimu, amžiumi, didele brolių ir seserų grupe, kt.

Teisės aktai įpareigoja kompetentingas institucijas aktyviai ieškoti vaikus globoti galinčių asmenų. Savivaldybė turi planuoti socialines paslaugas, vertindama ir analizuodama gyventojų socialinių paslaugų poreikius, pagal gyventojų poreikius prognozuodama ir nustatydamą socialinių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, vertindama ir nustatydamą socialinių paslaugų finansavimo poreikį. Savivaldybės turi teisę socialines paslaugas organizuoti pirkdamos jas savo teritorijos gyventojams iš kitų savivaldybių. Sprendžiant socialinių paslaugų (taip pat vaiko globos) klausimą, labai svarbu vadovautis bei tinkamai įgyvendinti socialinių paslaugų skyrimo ir teikimo principus: prieinamumo (socialinės paslaugos valdomos, skiriamos ir teikiamos taip, kad būtų užtikrintas jų prieinamumas asmeniui (šeimai) kuo arčiau gyvenamosios vietos); kompleksškumo (socialinių paslaugų teikimas yra derinamas su socialinių paslaugų teikimu asmeniui ir jo šeimai); visapusiškumo (socialinės paslaugos valdomos, skiriamos ir teikiamos derinant jas su pinigine socialine parama, vaiko teisių apsauga, užimtumu, sveikatos priežiūra, švietimu ir ugdymu, socialinio būsto suteikimu, specialiosios pagalbos priemonėmis). Savivaldybės administracija gali bendradarbiauti su kitų savivaldybių administracijomis dėl fizinio asmens, budinčio globotojo ar šeimynos, tinkamos globoti vaiką, paieškos kitoje savivaldybėje, kai paaiškėja, jog savivaldybės teritorijoje, kurioje nustatomas likęs be tėvų globos vaikas, nėra fizinių asmenų, galinčių globoti, budinčių globotojų ar šeimynos, galinčios vaiką globoti.

Vaikai ištremti kuo toliau nuo tėvų ir senelių“ (iš skundo)

Įgyvendindama Konvencijos nuostatas, valstybė, prieš ieškodama kitų alternatyvų vaiko globai, pirmiausia turi ieškoti galimybių įkurdinti vaiką jo išplėstinėje šeimoje, taip pat imtis visų įmanomų priemonių vaiko tapatumui išsaugoti, kuris visų pirma yra siejamas su pagrindine vaiko šeima. Jungtinių Tautų Gairėse dėl alternatyvios globos taip pat akcentuojama, jog priimant sprendimus dėl alternatyvios globos turi būti ypač atsižvelgiama į vaiko apgyvendinimo kuo arčiau jo gyvenamosios vietos principą, kad būtų palaikomas kontaktas ir potenciali reintegracija su vaiko šeima ir būtų minimalizuota ugdymo, kultūrinio ir socialinio gyvenimo kaita, taip pat vystomas kompetentingų institucijų palaikomas ir stebimas reguliarus ir tinkamas bendravimas tarp vaiko ir jo šeimos, ypač siekiant reintegracijos tikslo.

Taigi, remiantis aukščiau nurodytomis nuostatomis, galima teigti, jog globos vaikui nustatymas toli nuo jo gyvenamosios vietos (nagrinėti atvejai, kai vaikai buvo apgyvendinami už 200 km nuo šeimos gyvenamosios vietos) neatitinka geriausių vaiko interesų, nes apsunkina tėvų ir išplėstinės šeimos narių (giminaičių) galimybes vaiką lankyti, palaikyti (atkurti) su juo artimą betarpišką ryšį dėl didesnių finansinių, logistinių, organizacinių ir kitų sunkumų. Taip pat toks sprendimas apsunkina galimybę siekti laikinosios globos tikslo – vaiko grįžimo į šeimą įgyvendinimo, nes tėvų bendravimas su vaikais yra vienas iš svarbių veiksmų, turinčių įtakos vaiko grįžimo į šeimą sąlygoms atsirasti.

Kontrolierė ne kartą atkreipė atsakingų institucijų dėmesį į poreikį aktyviomis priemonėmis skatinti tėvų globos netekusių vaikų globą šeimoje ir jos aplinkoje, imtis aktyvių veiksmų ieškant potencialių globėjų savivaldybėse, kad būtų įgyvendinti Konvencijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir kituose teisės aktuose įtvirtinti reikalavimai dėl ypatingos tėvų globos netekusių vaikų apsaugos, šeimos ryšių bei kitų su jo individualybe susijusių ryšių išsaugojimo bei vaiko identiškumo apsaugos.

2.2.7. Vaiko globos priežiūros problemos

Daugelį metų išlieka aktuali netinkamai ir neefektyviai vykdomos vaiko globos priežiūros (deklaratyvus vaiko padėties vertinimas, globėjo pareigų atlikimo formalus vertinimas, kt.) problema, dėl ko laiku nėra užkertamas kelias galimiems vaiko teisių pažeidimams ar kuo anksčiau reaguojama į juos.

Pavyzdžiui, viename iš tyrimų nustatyta, kad mažamečių vaikų globos priežiūros atveju Tarnyba:

- nesilaikė teisės aktuose nustatyto termino, per kurį pirmą kartą turi aplankyti globojamus vaikus;
- apsilankymo metu nesiaiškino visų nurodytų galimų vaiko teisių ir interesų pažeidimų, su vaikais bendravo dalyvaujant globėjai;

- nesiaiškino, kaip ugdymo įstaigoje užtikrinamos globojamų vaikų teisės, nors buvo gauta informacija, kad su vaikais ugdymo įstaigoje nekalbama lietuvių kalba (kitos kalbos vaikai nesuprato) ir kt.;

- neorganizavo neeilinės vaikų globos peržiūros ir nesprendė klausimo dėl asmens nušalinimo nuo globėjo pareigų, nors turėjo duomenų, kad globėjas netinkamai vykdo pareigas ir neužtikrina globojamų vaikų teisių ir interesų apsaugos; kad pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl galimo smurto prieš vaikus, o globėjas neleidžia vaikų pristatyti apklausai; neužtikrina sveikatos priežiūros paslaugų vaikams; nebendradarbiauja su Tarnybos bei Globos centro specialistais, neleidžia Globos centrui atlikti globotinių globos kokybės vertinimo, nesudaro sąlygų Tarnybos specialistams aplankyti vaikų;

- tik po maždaug 8 mėnesių nuo pradėto ikiteisminio tyrimo dėl galimo smurto prieš vaikus, pradėjo svarstyti klausimą dėl laikinojo globėjo keitimo, nustatė antrą grėsmės vaikui lygį, kreipėsi į teismą dėl leidimo paimti vaikus iš laikinojo globėjo, atliko neeilinę vaikų globos peržiūrą.

Vertinant Tarnybos veiksmus (neveikimą) dėl vaiko globos priežiūros aspektų, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Tarnyba, turėdama teisės aktų nustatyta tvarka įgalinimus imtis priemonių dėl globėjo administracinės atsakomybės iniciavimo, pagal jai priskirtą kompetenciją, nesprendė globėjo administracinės atsakomybės klausimo.

2.2.8. Vaiko globa šeimynoje

Vaiko globa šeimynoje – viena iš globos formų, kai šeimyna (juridinis asmuo) globoja keturis ir daugiau vaikų (bendras vaikų skaičius su biologiniais šeimoje augančiais vaikais – ne daugiau kaip aštuoni) šeimos aplinkoje. Nors vaiko globa šeimynoje vertinama dėl vaiko priežiūros šeimai artimesnėje aplinkoje, visgi, jos veiklos priežiūrai turi būti skiriamas tinkamas dėmesys.

Kontrolierė, gavusi Socialinių paslaugų priežiūros departamento (toliau šioje dalyje – Departamentas) informaciją, kad sutuoktiniai yra įsteigę šeimynas, kurios tik formaliai yra du atskiri juridiniai asmenys, sutuoktinių šeimynų gyvenamoji vieta, šeimynų veikla, dalyvių darbas ir vaikų globa vykdoma kartu, atliko tyrimą.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad 2019 metais vienoje šeimynoje buvo globojami 7 vaikai, iš jų: 2 nustatyta laikinoji globa, 5 nustatyta nuolatinė globa, kitoje šeimynoje buvo globojami 4 vaikai, visiems nustatyta nuolatinė globa, iš jų 3 vaikus siejo giminystės ryšiai. Taigi, vienu metu toje pačioje namų aplinkoje buvo globojama 11 vaikų, kuriems laikinoji ar nuolatinė globa šeimynose buvo nustatyta iki 2018 m. liepos 1 d. (netaikomas apribojimas dėl maksimalaus globojamų vaikų skaičiaus¹⁷). Departamentas dar 2013 metais atkreipė savivaldybės administracijos dėmesį, jog abi šeimos vienoje namų aplinkoje globojo 16 vaikų (tuo metu vienoje šeimynoje buvo globojami 7 vaikai, kitoje – 9 vaikai) ir prašė savivaldybės ateityje vengti, kad dvi šeimos gyventų bendrose patalpose arba vaikų skaičius viršytų nustatytą skaičių.

Kontrolierė tyrimo metu nevertino senesnių nei vienerių metų aplinkybių. Vertinimo metu galiojusio teisinio reglamentavimo nuostatos dėl vaikų skaičiaus formaliai nebuvo pažeistos. Tačiau buvo pažymėta, jog būtina užtikrinti, kad globojami vaikai augtų šeimoje arba kuo artimesnėje šeimai aplinkoje, o didelis vienoje gyvenamojoje aplinkoje globojamų vaikų skaičius yra artimesnis institucinei globai.

Savivaldybė atsako už socialinių paslaugų teikimo savo teritorijos gyventojams užtikrinimą planuodama ir organizuodama socialines paslaugas, kontroliuodama bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę. Pagal Šeimynų įstatymo 5 straipsnį, šeimos steigėjas iki šeimos įregistravimo Juridinių asmenų registre turi: gauti Tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus išvadą apie šeimos steigėjų atitiktį Šeimynų įstatymo 4 straipsnyje nustatytiems reikalavimams ir steigiamos šeimos tinkamumą tapti vaikų globėju; raštu kreiptis į savivaldybę, kurios teritorijoje šeima steigiama, administraciją dėl likusių be tėvų globos vaikų apgyvendinimo būsimojoje šeimynoje ir užtikrinti jų socialinės globos finansavimą. Atsižvelgus į šias teisės aktų nuostatas bei į tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes, sukėlusias pagrįstas abejones dėl vaikų globos šeimai artimoje aplinkoje vykdymo, nustačius vaikams globą dviejose šeimynose, veikiančiose tuo pačiu adresu ir toje pačioje gyvenamojoje vietoje (aplinkoje), Tarnybai ir savivaldybei siūlyta, atliekant jų funkcijas, ateityje nesudaryti prielaidų tokiomis sąlygomis veikiančių šeimynų steigimuisi (nagrinėjamu atveju šeimos buvo įsteigtos 2010 metais).

2.2.9. Globėjo pareigų atlikimo vertinimas vaikams savavališkai pasišalinant iš globos įstaigos

Pastaraisiais metais, kaip ir ankstesniais, įstaigoje buvo nagrinėjami ir vertinami socialinės globos įstaigų veiksmai, globojamam vaikui savavališkai pasišalinus ir (ar) nustatytu laiku negrįžus į globos įstaigą.

Vienas iš Kontrolierės iniciatyva atliktų tyrimų buvo pradėtas pagal policijos kreipimąsi. Policijos pareigūnų teigimu, pranešėjai, informuodami apie vaikų dingimą, savavališką pasišalinimą ar negrįžimą laiku į globos įstaigą, patys nesiima pirminių aktyvių veiksmų nustatyti jų buvimo vietas (pavyzdžiui, telefonu nesusisiekia su draugais, giminaičiais, pas kuriuos gali lankytis vaikas), o visą atsakomybę palieka (perkelia) policijai. Dažnu atveju globos namų administracija ir darbuotojai nesiaiškina giluminių ir psichologinių vaiko

¹⁷ Šeimyna globoja keturis ir daugiau vaikų šeimos aplinkoje. Bendras vaikų skaičius šeimynoje su savais vaikais – ne daugiau kaip aštuoni vaikai. Šis vaikų skaičius gali būti didesnis, negu nurodyta, kai broliai ir seserys neišskiriami, arba mažesnis, jeigu globojamas vaikas su negalia. Šeimynų įstatymo 2 straipsnio 2 dalis.

probleminio elgesio, bėgimo iš įstaigos priežasčių, bėgantys vaikai yra tiesiog laikomi „probleminiais“, „nepatogiais“ ir jokių aktyvių veiksmų ar galimų sprendimų paieškos nėra imamasi.

Teisės aktų nustatyta tvarka Tarnyba pati arba per savo padalinius, organizuoja vaiko globos savivaldybėse nustatymą, koordinuoja globos priežiūrą šeimose, šeimynose, globos centruose ir globos institucijose, todėl Kontrolierė kreipėsi į Tarnybą, prašydama išsiaiškinti, kaip policijos pareigūnų nurodytoje globos įstaigoje vykdomos vaiko globėjo pareigos; kokios pagalbos reikia globėjui; įvertinti, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu ir pan.

Tyrimo metu gauta informacija, jog Tarnybos teritorinis skyrius specialistai, gavę pranešimus apie globojamų vaikų negrįžimą į vaikų globos namus, bendravo su šiais vaikais, aiškinosi negrįžimo į vaikų globos namų padalinius priežastis, vertino grėsmės vaikams lygį. Nustačius pirmą grėsmės vaikams lygį (kartojosi tų pačių vaikų negrįžimai į globos namus) buvo kreiptasi į savivaldybę dėl pagalbos vaikams poreikio nustatymo. Vaikų globos namams buvo rekomenduota kreiptis į Globos centrą dėl intensyvios pagalbos teikimo bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojams. Asmenims, pas kuriuos buvo rasti pabėgę iš vaikų globos namų globojami vaikai, buvo surašyti protokolai (nutarimai) pagal Administracinių nusižengimų kodekso 75 straipsnio 2 dalį. Vaikų globos namai taip pat ėmėsi intensyvesnių priemonių, kad globojami vaikai nepažeistų tvarkos ir laiku grįžtų į globos namus: pilnu etatu pradėjo dirbti psychologė (iki to laiko buvo tik 0,5 etato); visiems vaikams buvo sudaryti ar papildyti intensyvios pagalbos planai, teikiama intensyvi psichologinė, socialinė pagalba, organizuojamas užimtumas, taikomos drausminimo priemonės. Situacija buvo apsvastyta su globos namų darbuotojais, numatyta organizuoti kvalifikacijos kėlimo mokymus darbuotojams vaikų drausminimo, bendravimo su paaugliais temomis. Vaikų globos namai taip pat kreipėsi į policijos komisariatą dėl prevencinio darbo su globojamais vaikais. Tyrimo metu gauta informacija, jog antrąjį metų pusmetį padėtis globos įstaigoje ženkliai pagerėjo.

Kito tyrimo metu, vertinant vaikų globos namų pareigos užtikrinti vaikų savavališko pasišalinimo ar negrįžimo į globos namus prevenciją, buvo pastebėta, jog globos namai, siekdami sukurti saugią, vaiko visapusiškam ir harmoningam vystymuisi tinkamą aplinką, sudaro susitarimus su vaikais dėl vaikų išvykimo ir grįžimo į globos namus. Įprastai vaikų išvykimo ir grįžimo klausimai, reglamentuojami globos namų direktoriaus įsakymu patvirtintoje tvarkoje, vedamas žurnalas, kuriame vaikai nurodo, kada ir kur jie išvyksta ir kuomet turi grįžti, o globos namų darbuotojai fiksuoja išleidimą bei grįžimą parašais. Tyrimo metu buvo nustatyta, jog globos namuose galiojančios vaikų išvykimo – grįžimo tvarkos nėra laikomasi, vaikai išvyksta be socialinių darbuotojų leidimo (socialiniai darbuotojai nepatvirtina to parašu žurnale), o tai, manytina, leidžia vaikams savavališkai pasišalinti iš globos namų be susitarimo, taip nėra ugdoma vaiko atsakomybė, neužtikrinama vaiko pareigas formuojanti aplinka bei neįgyvendinama paties vaiko atstovo pareiga rūpintis vaiko saugumu. Kontrolierė rekomendavo vaikų globos namams imtis priemonių, kad būtų laikomasi vaikų išleidimo iš vaikų globos namų taisyklių, vaikams būtų užtikrinta pareigas ir atsakomybę formuojanti aplinka.

2.2.10. Budinčių ir laikinųjų globotojų asociacijos iškeltų klausimų aptarimas ir sprendimas

Kontrolierė, atsižvelgusi į Budinčių ir laikinųjų globotojų asociacijos kreipimąsi ir įvertinusi jame keliamas problemas, organizavo asociacijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovų susitikimą.

Susitikimo metu ieškota galimų sprendimų (vienodos praktikos formavimo bei teisinio reguliavimo priemonių), siekiant sutrumpinti vaiko perdavimo budinčiam globotojui terminus, užtikrinti tinkamos apimties informacijos apie vaiką pateikimą budinčiam globotojui, atokvėpio paslaugų budintiems globotojams prieinamumą. Taip pat nagrinėti klausimai dėl budinčio globotojo administracinės atsakomybės, budinčio globotojo veiklos rizikų draudimo, globos centrų veiklos kokybės bei kontrolės, budinčių globotojų įtraukimo į sprendimų dėl vaikų priėmimo procesą bei kiti globotojams aktualūs klausimai.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija įsipareigojo parengti Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo, Vaiko laikinosios globos organizavimo nuostatų, Socialinių paslaugų katalogo pakeitimus, taip pat išplatinti aplinkraštį globos centrams bei savivaldybėms dėl budinčių globotojų galimybės sudaryti sutartis su keliais globos centrais.

2.2.11. Vaiko globos organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas

Kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą siūlydama, siekiant teisės aktų darnos, inicijuoti teisinio reglamentavimo dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo pakeitimus. Ministerija pritarė Kontrolierės iškeltai teisės aktų nesuderinamumo problemai bei sutiko inicijuoti teisės aktų nuostatų pakeitimus.

Civilinio kodekso 3.257 straipsnis numato pagrindus, kai nustatoma vaiko nuolatinė globa. Vienas iš atvejų yra, kai abiem tėvams arba turimam vieninteliam iš tėvų neterminuotai apribojama tėvų valdžia. Laikina apribojus tėvų valdžią, remiantis Civilinio kodekso 3.257 straipsniu, nuolatinė globa nenustatoma, t. y., sistemiškai aiškinant turi išlikti laikinoji globa, kurios tikslas – grąžinti vaiką į šeimą. Situaciją sustiprina tai, jog Civiliniu kodeksu įtvirtinamas 6 mėnesių laikotarpis nuo laikino tėvų valdžios apribojimo sprendimo įsiteisėjimo, per kurį valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, o prireikus prokuroras, turi pakartotinai įvertinti tėvų valdžios įgyvendinimo rezultatus ir kreiptis į teismą dėl laikino tėvų valdžios apribojimo tęsimo arba neterminuoto tėvų valdžios apribojimo nustatymo. Socialinių paslaugų įstatymas numato teikti socialines paslaugas šeimai, kurių nariams laikinai apribota tėvų valdžia, konkrečiai, jei tėvų valdžia apribota – sudaryti sąlygas tėvų (tėvo ar motinos) elgesio pokyčiams, kurie leistų grąžinti vaiką į šeimą.

Civilinio proceso kodekso 496¹ straipsnis nustato: teismo pareigą inicijuoti bylos dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo, vaiko globėjo paskyrimo nagrinėjimą ir pasirengimą nagrinėti teismo iniciatyva pradėtą bylą; jog teismas, priėmęs sprendimą apriboti tėvų valdžią, privalo savo iniciatyva pradėti bylos dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo, vaiko globėjo paskyrimo nagrinėjimą; jog teismas, priėmęs sprendimą apriboti tėvų valdžią, tą pačią dieną nutartimi paveda valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai per dešimt dienų pateikti teismui šio Kodekso 498 ir 499 straipsniuose nurodytus duomenis, būtinus bylai išnagrinėti, taip pat išvadą dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo ir vaiko globėjo paskyrimo reikalingumo. Pagal Civilinio proceso kodeksą, teismas nuolatinę globą turi nustatyti esant bet kokios rūšies tėvų valdžios apribojimui – tiek nuolatiniam, tiek laikinam, o tai yra nesuderinama su Civilinio kodekso reglamentuojamais nuolatinės globos nustatymo pagrindais.

Siekiant maksimalios tėvų globos netekusio vaiko teisių ir jo geriausių interesų apsaugos, pakartotinai¹⁸ siūlyta nustatyti pareigą įvertinti asmens, siekiančio tapti globėju, padarytus administracinius nusižengimus, taip pat gauti išsamią informaciją apie kartu su potencialiu globėju (budinčiu globotoju) gyvenančius asmenis, nustatant pareigą gauti:

- Administracinių nusižengimų registro išrašą apie fiziniam asmeniui paskirtas administracines nuobaudas ir (ar) administracinio poveikio priemones už administracinių nusižengimų, numatytų Administracinių nusižengimų kodekse ir administracines nuobaudas už administracinių teisės pažeidimų, numatytų Administracinių teisės pažeidimų kodekse, padarymą, kuris reikšmingas charakterizuojant asmenį ir sprendžiant apie jo tinkamumą tapti vaiko globėju;

- Įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro išrašus apie kartu su fiziniu asmeniu gyvenančius kitus fizinius asmenis, kurie buvo pripažinti kaltais padarę nusikalstamas veikas, nurodytas Civilinio kodekso 3.269 straipsnio 6 punkte, nors teistumas būtų išnykęs arba panaikintas;

- Administracinių nusižengimų registro išrašus apie kartu su fiziniu asmeniu gyvenantiems asmenims paskirtas administracines nuobaudas ir (ar) administracinio poveikio priemones už administracinių

¹⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2018 m birželio 22 d. raštas Nr. (1.19 -2018-614)2-859).

nusižengimų, numatytų Administracinių nusižengimų kodekse, ir administracines nuobaudas už administracinių teisės pažeidimų, numatytų Administracinių nusižengimų kodekse, padarymą.

Atkreiptinas dėmesys, kad Kontrolierė dar 2018 metais kreipėsi į socialinės apsaugos ir darbo ministrą, prašydama užtikrinti vienodos ir teisės aktais pagrįstos praktikos vaiko teisių apsaugos srityje formavimą, vaiko teisių ir interesų prioritetiškumo principo įgyvendinimą bei inicijuoti teisės aktų, reglamentuojančių globos ir įvaikinimo santykius bei organizavimo procesus (Civilinio kodekso nuostatų, susijusių su abiejų sutuoktinių, pageidaujančių globoti ar įvaikinti vaiką, parengimu ir vertinimu, ir jas detalizuojančių poįstatyminių teisės aktų), pakeitimus, numatant, kad šeimos vertinime (parengime) turi dalyvauti abu sutuoktiniai, o ne vienas iš jų.

Kontrolierė, teikdama siūlymus dėl vaiko globos organizavimo procesų teisinio reglamentavimo tobulinimo¹⁹, nesutiko su siūlymais nustatyti ilgesnius terminus atestuotiesiems darbuotojams parengti išvadas dėl globėjų, budinčių globotojų, šeimynos steigėjų bei kitų šioje normoje nurodytų asmenų tinkamumo (kas savaime prailgintų jų parengimo terminus). Taip pat buvo pažymėta, kad netikslinga ilginti terminą, per kurį globos centras turi pareigą patikrinti informaciją SPIS apie asmenis, pasirengusius globoti be tėvų globos likusį vaiką ir pateikti pasiūlymus dėl fizinio asmens arba budinčio globotojo, šeimynos tinkamumo būti vaiko globėju.

Pasiūlyta trumpinti 5 darbo dienų terminą, kai vaikas, paimtas iš tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą, gali būti apgyvendintas institucijoje, nes toks projekto rengėjų siūlomas teisinis reguliavimas sudaro prielaidas pateisinti šiuo metu egzistuojančią praktiką, kai nesant objektyvių priežasčių (dėl nustatytų nepagrįstai ilgų terminų, per kuriuos globos centras tikrina SPIS sistemą ir atlieka budinčio globotojo, šeimynos, ar globėjo paiešką) vaikas apgyvendinamas institucijoje, joje būna 5 darbo dienas (savaitę), po to apgyvendinamas pas budintį globotoją, globėją, šeimynoje.

Neneigiant atvejo vadybos ir globos priežiūros procesų sąsajų ir šių procesų įtakos vienas kitam svarbos, Kontrolierė neigiamai vertino iniciatyvas vaiko laikinosios globos priežiūrą (peržiūras) sutapatinti (susieti) su atvejo vadybos procesu ir perduoti laikinosios globos priežiūros funkciją atvejo vadybininkui, ypač įvertinant aplinkybę, jog sprendimų priėmimas dėl vaiko grąžinimo tėvams, laikinosios globos pratęsimo, kreipimosi į teismą dėl nuolatinės globos nustatymo, nurodymo savivaldybės administracijos direktoriui pateikimo priskirtinas Tarnybos teritoriniam skyriui, o vaiko galimybės grįžti į biologinę šeimą neretai priklauso nuo kokybiško atvejo vadybos proceso (individualizuotų ir kokybiškų paslaugų šeimai teikimo).

2.2. Vaiko globos aspektai

PASIŪLYMAI:

- Priimant sprendimus dėl vaiko globos vadovautis vaiko apgyvendinimo kuo arčiau jo gyvenamosios vietos principu, palaikyti (esant poreikiui suteikiant reikiamas paslaugas vaiko tėvams ir kitiems šeimos nariams) reguliarią ir tinkamą vaiko ir jo šeimos bendravimą;
- Sprendžiant vaiko globėjo skyrimo (parinkimo) klausimą išsamiai ir visapusiškai įvertinti vaiko poreikius ir globėjo galimybes juos tenkinti.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 19-9032; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr.56 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 19-14774.

- Organizuojant iš nesaugios aplinkos paimto vaiko laikiną apgyvendinimą, įvertinti objektyvų poreikį jį hospitalizuoti (nukreipti į sveikatos priežiūros įstaigą) sveikatos būklės ištyrimui ar sveikatos priežiūros paslaugų suteikimui bei standartizuoti tokio poreikio vertinimo procesą.
- Kelti Globos centrų atestuotų asmenų kvalifikaciją, užtikrinti jų teikiamų paslaugų kokybę, vykdant reguliarią ir kvalifikuotą šių asmenų veiklos priežiūrą.
- Užtikrinti teisės aktų reikalavimus atitinkantį ir kokybišką vaiko globos priežiūros procesą, siekiant realaus globojamo vaiko padėties vertinimo, problemų identifikavimo ir reagavimo į jas laiku.

2.3. Įvaikinimas

Nesant galimybių vaikui augti savo biologinėje šeimoje, turi būti priimtas kitas tinkamas ir pastovus sprendimas dėl vaiko alternatyvios priežiūros. Tai gali reikšti globą šeimoje, įvaikinimą arba, kraštutiniu atveju, priežiūrą institucijoje. Pastaruoju metu visuotinai pripažįstama, kad vaiko augimas institucijoje nėra laikytinas tinkama priežiūros forma.

Vaiko teisių konvencijoje laikomasi neutralios pozicijos netgi dėl įvaikinimo vaiko kilmės šalyje, tačiau tai gali būti vienas iš alternatyvių netekusio šeimos vaiko priežiūros būdų. Aišku, kad vaiko psichologinį poreikį turėti pastovius ir individualius ryšius galima patenkinti ir jo neįvaikinus, tačiau tuomet, kai įvaikinimas leidžiamas, viskas turi būti valstybės tinkamai sureguliuota, kad būtų apsaugotos vaiko teisės. Įvaikinimas kitoje šalyje gali būti svarstomas tik tuomet, jeigu vaiko kilmės šalyje negalima surasti jam tinkamos priežiūros.

Įvaikinant turi būti „pirmiausia“ atsižvelgiama į vaiko interesus, tai reiškia, kad nesvarbu, kokie yra įvaikintojų interesai, svarbu, kad jie nenustelbtų vaiko interesų arba būtų jiems tolygūs. Taip pat vaiko interesai, į kuriuos reikia atsižvelgti, nebūtinai turi būti tik galimo įvaikinti vaiko; į vaikinimo procedūrą gali būti įtraukti ir kiti vaikai.²⁰

2.3.1. Sąlygų tarptautiniam įvaikinimui įgyvendinimas. Siūlymai įvaikinimo procedūrų tobulinimui

Kontrolierė atliko tarptautinio įvaikinimo teisinio reglamentavimo ir institucijų praktinės veiklos šioje srityje vertinimą bei, atsižvelgdama į tyrimo duomenis, atsakingoms institucijoms pateikė siūlymus dėl įvaikinimo bei globos procesų tobulinimo. Paminėtina, kad sąlygos tarptautiniam įvaikinimui glaudžiai siejasi su vaiko galimybėmis būti globojamu ar įvaikintu kilmės šalyje, todėl Kontrolierės vertinimai bei siūlymai taip pat buvo susiję su globos bei nacionalinio įvaikinimo procedūrų tobulinimu.

Tiek Lietuvos, tiek tarptautinėje teisėje įtvirtinta, kad pasirenkant alternatyvios globos formas turi būti teikiama pirmenybė šeimai; priimami sprendimai turi užtikrinti vaiko teisės augti šeimos aplinkoje įgyvendinimą. Jeigu valstybėje yra leidžiama taikyti įvaikinimo sistemą, valstybė turi pareigą užtikrinti, kad visais atvejais būtų išskirtinai atsižvelgiama į vaiko interesus ir būtų išsamiai reglamentuojama įvaikinimo procedūra. Nepakankamas reglamentavimas, taip pat institucijų veiksmai, kai nesilaikoma nustatytų procedūrų, diskredituoja patį įvaikinimo procesą, kuriuo iš esmės siekiama vaikui suteikti galimybę augti šeimos aplinkoje. Kita vertus, pastebima nepamatuota visuomenės nuomonė (įsitikinimas), jog vaikui geriau gyventi globos institucijoje, svarbu – kilmės valstybėje (tėvynėje); neatsižvelgiama į individualaus vaiko poreikius turėti šeimą; pasitaiko atvejų, kai giminaičiai ne tik nesutinka globoti vaiko, bet ir prieštarauja jo įvaikinimui; nesuprantama ir neįvertinama laiko veiksnio vaiko vystymuisi svarba (gyvenimo institucijoje trukmė; kt.).

²⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, Unicef 2002.

Vaiko poreikis augti šeimoje leidžia įvaikinimo santykiams vystytis tarptautiniu mastu. Vis tik, vaiko globaliai šeimoje kilmės šalyje teikiamas prioritetas prieš tarptautinį įvaikinimą.

Nustatant vaiko globą, pirmenybė, atsižvelgiant į vaiko interesus, suteikiama tokia eile: giminaičiai; asmenys, su vaiku susiję emociniais ryšiais; vaiko brolių ir (arba) seserį globojančios, įvaikinusios šeimos; jokiais ryšiais nesusijusios šeimos ar institucijos. Todėl įgaliotoms institucijoms tenka pareiga pagrįsti tarptautinio įvaikinimo reikalingumą, jog vaikui Lietuvoje nebuvo rasta galinti jį globoti ar įvaikinti šeima.

Iki vaiko teisių apsaugos institucijų reformos už globėjų paiešką buvo atsakingi savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyriai, po reformos – savivaldybių administracijos. Kontrolierė pastebėjo, jog dažnai institucijos remdavosi „pasyvia“ praktika, pagal kurią „laukiama“ prašymų globoti, konstatuojant, kad artimieji vaiko giminaičiai ar kiti asmenys prašymų nepateikė, ketinimų globoti ar įvaikinti neišreiškė. Vis dėlto teisės aktuose yra įtvirtintos ir „aktyvios“ kompetentingų institucijų pareigos ieškoti potencialių globoti galinčių asmenų, pavyzdžiui, naujai įsigaliojusioje Vaiko globos organizavimo nuostatų redakcijoje įtvirtintos savivaldybių administracijų pareigos išsiaiškinti galimybes nustatyti vaiko globą giminaičių šeimoje. Kontrolierė taip pat ne kartą atkreipė suinteresuotų institucijų dėmesį į poreikį aktyviomis priemonėmis skatinti tėvų globos netekusių vaikų globą šeimoje ir jos aplinkoje, imtis aktyvių veiksmų ieškant potencialių globėjų ar įtėvių.

Svarbus ir vaiko tapatybės išsaugojimo klausimas, todėl pirmiausia reikia ieškoti galimybių suteikti globą artimųjų giminaičių šeimoje. Kontrolierė išreiškė poziciją, jog ieškant globėjų tarp giminaičių (ir neapsiribojant vien jais), paieškos procedūra turėtų būti labiau formalizuota, galimai įtvirtinant funkcijas savivaldybių administracijoms atlikti konkretaus vaiko galimybių būti globojamam šeimoje, ypač giminaičių šeimoje ar šeimoje, jau globojančioje brolius, seseris ir pan., įvertinimą (studiją, ataskaitą). Toks dokumentas būtų reikšmingas įrodymas įvaikinimo (tiek nacionalinio, tiek tarptautinio) procese, pagrindžiantis ir įrodantis aplinkybes, jog vaiko galimybės būti globojamam, ypač giminaičių šeimoje, buvo iširtos, įvertintos ir į jas deramai atsižvelgta.

Civilinis kodeksas reglamentuoja pagrindus, kuriais remiantis leidžiama įvaikinti vaikus. Kontrolierė atkreipė dėmesį į pareigą institucijoms aktyviai imtis priemonių įvertinti, ar nėra galimybių užtikrinti planuojamo įvaikinti ir atskirai jau gyvenančio brolio ar sesers gyvenimo kartu. Praktikoje tai įvertinama, kreipiantis į jau globojančias, įvaikinusias vaiko brolius ar seseris šeimas, domintis jų galimybėmis auginti kartu brolius ir seseris, tačiau pasitaiko atvejų, kai vis dar laikomasi „pasyvios“ praktikos, jog šeima nėra išreiškusi noro globoti ar institucijos neturi duomenų apie šeimos norą. Kontrolierė pažymėjo, jog tokia praktika keistina, nes neišpildo Civiliniame kodekse įtvirtintų reikalavimų įvertinti, ar „nėra galimybių užtikrinti jų gyvenimo kartu.“

Tarptautinis įvaikinimas galimas tik tų vaikų, kurie įrašyti į galimų įvaikinti vaikų su specialiaisiais poreikiais sąrašą. Atliekant teisinio reglamentavimo tarptautinio įvaikinimo srityje vertinimą, nustatyta, jog galimų įvaikinti vaikų kriterijus reglamentuoja du skirtingo lygio institucijų – Vyriausybės bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – teisės aktai, bet ne visi galimų įvaikinti vaikų įtraukimo į apskaitą kriterijai tapatūs. Tai nepriimtina teisiniu požiūriu ir turi būti keičiama. Kontrolierė pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai užtikrinti teisės aktų suderinamumą, inicijuoti teisinio reglamentavimo tobulinimą, išsamiai reglamentuojant įvaikinimo proceso sustabdymo ir atnaujinimo procedūras, terminų, kai vaikas gali būti siūlomas tarptautiniam įvaikinimui, atskaitos taškus ir skaičiavimą, galimų įvaikinti vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus, išbraukimo iš sąrašo pagrindus. Taip pat Kontrolierė pažymėjo reikšmingą Tarnybos teritorinių skyrių indėlį užtikrinant tinkamą tarptautinio įvaikinimo procedūrą, teikiant išsamius bei atnaujintus duomenis centrinei Tarnybai.

Civilinis kodeksas numato duomenų apie įvaikinamą vaiką pateikimą – duomenis apie galimus įvaikinti vaikus iki prašymo įvaikinti padavimo teismui valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija privalo pateikti visiems asmenims, įrašytiems į norinčiųjų įvaikinti eilę. Praktikoje asmenys, norintys įvaikinti vaiką, su galimais įvaikinti vaikais supažindinami dviem būdais – per teritoriniams vaiko teisių apsaugos skyriams

siunčiamus galimų vaikų sąrašus bei teikiant siūlymą įvaikinti konkretų vaiką. Pastebėtina, kad minėtuose siunčiamuose sąrašuose yra duomenys ne apie visus galimus įvaikinti (tuo pačiu globoti) vaikus (t. y. neišpildoma minėta Civilinio kodekso nuostata pateikti duomenis apie galimus įvaikinti vaikus), o tik apie tam tikru pastaruoju periodu (mėnesį ar kelis mėnesius) naujai įtrauktus į Galimų įvaikinti vaikų apskaitą vaikus, kurie galimai neatitinka šeimos poreikių (amžiaus, lyties kriterijų). Skyriams asmenis, norinčius globoti ar įvaikinti vaikus, supažindinus tik su naujai gautais sąrašais, seniau į apskaitą įtraukti vaikai galimai „užmirštami“ ir globoti nepasiūlomi taip, kaip įvaikinimo atveju – esant apskaitai, vaikams lieka galimybė, kad juos parenka ir pasiūlo pati Tarnyba. Kita vertus, reikšminga ir tarptautinė praktika, kai vaikui parenkama šeima, o ne šeima pasirenka vaiką.

Kontrolierė pateikė konkrečius siūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Tarnybai dėl įvaikinimo (nacionalinio bei tarptautinio), globos teisinio reglamentavimo bei institucijų veiklos praktikos, kuria būtų išpildytos tarptautinio įvaikinimo sąlygos, tobulinimo: siūlė tobulinti įvaikinimo apskaitos reglamentavimą, spartinti Vaikų, kuriems nustatyta globa, globėjų, asmenų, pasirengusių globoti vaiką, ir globėjų, nušalintų nuo vaiko globėjo pareigų, centralizuotos apskaitos aprašo parengimą bei jo nuostatų įgyvendinimą, siekiant sudaryti sąlygas kompetentingoms institucijoms naudotis duomenimis apie vaikų globos institucijose gyvenančius vaikus bei taip išnaudoti visas galimybes vaikams, likusiems be tėvų globos, rasti globėjų šeimas Lietuvoje; užtikrinti aktyvią globėjų paiešką savivaldybėse, ypač tarp vaiko giminaičių; taikyti kitas praktikas, kurios užtikrintų tinkamą įvaikinimo sąlygų įgyvendinimą.

* * *

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, reaguodamos į Kontrolierės siūlymus, sudarė 2019 metų veiksmų ir priemonių planą įvaikinimo procedūrų bei institucijų veiklos tobulinimui. Pažymėtina, kad kai kurios institucijų planuotos priemonės nebuvo įgyvendintos numatytu laiku bei planuojamos įgyvendinti 2020 metais. Tikėtina, kad vykstantys procesai tobulinant teisinį reglamentavimą, taip pat keičiant bei aktyvinant institucijų veiklos praktiką globos bei įvaikinimo srityje prisidės prie geresnio likusių be tėvų globos vaikų interesų užtikrinimo, jų teisės augti šeimoje įgyvendinimo.

2.3. Įvaikinimas

PASIŪLYMAI:

- Taikyti praktikas, kuriomis užtikrinamas tinkamas įvaikinimo sąlygų įgyvendinimas (rengiamos Tarnybos rekomendacijos teritoriniams skyriams dėl sklandaus įvaikinimo procedūros vykdymo, duomenų keitimosi, kt., vertinamos galimybės teikti nuolat atnaujinamą informaciją apie įvaikintinus vaikus siekiantiems įvaikinti asmenims).
- Užtikrinti, kad institucijų veikloje būtų griežtai laikomasi nustatytų procedūrų, aktyviai ieškoma galimybių vaikui augti giminystės ryšiais susijusioje šeimoje, laikomasi brolių ir seserų neišskyrimo bei kitų principų, taip pat, kad tarptautinis įvaikinimas būtų laikomas paskutine priemone, kuri taikoma nesant galimybių globoti vaiko šeimoje arba įvaikinti Lietuvoje.

2.4. Socialinės paslaugos ir parama

Šeimai turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač tuomet, kai ji yra kuriama, ir tol, kol ji yra atsakinga už nesavaranikiškų vaikų išlaikymą ir auklėjimą; specialių apsaugos ir pagalbos priemonių turi būti imamasi visų vaikų ir jaunuolių atžvilgiu, be jokio diskriminavimo.

Valstybė turi prisiimti atsakomybę už paramos teikimą visiems tėvams, ne tik toms šeimoms, kurios laikomos rizikingomis. Universalios priemonės dažniausiai yra pačios veiksmingiausios prevencijos priemonės, nes rizikos grupės šeimos neatbaidomos nuo paramos gavimo, jos nesijaučia dėl to niekinamos ar ignoruojamos, kai nori paduoti parašymus dėl paramos ir susiduria su įvairiais sunkumais.²¹

2.4.1. Paslaugų bei pagalbos šeimai plėtros ir kokybės užtikrinimo klausimai

Įstaigos atstovai dalyvavo Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto parlamentinės kontrolės posėdžiuose dėl socialinių paslaugų ir kompleksiskai teikiamų paslaugų plėtros bei, Komiteto prašymu, teikė siūlymus dėl duomenų apie socialinių paslaugų išvystymo mastą rinkimo. Kontrolierės nuomone, pripažįstant teigiamus pokyčius socialinių paslaugų plėtros srityje, išlieka problemos socialinių (kompleksinių) ir koordinuotai teikiamų (socialinių, sveikatos priežiūros, švietimo, kt.) paslaugų srityje, nors valstybės priemonėmis (per programų, projektinių veiklų finansavimą) buvo siekiama tolygesnės socialinių paslaugų spektro plėtros savivaldybėse.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai įgyvendinant Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 veiksmų planą, savivaldybės, įsivertinusios poreikį, pasirenka ir teikia iš šios priemonės finansuojamas paslaugas (pozityvios tėvystės mokymus, psichosocialinę pagalbą, šeimos įgūdžių ugdymo ir sociokultūrinės, mediacijos, vaikų priežiūros, pavėžėjimo paslaugas asmenims, dalyvaujantiems aukščiau nurodytose veiklose), tačiau ir šiuo atveju reikalinga nuodugnesnė paslaugų gavėjų ir realaus konkrečių paslaugų poreikio dermės savivaldybėse analizė (jei ministerija tokius duomenis kaupia ir apdoroja).

Kai kurios veiklos (paslaugos) yra finansuojamos kelių programų (veiksmų planų) lėšomis, pavyzdžiui, vaikų dienos centrai (iš Vaiko gerovės 2019–2021 metų veiksmų plano, Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano), pozityvios tėvystės mokymai, kt., todėl tikslinga rinkti duomenis kiek lėšų skiriama (numatoma skirti) konkrečioms paslaugoms teikti (plėtoti), koks paslaugos gavėjų skaičius, realus paslaugos poreikis, paslaugos prieinamumas (kiek paslauga nutolusi nuo gyvenamosios vietos, kiek laiko tenka laukti, ar yra papildomos paslaugos (pavyzdžiui, pavėžėjimas), sudarančios sąlygas pasinaudoti pagrindinėmis paslaugomis).

Vertinant socialinių paslaugų išvystymo mastą taip pat būtų tikslinga analizuoti paminėtų tarpinių veiksmų planų įgyvendinimo kriterijų reikšmių pasiekimus, kurie leistų daryti preliminarias išvadas apie įgyvendinamų priemonių poveikį užsibrėžtų tikslų įgyvendinimui (priešingu atveju, gali pasikartoti situacija, kai priemonės įgyvendinamos, skirtos finansinės lėšos panaudojamos, tačiau išsikelti tikslai neįgyvendinti).

Taip pat tikslinga rinkti duomenis apie kiekvienoje savivaldybėje teikiamų socialinių paslaugų spektrą, paslaugų gavėjų skaičių (pagal konkrečią paslaugą), numatytąjį paslaugų poreikį, iš valstybės bei struktūrinių fondų ir savivaldybės finansuojamas paslaugas (surinkti ir apibendrinti informaciją, kokia dalimi savivaldybės finansiškai prisideda prie socialinių paslaugų plėtros), skirtų valstybės dotacijų panaudojimą. Siekiant užsitikrinti iš Europos Sąjungos struktūrinės paramos lėšų šiuo metu finansuojamų paslaugų tęstinumo ir apimties masto tolygų išlaikymą, būtų tikslinga įvertinti informaciją apie numatomus (planuojamus) paslaugų finansavimo šaltinius pasibaigus ES struktūrinės paramos lėšų teikimo laikotarpiui.

²¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, Unicef 2002.

Ne mažiau aktuali yra socialinių paslaugų kokybės problema ir nepakankamas šios srities teisinis reguliavimas. Valstybės ar (ir) ES struktūrinių paramos lėšomis finansuojamuose veiksmų planuose, jų priemonės įgyvendinančiuose dokumentuose turi būti nustatytas finansuojamų paslaugų kokybės ir jos kontrolės mechanizmas, tik tokiu atveju bus užtikrinta, kad finansinės lėšos nebus panaudotos savitiksiai konkrečios priemonės įgyvendinimui, o duos realią naudą paslaugų gavėjams. Ateinantiems laikotarpiams siūlyta kritiškai įvertinti finansavimo sąlygas, kurios nedaro įtakos nei paslaugų prieinamumui, nei kokybės užtikrinimui (pavyzdžiui, Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 veiksmų plano 31 punkte nustatytas finansavimo reikalavimas, kad ne mažiau kaip 75 proc. nustatytos rūšies paslaugų turi teikti nevyriausybinės organizacijos).

Socialinių paslaugų ir kompleksiškai teikiamų paslaugų plėtros kontekste svarbios yra kompleksiškai teikiamų paslaugų (pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos reguliavimo srities teisės aktus ir dokumentus) bei paslaugų kompleksškumo (koordinuoto teikimo) problemos. Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teisės aktais, kompleksiškai teikiamomis paslaugomis laikomos ir finansuojamos pozityvios tėvystės mokymų, psichosocialinės pagalbos, šeimos įgūdžių ugdymo ir sociokultūrinės, mediacijos, vaikų priežiūros paslaugos bei pavėžėjimo paslaugos asmenims, dalyvaujantiems aukščiau nurodytose veiklose. Nors šios paslaugos ir jų plėtra yra neabejotinai svarbios, tačiau siekiant efektyvios ir rezultatyvios pagalbos vaikui ir jo šeimai vien tik šios paslaugos yra nepakankamos. Svarbu, kad paslaugos, reikalingos konkrečiam vaikui, būtų suderinamos su švietimo, sveikatos priežiūros bei kitais vaiko ir jo šeimos poreikiais (problema ypač aktuali vaikams su negalia).

Iš dalies šias problemas bandoma išspręsti nustatant Bazinį paslaugų paketą, kuriame rekomenduojama savivaldybėms užtikrinti minimalų būtiniausių paslaugų spektrą ir nustatyti jų išvystymo lygį, tačiau, nesant realių valstybės poveikio svėry, išlieka rizika, kad ši priemonė savivaldybėse nebus įgyvendinta pilna apimtimi.

Aukščiau išdėstyta Kontrolierės pozicija paslaugų prieinamumo, plėtros ir kokybės klausimais paremta atliktų tyrimų rezultatais.

Paslaugų prieinamumo problemas gali iliustruoti vienas iš atliktų tokio pobūdžio tyrimų, kurio rezultatai parodė, kad, paėmus vaikus iš globėjos dėl įtariamo smurto jų atžvilgiu, tik po mėnesio buvo vertintas ir nustatytas pagalbos vaikams poreikis, psichologo paslaugos vaikams buvo pradėtos teikti tik po beveik dviejų mėnesių. Kontrolierė konstatavo, kad savivaldybėje nėra pakankamai išplėtotas paslaugų šeimai ir vaikams tinklas, neužtikrinama operatyvi, pagal poreikį reikalinga specialistų pagalba vaikams bei siūlė savivaldybės administracijos direktoriui imtis priemonių paslaugų vaikui (šeimai) tinklo plėtrai, užtikrinant vaiko (šeimos) individualius poreikius atitinkančias, neatidėliotinai teikiamas paslaugas.

Neretai tyrimų metu nustatoma, jog atvejo vadybos procese sudaromame pagalbos šeimai plane numatomos priemonės ne visada atitinka tikruosius šeimos poreikius dėl riboto paslaugų prieinamumo, o savivaldybėse vis dar stebima praktika teikti ne šeimos (vaiko) poreikius, tačiau savivaldybės galimybes atitinkančias paslaugas.

2.4.2. Atvejo vadybos iššūkiai

Atvejo vadyba – atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą organizavimas bei teikimas, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus²².

Praktikoje nustatomos atvejo vadybos proceso organizavimo problemos, atvejo vadybos vykdymo efektyvumui didelę įtaką turintys specialistų ir šeimų tarpusavio bendradarbiavimo sunkumai.

²² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1 straipsnio 2 dalis.

Nustatyti atvejai, kai už atvejo vadybos proceso organizavimą atsakingos įstaigos nepagrįstai delsė pradėti atvejo vadybos procesus, pavyzdžiui, gavus Tarnybos informaciją apie būtinumą pradėti atvejo vadybą, pirmasis atvejo vadybos posėdis buvo organizuotas po dviejų mėnesių nuo atvejo vadybininko paskyrimo, motyvuojant, jog buvo sudėtinga suderinti su šeima pirmojo atvejo vadybos posėdžio laiką. Kontrolierės nuomone, tokiais atvejais, kai šeimai dėl objektyvių priežasčių, pavyzdžiui, didelio atstumo nuo šeimos gyvenamosios vietos iki socialinių paslaugų įstaigos, vaikų mažo amžiaus ar kitų svarbių aplinkybių yra sudėtinga suderinti dalyvavimą atvejo vadybos posėdžiuose, atvejo vadybininkai turi ieškoti šeimoms priimtinių sprendimų. Atskirais atvejais pastebimi teigiami pavyzdžiai, kai atvejo vadybos posėdžiai organizuojami šeimos gyvenamojoje vietoje, derinantys prie šeimos, o ne specialistų poreikių.

Tyrimų metu taip pat nustatyti atvejai, kai pirmajam atvejo vadybos posėdžiui nėra tinkamai pasiruošiama, nesurenkama reikalinga informacija, kuri būtina pagalbos poreikio įvertinimui bei pagalbos priemonių šeimai parinkimui, dėl ko ilgėja atvejo vadybos proceso trukmė, sunkiau pasiekiami suplanuoti pokyčiai.

Siekiant pagalbos šeimai per atvejo vadybą efektyvumo, itin svarbus atvejo vadybininko, socialinio darbuotojo, kitų specialistų ir pačios šeimos bendradarbiavimas. Neretai pastebima, jog specialistų ir šeimos bendradarbiavimas yra apsunkintas dėl nepakankamos šeimos narių motyvacijos, informacijos ir (ar) supratimo apie vykstančius procesus trūkumo bei pačių pagalbą organizuojančių ir teikiančių specialistų kompetencijos stokos.

Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, kad šeimos atsisakymas bendradarbiauti su specialistais (vengimas priimti siūlomas paslaugas pilna apimtimi ar kt.) negali būti vertinamas vienareikšmiškai ir paliekamas tik šeimos atsakomybei bei atskiroms savivaldybėms, įstaigoms siūlė stiprinti su šeima dirbančių darbuotojų kompetenciją dėl šeimų motyvavimo ir efektyvaus bendradarbiavimo. Darbuotojų kompetencija, pasirinkti bendravimo būdai, galimos pasiūlyti šeimai paslaugos bei teikiamų paslaugų kokybė turi įtaką specialistų ir šeimos bendradarbiavimui, šeimos motyvacijai, atvejo vadybos trukmei ir tikslo pasiekimui.

Kita vertus, itin svarbu, kad socialinės paslaugos šeimai būtų skiriamos ir teikiamos, siekiant sudaryti galimybę tėvams stiprinti savo tėvystės gebėjimus, tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią (pasirinkti tinkamus vaikų drausminimo būdus, atsakingai rūpintis vaikų sveikata ir pan.).

Sėkmingas socialinis darbas su šeima įmanomas tik tada, kai paslaugos gavėjas aktyviai bendradarbiauja su socialiniu darbuotoju, kartu ieško geriausių problemos sprendimo būdų, priima siūlomą pagalbą ir pan. Nesant šeimos narių bendradarbiavimo su pagalbą teikiančiais specialistais, mažėja socialinio darbo efektyvumas, šeimos problemos, kurios galėtų būti sėkmingai sprendžiamos nedelsiant, įsisenėja ir gali tapti ilgalaikės. Didelę reikšmę pagalbos efektyvumui turi sėkmingas šeimos motyvavimas ir bendradarbiavimas pačioje pagalbos teikimo proceso pradžioje ir, priešingai, kuo ilgiau nepavyksta tinkamai šeimos motyvuoti ir su ja bendradarbiauti, šeimos problemų sprendimas užsitęsia. Kontrolierės nuomone, šeimos narių vengimas priimti siūlomą pagalbą, atsisakymas bendradarbiauti su pagalbos šeimai specialistais negali būti priskiriamas išimtinai vaiko tėvų (ir kitų šeimos narių) atsakomybei, negali pateisinti vaiko teisių apsaugos institucijų, pagalbos šeimai specialistų aktyvių veiksmų trūkumo, sudėtingos šeimos padėties beviltiškumo konstatavimo ar pasyvaus situacijos stebėjimo.

Kontrolierės nuomone, spręsdami su vaikais susijusius klausimus, siekdami sudaryti deramas vaiko ugdymo, raidos sąlygas bei priimti geriausius vaiko interesus atitinkančius sprendimus, skyrium gyvenantys tėvai turi būti atsakingi ir iniciatyvūs, pirmenybę teikti pozityviam, konstruktyviam tarpusavio bendravimui ir bendradarbiavimui, o nepavykstant rasti abiems ir vaikui priimtino sprendimo, kylant kitų sunkumų turėtų kreiptis pagalbos į specialistus ir aktyviai su jais bendradarbiauti.

2.4.3. Tarnybos teritorinių skyrių aktyvumas vertinant pagalbos šeimai poreikį

Kontrolierė, remdamasi skundų nagrinėjimo metu identifikuotomis ir atliekant stebėseną nustatytomis problemomis, teikdama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pasiūlymus dėl Atvejo vadybos aprašo pakeitimo projekto, pažymėjo, kad tikslinga nustatyti pareigą Tarnybos atstovams dalyvauti visuose atvejo vadybos posėdžiuose, jeigu atvejo vadybininkas nenusprendžia kitaip.

Šis siūlymas pateiktas vadovaujantis Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, kuriame nustatyta, kad, pradėjus atvejo vadybos procesą, su šeima dirba atvejo vadybininko sudaryta specialistų grupė, kurioje, be kitų nurodytų specialistų, turi pareigą dalyvauti ir Tarnybos atstovai, o pagalbos planas sudaromas, paslaugų tęstinumo poreikis ir trukmė nustatoma atsižvelgiant į procese dalyvaujančių specialistų siūlymus.

Derinant minėtą projektą, suabejota projekto rengėjų siūlymu neinformuoti Tarnybos apie pradėtą atvejo vadybos posėdį tais atvejais, kai atvejo vadyba pradedama pagal pagalbą vaikams ir (ar) šeimoms organizuojančių ir teikiančių įstaigų, organizacijų prašymus, taip pat teisinio reguliavimo, kuriuo Tarnyba įpareigota priimti sprendimą dėl vaiko apsaugos priemonės nutraukimo atvejo nagrinėjimo posėdyje pagal atvejo vadybininko siūlymą, tikslingumu.

Kontrolierės nuomone, Tarnybos specialistas turėtų būti ne pasyvus, o aktyvus atvejo vadybos proceso dalyvis, prižiūrintis bei vertinantis vaiko teisių užtikrinimo padėtį atvejo vadybos procese. Tarnyba (jos teritoriniai skyriai), nustačiusi būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba vaiko apsaugos poreikį turi turėti (ir vertinti) informaciją apie atliktą kompleksinės pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimą, pagalbos planą, jame numatytų priemonių įgyvendinimą, šeimos stebėsenos rezultatus, rinkti ir vertinti informaciją apie jos efektyvumą, kad, esant poreikiui, būtų inicijuota pagalbos plano peržiūra. Priešingu atveju, nerenkant ir neanalizuojant tokių duomenų, neaišku, kaip praktikoje būtų įgyvendinama Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta pareiga rinkti informaciją apie vaiko teisių apsaugos būklę savivaldybėse bei teikti metodinę pagalbą ir siūlymus savivaldybių administracijoms dėl vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo tobulinimo, taip pat pareiga kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių dėl pagalbos vaikui ir šeimai teikimo tobulinimo.

Pažymėtina, kad Tarnyba sutinka, kad jos teritorinių skyrių darbuotojai turi laiku imtis aktyvių veiksmų, siekdami užtikrinti vaiko teises. Tokia pareiga yra tiesiogiai susijusi su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatytomis Tarnybos ar (ir) jos struktūrinių padalinių funkcijomis: ginti ir užtikrinti vaiko teises bei atstovauti vaiko teisėtiems interesams savivaldybių teritorijose visą parą, galimo vaiko teisių pažeidimo atveju vertinti vaiko situaciją, inicijuoti šeimos atvejo nagrinėjimą, priimti sprendimus dėl individualių vaiko teisių apsaugos atvejų, kreiptis į socialinių paslaugų įstaigas su prašymu paskirti šeimos atvejo vadybininką, kai atliekamas grėsmės vaikui rizikos veiksnių vertinimas ir nustatomas poreikis vaikui, jo šeimai gauti kompleksinę pagalbą inicijuojant šeimos atvejo vadybos procesą, konsultuoti vaiko tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą vaiko teisių apsaugos ir geriausių interesų užtikrinimo klausimais.

Kita vertus, Tarnyba ir (ar) jos teritorinių skyrių darbuotojai ne visuomet supranta, kad jų surinkta informacija apie vaiką ir jo šeimą, šios informacijos analizė ir vertinimas laiku, taip pat darbuotojų profesinė kompetencija, jų patirtis ir aktyvus vaidmuo šeimos atvejo vadybos procese yra itin svarbūs, todėl, Kontrolierės nuomone, Tarnybos teritorinių skyrių darbuotojai neturėtų nusišalinti nuo dalyvavimo atvejo vadybos posėdžiuose, o jų dalyvavimas šeimos atvejo vadybos procese negali būti suprantamas vien tik kaip vadybos procesą koordinuojančio vadybininko ir kitų jo organizuojamuose posėdžiuose dalyvaujančių specialistų sprendimų ir jų atitinkamų veiksmų pasyvus stebėjimas.

2.4.4. Nemokamo mokinių maitinimo organizavimo ypatumai

Nei vienas vaikas neturi patirti ir turi būti apsaugotas nuo diskriminacijos, stigmatizavimo dėl socialinės padėties ar kitų aplinkybių. Lietuvoje vis dar pastebimos diskriminacijos apraiškos dėl vaiko socialinės padėties. Ji turi įtakos vaiko savijautai mokykloje, jo tarpusavio santykiams su kitais mokiniais, mokytojais ar kitais mokyklos darbuotojais. Todėl mokyklos, organizuodamos nemokamą maitinimą

mokiniais, turi itin atidžiai vertinti priimamus sprendimus, kad jį gaunantys vaikai nepatirtų diskriminavimo ar kito jų teisių suvaržymo, nebūtų stigmatizuojami ar pan. Kontrolierė dar 2015 metais atkreipė savivaldybių administracijų, kaip atsakingų institucijų, dėmesį į nemokamo maitinimo mokiniams organizavimo svarbą ir aktualumą, remdamasi specialistų tyrimo, atlikto siekiant atskleisti nemokamo maitinimo įgyvendinimo ypatumus bendrojo ugdymo mokyklose, rezultatais. Tyrėjai nustatė, jog galimybės pasirinkti patiekalą nebuvimas sietinas ir su neįgyvendintu mokinių nemokamo maitinimo tikslu – pamaitinti vaikus. Tais atvejais, kai mokykloje patiekiamas maistas neatitinka vaiko poreikių ir pomėgių, maisto tiesiog atsisakoma.

Pastaraisiais metais buvo nagrinėjamas individualus atvejis, kai vienoje pagrindinėje mokykloje nemokamą maitinimą gaunantys mokiniai negalėjo pasirinkti patiekalų iš bendro asortimento, o buvo maitinami pagal atskirus valgiaraščius. Nuo mokslo metų pradžios jie galėjo rinktis tik iš dviejų patiekalų pagal amžiaus grupę, o iš papildomai pagamintų patiekalų negalėjo rinktis, nes šie patiekalai neatitiko finansuojamos nemokamo maitinimo kainos. Tyrimo metu situacija pasikeitė – buvo suderintas naujas valgiaraštis, pagal kurį visi mokiniai galėjo rinktis iš keturių dienos valgiaraščio patiekalų, nepriklausomai nuo to, ar jie gauna nemokamą maitinimą, ar perka patiekalus.

Kontrolierės vertinimu, nors teisės aktai, reglamentuojantys maitinimo organizavimą ugdymo įstaigose, neįpareigoja atsakingų asmenų sudaryti vieno bendro valgiaraščio visiems mokykloje maitinimo paslaugomis besinaudojantiems mokiniams (išskyrus situacijas, kai nėra galimybės to padaryti dėl mišrių grupių arba mažo vaikų skaičiaus) – gaunantiems nemokamą maitinimą ar perkantiems jį savo lėšomis, tačiau ir neatleidžia nuo atsakingo situacijos vertinimo ir efektyvesnių mokinių maitinimo organizavimo formų paieškos būtinybės, kad kiekvienam vaikui būtų užtikrintas visavertis ir kokybiškas maitinimas. Organizuojant mokinių maitinimą turi būti atkreiptas dėmesys į nemokamą maitinimą gaunančių mokinių pažeidžiamumą, galimą jų stigmatizavimą dėl šeimos socialinės padėties.

Nuo 2020 m. sausio 1 d. 51 Lietuvos savivaldybėje vykdomas pilotinis projektas, pagal kurį valstybės skirtomis lėšomis organizuojamas nemokamas maitinimas (pietūs) vaikams, lankantiems priešmokyklinio ugdymo grupes bendrojo ugdymo mokyklose, taikant savitarnos principą. Savivaldybės šiame projekte dalyvauja savanoriškai, įvertinusios savo galimybes. Nuo 2020 m. rugsėjo 1 d. nemokamus pietus gaus visi priešmokyklinės grupės lankantys vaikai bei pirmokai. Nemokami pietūs vaikui bus teikiami nepriklausomai nuo tėvų pajamų, ugdymo įstaigos, kurią lanko vaikas, bei nuo ugdymo įstaigoje esančio maitinimo organizavimo tipo.

2.4.5. Tyrimas dėl nėščiųjų moterų rizikingo elgesio

Kontrolierė, reaguodama į viešąją informaciją dėl nėščių moterų rizikingo (žalingo) elgesio (alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimo ir pan.), dėl socialinių įgūdžių stokos nesilankymo pirminėse sveikatos priežiūros įstaigose ir šio elgesio (galimų) neigiamų pasekmių, taip pat dėl naujagimių ir (ar) kūdikių saugumo neužtikrinančių tėvų, kuriems apribota tėvų valdžia į kitus vaikus, pradėjo tyrimą, siekdama įvertinti institucijų bendradarbiavimą bei teisinio reguliavimo dėl rizikingo elgesio nėščių moterų ir vaikus iki vienerių metų auginančių šeimų, kurioms reikalinga specialistų pagalba, nustatymo pakankumą ir efektyvumą, atitiktį vaiko teisių apsaugos tikslams.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta, kad kiekvienam vaikui, tiek iki gimimo, tiek jam gimus, turi būti garantuota galimybė sveikai ir normaliai vystytis (vaiko sveiko vystymosi užtikrinimo principas) bei, kad vaikui ir šeimai užtikrinama nuosekli, individuali ir planinga prevencinė ir kompleksinė pagalba, atsižvelgiant į vaiko poreikius ir šeimos gyvenimo būdą bei elgseną. Savivaldybė yra atsakinga už prevencinės, kompleksinės teikiamos ir (ar) kitokios pagalbos vaikui ir šeimai užtikrinimą, organizuodama ir koordinuodama bendrą socialinės paramos teikimą, švietimo, sveikatos priežiūros įstaigų, teisėsaugos ir kitų institucijų, seniūnijų darbą su vaikais ir šeimomis. Organizuodamos ir teikdamos prevencinę, kompleksiskai teikiamą pagalbą ar kitą pagalbą šeimoms ir vaikams, savivaldybių institucijos ir įstaigos bendradarbiauja su

nevyriausybinėmis organizacijomis, vietos bendruomenėmis, valstybės ir kitų savivaldybių institucijomis bei įstaigomis. Įstatyminiame lygmenyje savivaldybėms taip pat priskirta vykdyti socialinės rizikos prevencijos priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams šeimose ir bendruomenėse; šeimoms ir vaikų besilaukiančioms vienišoms motinoms sudaromos galimybės dalyvauti tėvystės mokymuose, šeimos įgūdžius ugdančiose ir palaikančiose programose.

Atliekamas tyrimas dėl nėščių moterų rizikingo (žalingo) elgesio paskatino organizuoti susitikimą su gydytojų akušerių ginekologų profesine bendrija, kurio metu aptartos nėščių moterų rizikingo bei žalingo elgesio problemos bei galimi jų sprendimo būdai. Atvejai dėl nėščiųjų alkoholio ir (ar) kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, nesilankymo pirminėse sveikatos priežiūros įstaigose dėl socialinių įgūdžių stokos ir pan., suponavo prielaidą, jog siekiant spręsti minimas situacijas gali būti stokojama ne tik institucijų bendradarbiavimo, bet ir teisinio reguliavimo priemonių.

Tyrimo metu surinkta informacija iš Lietuvos savivaldybių, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos bei kitų kompetentingų institucijų ir organizacijų, kurią apibendrinus bus pateiktos išvados ir pasiūlymai dėl galimų sprendimų, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisių apsaugos nuostatų įgyvendinimą.

2.4. Socialinės paslaugos ir parama

PASIŪLYMAI:

- Užtikrinti atvejo vadybos proceso ir pagalbos šeimai efektyvumą ir kokybę, kelti atvejo vadybininkų profesines kompetencijas, reikalingas sėkmingam atvejo vadybos proceso organizavimui, taip pat bendradarbiavimui su šeimomis, kitų sričių specialistais.
- Užtikrinti aktyvų Tarnybos specialistų dalyvavimą atvejo vadybos procese, sprendžiant pagalbos plano, paslaugų tęstinumo poreikio ir trukmės klausimus.
- Spręsti paslaugų, atitinkančių vaiko ir šeimos individualius poreikius, įvairovės bei prieinamumo problemas, didesnę dėmesį skiriant vaikams su negalia, taip pat vaikams, turintiems ypatingų poreikių; užtikrinti specialistų kompetencijų ir kvalifikacijos tobulinimą, palaikymo ir pagalbos jiems suteikimą.

2.5. Vaiko apsaugos nuo smurto aspektai

Valstybė turi pareigą sukurti tinkamą teisinę vaiko apsaugos sistemą, užtikrinti, kad vaikas bet kokioje aplinkoje būtų veiksmingai apsaugotas nuo smurto ir galimos žalos.

Smurto prieš vaikus niekada negalima pateisinti tradicijomis, kultūra, religija ar įsitikinimais, politinėmis ar kitomis nuomonėmis. Valstybės turi patvirtinti teisės aktus, kuriais draudžiama vaikams taikyti fizinės bausmės ir už jas baudžiama, arba, jeigu tokie teisės aktai jau patvirtinti, užtikrinti, kad jie būtų veiksmingai įgyvendinami.^{23*}

2019 metais 58 valstybėse buvo draudžiamos visos fizinės bausmės vaikams.²⁴

²³ Europos Parlamento 2019 m. lapkričio 26 d. rezoliucija dėl vaikų teisių 30-ųjų Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos metinių proga, 2019/2876(RSP)

²⁴ <https://endcorporalpunishment.org>

Lietuva į šį sąrašą buvo įtraukta 2017 metais, kai po daugiau kaip dešimtmetį trukusių diskusijų, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme buvo įtvirtintas vienareikšmiškas smurto prieš vaikus draudimas, apibrėžta smurto sąvoka ir formos: fizinis smurtas, psichologinis smurtas, seksualinis smurtas, nepriežiūra.

2.5.1. Smurto mokyklose aspektai

Mokytojų smurtas prieš vaikus

Kiekvienas vaikas turi teisę būti ugdomas savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje. Visgi, tiek viešoje erdvėje skelbiama informacija, tiek įstaigoje gaunami skundai dėl mokytojų, turinčių būti mandagaus ir pavyzdingo, teisingo elgesio etalonu, nepedagogiško elgesio, fizinio ar psichologinio smurto prieš mokinius (autoritarinio bendravimo, pakelto tono, įžeidžiančių epitetų, pykčio protrūkių, žeminimo, kt.), kelia abejones, ar skiriamas pakankamas dėmesys nuosekliam mokytojų kvalifikacijos tobulinimui, ar mokytojų dažniausiai pasirenkamos tradicinės profesinio tobulėjimo formos sparčiai besikeičiančiame ugdymo procese leidžia jiems įsisavinti ir vėliau panaudoti novatoriškas mokymo ir komunikavimo su mokiniais strategijas, ar mokyklos turi pakankamai švietimo pagalbos specialistų, ar efektyviai ir pakankamai išnaudoja bendradarbiavimo su kompetentingomis institucijomis galimybes, kuriant saugią, įtraukiančią ir motyvacinę skatinančią mokymosi aplinką, gerinant mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius, ir pan.

Kaip pažymi psichologai savo tyrimų išvadose, patiriamas psichologinis smurtas ir dėl to kylantis psichologinio diskomforto jausmas mažina intelektualines veiklos galimybes, mokinio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkina jo bendravimą su kitais žmonėmis. Šie ir kiti vaikams kylantys sunkumai dėl mokytojų smurto prieš vaikus dažnai nurodomi įstaigoje gaunamuose skunduose („pakito vaiko elgesys – vaikas tapo verksmingu, pradėjo naktimis šlapintis į lovą, sumažėjo jo apetitas“ ir kt.). Taip pat pareiškėjai neretai kelia klausimą, ar mokyklų administracijos, skirdamos mokytojams už sistemingus vaiko teisių pažeidimus minimalias drausmines nuobaudas – įspėjimus ir vengdamos vaikų teises pažeidžiančius mokytojų smurtinius veiksmus traktuoti kaip šiurkštų darbo drausmės pažeidimą (už kurį numatytas atleidimas iš darbo), iš tiesų vadovaujasi geriausių vaiko interesų užtikrinimo pirmenybės principu ir, ar jos gebės užtikrinti tinkamą švietimo tikslų įgyvendinimą ateityje.

Kontrolierės nuomone, mokytojų smurtinis elgesys, netinkamas reagavimas į destruktivų vaikų elgesį ir pan. – įvairiapusė, kompleksinė problema, kurios sprendimui būtinas aktyvus mokyklų administracijų dėmesys, mokyklos bendruomenės atvirumas, mokytojų kvalifikacijos kėlimas, supratimo apie vaiko emocinio gyvenimo svarbą ir įtaką jo kasdieniniam funkcionavimui didinimas, kt.

Smurto įvykių registravimas

Siekdamos užtikrinti objektyvią smurto ir patyčių dinamikos analizę, suplanuoti reikalingas smurto prevencijos ir intervencijos priemones, mokyklos privalo registruoti įvykusius smurto²⁵ bei patyčių atvejus.

Kontrolierės vertinimu, praktikoje minėtas teisės aktuose įtvirtintas reikalavimas dėl privalomo smurto įvykių registravimo dar nėra tinkamai įgyvendinamas dėl įvairių priežasčių. Viena jų – skirtingas smurto sąvokos aiškinimas bei platus ir nevienareikšmiškas smurto įvykio aplinkybių interpretavimas. Kai kuriais atvejais mokyklos nelaiko mokinių veiksmų, turinčių fizinio smurto požymių, sukėlusiu kitam asmeniui

²⁵ Švietimo įstatyme įtvirtinta, jog smurtas suprantamas taip, kaip ši sąvoka apibrėžta Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme bei išskirtos šios smurto formos: patyčios, patyčios kibernetinėje erdvėje, vaiko nepriežiūra.

skausmą ir (ar) sužalojimus, smurtu, aiškindamos, jog vaikas neturėjo smurtinių paskatų, o vaiko veiksmai (elgesys) buvo neadekvatūs situacijai dėl vaiko turimų specialiųjų ugdymosi poreikių.

Kontrolierės nuomone (konkrečiais atvejais), tokios aplinkybės, kai, pavyzdžiui, smurtinio pobūdžio veiksmus prieš vaiką atlieka vaikas, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių, sudaro pagrindą konstatuoti smurto atvejį. Aplinkybė, jog mokykla reaguoja į konkretų įvykį, imasi veiksmų, visgi neatleidžia mokyklos nuo pareigos registruoti kiekvieną smurto ir patyčių faktą – šis reikalavimas, be kita ko, sietinas su didesnėmis realios, o ne pageidaujamos situacijos klasėje ir apskritai mokykloje nustatymo galimybėmis ir, atitinkamai, galimybėmis imtis veiksmų, juos koreguoti, priklausomai nuo teigiamų ar neigiamų situacijos pokyčių, ir pan.

2.5.3. Smurtas prieš vaikus vaikų globos įstaigose

Vaikas, nesilaikantis visuotinai pripažintų elgesio taisyklių, pažeidžiantis kitų asmenų teises ir laisves, viešąją tvarką, vengiantis atlikti savo pareigas gali būti drausminamas, išskyrus fizines bausmes ar kitas smurto formas.

Praktikoje paaiškėja atvejai, kai, reaguojant į vaikų destruktivų elgesį, įvairius pažeidimus, taikomos drausminimo (poveikio) priemonės, neproporcingos vaiko padarytam pažeidimui ir (ar) pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus.

Pavyzdžiui, vieno tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaikų globos įstaiga, spręsdama vaikų bėgimo (savavališko pasišalinimo) problemą, vykdė griežtą visų vaikų išėjimo (grįžimo) į įstaigą kontrolę; nuolat rakino

„Socialinio darbuotojo padėjėjas apsaugai gali panaudoti specialiąsias priemones: antrankius, tramdomuosius marškinius ar surišimo priemones, lazdas, kovinius imtynių veiksmus, dujas, vandensvydžius“ (iš socialinio darbuotojo padėjėjo apsaugai pareigybės aprašymo)

visų šeimynų duris; išėmė langų rankenas, dėl ko negalėjo būti užtikrintas kambarių vėdinimas; sudėjo papildomas išorines langų apsaugas; už mažareikšmį globos įstaigos taisyklių pažeidimą taikė kelių savaičių „namų areštą“; vaikams taikė psichologinio poveikio priemones bei fizines bausmes (vaikai buvo gąsdinami socialinių darbuotojų padėjėjais apsaugai; tam tikrais atvejais socialinio darbuotojo padėjėjas apsaugai drausmino vaikus naudodamas fizinį smurtą).

Tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys, jog socialinio darbuotojo padėjėjo apsaugai pareigybės aprašyme įtvirtinta, kad „socialinio darbuotojo padėjėjas apsaugai gali panaudoti specialiąsias priemones: antrankius, tramdomuosius marškinius ar surišimo priemones, lazdas, kovinius imtynių veiksmus, dujas, vandensvydžius“.

Kontrolierė konkrečiu atveju įspėjo vaikų globos įstaigos vadovą dėl nustatytų vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų ir kreipėsi į įstaigos steigėją dėl nustatytų pažeidimų pašalinimo.

Atsižvelgdama į paaiškėjusius vaiko teisių pažeidimus ir į Tarnybos teritorinio skyriaus specialistų funkcijas, Kontrolierė įspėjo Tarnybos direktorių bei atkreipė jo dėmesį į tai, kad teritorinio skyriaus specialistai, vykdantys vaiko globos priežiūrą, turėję lankyti vaikus ir bendrauti su jais, nesidomėjo ir neskyrė tinkamo dėmesio vaikams, jų nuomonės iš klausymui, nuosekliai, objektyviai ir visapusiškai vaikų teisių ir interesų užtikrinimo bei globėjo teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo vertinimui bei kitiems aspektams, taip sudarydami prielaidas vaiko teisių pažeidimams atsirasti.

2.5.4. Pagalba grėsmingoje situacijoje esančiam vaikui

Teisės normos įtvirtina skirtingą Tarnybos reagavimą į pranešimus apie galimą vaiko teisių pažeidimą. Skubiai ir operatyviai Tarnyba privalo reaguoti į pranešimus apie galimą smurto prieš vaiką naudojimą. Praktikoje atkreiptas dėmesys į netinkamą šios, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtintos, pareigos vykdymą: pažeidžiami nustatyti reagavimo į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą terminai, nuosekliai

nesilaikoma reagavimo procedūros, apie galimą nusikalstamą veiką prieš vaiką nepranešama (pavėluotai pranešama) policijos pareigūnams.

Pavyzdžiui, vienu iš Kontrolierės nagrinėtų vaiko teisių pažeidimo atvejų, Tarnyba kelių savaitių bėgyje gavo keletą pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą: pirmąjį – dėl vaikų emocinei būklei ir tolesnei raidai itin nepalankių veiksmų, antrąjį – dėl netinkamos mažamečių vaikų priežiūros, galimai naudojamų fizinių bausmių. Tarybos atstovai, tik po dviejų savaitių nuo pirmojo (po savaitės nuo antrojo) pranešimo gavimo, apsilankė mažamečių vaikų gyvenamojoje vietoje ir apie galimą smurtą prieš vaikus pranešė policijai. Tarnybos atstovai, žinodami apie galimą smurtą prieš vaikus ir užfiksavę galimo smurto prieš vaikus požymius lankydami vaikus gyvenamojoje vietoje, nesiėmė jokių kitų veiksmų, taip pat policijos pareigūnams nepateikė jokios papildomos specialistų fiksuotos informacijos apie galimą smurtą prieš vaikus.

Praktikoje nėra tinkamai vykdomos teisės aktų nuostatos, garantuojančios kiekvienam nuo smurto ar kito pažeidimo nukentėjusiam vaikui (ir jo atstovams pagal įstatymą) jo poreikius ir geriausius interesus atitinkančią pagalbą. Itin pasigendama pagalbos vaikui poreikio nustatymo laiku ir vaikui reikalingos pagalbos teikimo užtikrinimo. Pavyzdžiui, vieno tyrimo metu konstatuota, kad Tarnybai sužinojus apie atstovo pagal įstatymą smurtą prieš vaikus, vaikų poreikių įvertinimas buvo atliktas tik po maždaug dvidešimties dienų, o psichologinė pagalba vaikams buvo pradėta teikti tik beveik po dviejų mėnesių nuo jų paėmimo iš šeimos. Kontrolierės nuomone, neatidėliotinas pagalbos poreikio vaikui patyrusiam smurtą nustatymas ir reikalingos pagalbos teikimo vaikui užtikrinimas yra itin svarbus ne tik dėl tiesioginių, bet ir dėl papildomų pasekmių, kylančių reaguojant į smurto atvejį: vaiko atskyrimas nuo atstovų pagal įstatymą, gyvenamosios aplinkos pakeitimas, bendravimas su nepažįstamais asmenimis, dalyvavimas įvairiose procedūrose ir pan.

2.5.5. Smurtas artimoje aplinkoje

Bet kuri smurto forma žaloja vaiką ir sukelia neigiamas pasekmes, nepriklausomai nuo to, ar vaikas yra tiesioginio smurto auka, ar vaikas yra smurtinio elgesio liudininkas. Dėl šio reiškinio latentiškumo nėra tikslios statistikos, kiek vaikų nukenčia nuo smurto, tačiau ir turimi duomenys rodo, jog vaikai dažniausiai nukenčia nuo jiems artimiausių žmonių.

Smurtas artimoje aplinkoje, dėl jo žalos visuomenei, priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas buvo priimtas dar 2011 metais, tačiau vis dar ieškomi sprendimai bei vyksta gana aštrios diskusijos dėl įstatymo nuostatų įgyvendinimo, jų suderinamumo su kitais teisės aktais ir pan.

Efektyvesnės apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje paieškos

Siekiant įgyvendinti 2018 metais vykusios konferencijos „Moteryų žmogaus teisės Lietuvoje 2018“ rezoliuciją, Seimo valdyba 2019 metais sudarė darbo grupę, kuriai pavedė išnagrinėti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo ir Socialinių paslaugų įstatymo nuostatų suderinamumą bei, įvertinus poreikį, parengti minėtų įstatymų ir Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymo projektus.

Darbo grupės dėmesys buvo atkreiptas į būtinybę: stiprinti tarpinstitucinį pagalbą teikiančių bei organizuojančių institucijų specialistų bendradarbiavimą; siekiant nedubliuoti paslaugų, nustatyti mechanizmą, detalizuojant specialistų veiksmus; kelti specialistų kvalifikaciją; teikti smurto artimoje aplinkoje aukoms operatyvią, išsamią informaciją; užtikrinti nemokamą psichologinę pagalbą telefonu visą parą; šviesti visuomenę vykdant prevencinę veiklą dėl smurto artimoje aplinkoje, jo netoleravimo, reagavimo į jį bei pagalbos aukoms; didesnę dėmesį visų pirma skirti galiojančių Baudžiamojo kodekso normų taikymo praktikos formavimui, o ne keitimui.

Po Vilniaus moterų namų ir kitų specializuotos pagalbos centrų kreipimosi buvo pradėtos vykdomosios diskusijos valdžios dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Socialinių paslaugų įstatymo bei kitų teisės aktų tobulinimo poreikio, susijusio su smurto aukų apsauga ir jų teisių užtikrinimu.

Kontrolierė pritarė iniciatyvoms tobulinti teisinį reguliavimą taip, kad būtų užtikrinta aukų apsauga nuo galimo pakartotinio smurto, kad auka būtų apsaugota (esant poreikiui) nuo tiesioginių kontaktų su smurtautoju, sprendžiant su vaikais susijusius klausimus (pavyzdžiui, dėl bendravimo su vaiku, jo gyvenamosios vietos nustatymo), atvejo vadybos (pagalbos ir paslaugų teikimo) procesuose. Visgi, sprendžiant smurto artimoje aplinkoje aukos apsaugos problemas, Kontrolierės nuomone, reikalinga ne tik tobulinti teisės aktus, bet ir formuoti vieningą galiojančių teisės aktų įgyvendinimo praktiką, kelti atvejo vadybininkų, vaiko teisių apsaugos specialistų kvalifikaciją smurto atpažinimo, jo pasekmių vertinimo, paslaugų poreikio nustatymo ir jų teikimo specifikos bei kai kurių procesų organizavimo (taikomojo tarpininkavimo, atvejo vadybos, vaiko bendravimo su vienu iš tėvų užtikrinimo, kai tai neprieštarauja vaiko interesams, įvertinant smurtautojo elgesį) kontekste.

Nesutikdama su specializuotų pagalbos centrų pozicija, kad pagalbos teikimas (per atvejo vadybos procesą ir mobiliųjų komandų darbą) pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą, Kontrolierė pažymėjo, kad,

Dėl neteisingo Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų aiškinimo ir teisinio reguliavimo tikslų nesupratimo („Po antro smurto epizodo, dėl kurio moteris kvietė policiją, socialinė darbuotoja ėmė ją gąsdinti, jog „jeigu ji nesusitvarkys ir dar kvies policiją, bus įrašyta į riziką, kol vaikui sueis 18“, <...> Moteriai grasinta, jog iš jos gali būti atimtas vaikas.“) atvejo vadybos metu specialistų teikiama pagalba įvardijama „instituciniu smurtu“, „neteisėtu valstybės kišimusi į asmenų privatų gyvenimą“.

pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją dėl valstybės pozityviosios pareigos skubiai reaguoti į galimas vaikui žalingas situacijas, smurtą šeimoje, valstybė privalo suteikti reikiamą pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas skirtas vaiko teisių apsaugai ir pagalbos priemonėms, skirtoms apsaugoti jo teises ir interesus, išnaudojant visas įmanomas priemones ir galimybes, kurios užtikrintų galimybę vaikui augti saugioje jo šeimos (biologinės) aplinkoje. Įstatymo nuostatos, įskaitant, bet neapsiribojant atvejo vadybos procesu ar reagavimu į galimus vaiko teisių pažeidimus, suderintos su teisės aktų, reglamentuojančių asmens privataus gyvenimo bei jo asmens duomenų apsaugą, reikalavimais.

Taip pat Kontrolierė nesutiko su siūlymu nustatyti, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatos (ir jame nustatyti vaiko teisių užtikrinimo, pagalbos vaikui ir

šeimai algoritmai) nebūtų taikomos smurto artimoje aplinkoje atvejais. Siūlymo iniciatoriai rėmėsi Lietuvoje neratifikavusios Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (toliau šioje dalyje – Konvencija dėl smurto) 18 straipsnio 3 dalies nuostata, įpareigojančia užtikrinti, kad „priemonės būtų grindžiamos integruotu požiūriu, kuriuo atsižvelgiama į aukų, smurtautojų, vaikų tarpusavio santykius ir jų platesnę socialinę aplinką“. Buvo pažymėta, kad pareiga užtikrinti pagalbą vaikams įtvirtinta ir minėtos Konvencijos 23 straipsnyje, o 26 straipsnyje nustatyta, kad „teikiant aukoms apsaugos ir paramos paslaugas būtų deramai atsižvelgiama į vaikų, tapusių visų formų smurto, liudininkais, teises ir poreikius. Priemonės, kurių imamasi pagal šį straipsnį, turi apimti vaikų, tapusių visų formų smurto, liudininkais, amžiui pritaikytas psichologines ir socialines konsultacijas ir jomis turi būti tinkamai atsižvelgiama į vaiko interesus.“

Diskusijų metu buvo pažymėta, kad privalomas neteisminis taikinamasis tarpininkavimas (mediacija) Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 31 straipsnio 6 dalyje nustatytas tik teisinio ginčo dėl vaiko atvejais, todėl Konvencijos 48 straipsnyje nustatyti draudimai taikyti privalomus alternatyvius ginčų sprendimo būdus (tarpininkavimas, taikinimas) visų formų smurto atveju šiame įstatyme negali būti taikomi, nes Konvencija dėl smurto ir minėtas įstatymas reguliuoja skirtingus santykius. Įstatymų leidėjas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme bei Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme įtvirtino specialią reagavimo į

smurto artimoje aplinkoje patyrusį specialųjį subjektą – vaiką – tvarką ir pagalbos užtikrinimo jam mechanizmus.

Atkreiptas dėmesys, kad reguliuojant vaiko teisių užtikrinimo klausimus yra reikšminga Vaiko teisių konvencija, esanti sudėtine nacionalinės teisės dalimi, kurios nuostatomis negali prieštarauti nacionaliniai teisės aktai. Šioje Konvencijoje įtvirtintas pamatinis vaikų teisių apsaugos principas, t. y. vaiko interesų viršenybės principas, kuris reiškia, kad gali būti panašių arba priešingų interesų, susijusių su žmogaus teisėmis, pavyzdžiui, tarp atskirų vaikų, įvairių vaikų grupių arba vaikų ir suaugusiųjų, tačiau vaiko interesai turi būti išnagrinėti ir į juos turi būti atsižvelgta pirmiausia.

Kontrolierė, siekdama geresnės ir veiksmingesnės aukų apsaugos, siūlė tobulinti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, Mediacijos įstatymą bei susijusius poįstatyminius teisės aktus, juose įtvirtinant nuostatą, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais, sprendžiant teisinius ginčus dėl vaikų, taikinamasis tarpininkavimas bei atvejo vadyba būtų organizuojami užtikrinant smurto aukos apsaugą nuo galimo pakartotinio smurto, tiesioginių kontaktų su smurtautoju ir pan.

Siekiant išvengti perteklinės intervencijos į šeimą, teikiant paslaugas ir pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, užtikrinti teikiamų paslaugų vaikui ir šeimai kompleksiskumą bei išvengti teikiamų paslaugų dubliavimo, pasiūlyta papildyti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą bei Atvejo vadybos tvarkos aprašą, vienareikšmiškai nustatant atvejo vadybininko pareigą smurto artimoje aplinkoje atvejais bendradarbiauti su Specialiuoju pagalbos centru. Po konsultacijų su minėtais centrais (dėl žmogiškųjų išteklių nulemtų galimybių dalyvauti visuose atvejų vadybos posėdžiuose), siūlyta svarstyti tikslingumą įstatymo lygmenyje įtvirtinti, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais, kai atvejo vadyba organizuojama užtikrinant vaiko teises, į atvejo vadybos procesą būtina įtraukti ir Specialiojo pagalbos centro atstovą bei kitų organizacijų specialistus, teikiančius vaikui ar jo šeimai (vienam iš šeimos narių) pagalbą, paslaugas.

Smurto artimoje aplinkoje atvejais yra svarbi informacijos, teikiamos smurtautojui apie aukai teikiamas paslaugas, apimtis. Atvejo vadybininkas kiekvienu individualiu atveju turi įvertinti, kokia apimtimi gali (turi) būti teikiama informacija smurtautojui, todėl siūlyta tikslinti Atvejo vadybos aprašą, numatant išimtis, kada smurtautojui teikiama ne pagalbos plano kopija, o jo išrašas (dalis dokumento).

Kontrolierė, reaguodama į informaciją apie galimus žmogaus (vaiko) teisių pažeidimus smurto artimoje aplinkoje atvejais, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, jog būtų stiprinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp pagalbą teikiančių, organizuojančių ir koordinuojančių specialistų (SPC specialistų, atvejo vadybininkų), taip pat užtikrintas šių specialistų kvalifikacijos kėlimas, supažindinant juos su vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiais teisės aktais bei reformuota vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, esminiais pokyčiais. Taip pat buvo pateikti siūlymai dėl vaiko teisių apsaugos sistemos pokyčių sklaidos, efektyvaus, konstruktyvaus ir operatyvaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo skatinimo, dėl paslaugų smurtą patyrusiems asmenims teikimo kuo arčiau šeimos, atsižvelgiant į individualius šeimos (vaiko) poreikius.

2.5. Vaiko apsaugos nuo smurto aspektai

PASIŪLYMAI:

- Suderinti Švietimo įstatymo, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, reglamentuojančių smurto prieš vaiką ir smurto formų sąvokas, dermę ir darnų jų taikymą praktikoje.

- Stiprinant smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugą nuo galimo pakartotinio smurto, užtikrinti, kad, sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, taip pat atvejo vadybos ir paslaugų teikimo procese auka būtų apsaugota nuo tiesioginių kontaktų su smurtautoju.
- Stiprinti vaiko teisių apsaugos institucijų, atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų bendradarbiavimą su Specializuotų pagalbos centrų specialistais, siekiant išvengti paslaugų dubliavimo, vykdyti informacines bei šviečiamąsias veiklas SPC darbuotojams apie vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, pertvarkytos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos veikimo principus, naujas pagalbos šeimai ir vaikui teikimo formas ir tikslus.

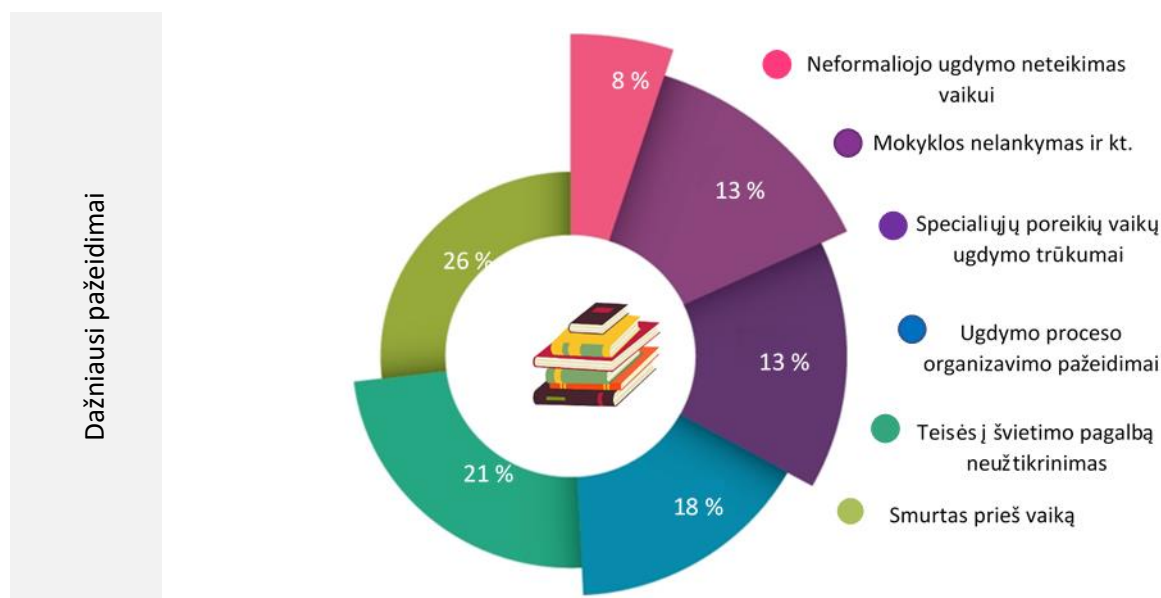

2.6. Vaikas švietimo sistemoje

Valstybė turi garantuoti kiekvieno vaiko teisę į mokslą. Bendras švietimo tikslas – kuo labiau padidinti vaiko gebėjimą ir galimybę atsakingai dalyvauti laisvoje visuomenėje. Švietimas turėtų užtikrinti, kad kiekvienas vaikas išmokytų pagrindinius gyvenimo įgūdžius ir nė vienas vaikas nepalikytų mokyklos, jeigu nėra pasirengęs susidoroti su iššūkiu, su kuriais gali susidurti gyvenime; turėtų būti palankus vaikams, įkvepiantis ir motyvuojantis kiekvieną vaiką. Mokyklos turėtų puoselėti humanišką atmosferą ir sudaryti sąlygas vaikams vystytis pagal jų didėjančius gebėjimus.²⁶

Svarbu taikyti visapusišką požiūrį į švietimą, kuriuo siekiama sudaryti galimybes vaikams naudoti savo akademinį mokymąsi kaip emocinio ir socialinio vystymosi pagrindą ir į kurį taip pat siekiama įtraukti psichologinį, socialinį ir emocinį augimą; pabrėžia kūrybingumo, meno ir kultūros svarbą švietimo srityje.

Valstybės turi užtikrinti, kad mokyklos gautų pakankamą finansavimą, kad teiktų konsultacijas ir kad mokytojai būtų tinkamai apmokami. Įtraukimas ir inovacijos turėtų būti pagrindiniai švietimo ir lavinimo skaitmeniniame amžiuje principai.²⁷

²⁶ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

²⁷ Europos Parlamento 2019 m. lapkričio 26 d. rezoliucija dėl vaikų teisių 30-ųjų Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos metinių progų, 2019/2876(RSP)

Pokyčiai pradėjus ir
(ar) atlikus tyrimą

- Vaikui pradėta teikti reikalinga švietimo pagalba (skirtos psichologo, specialiojo pedagogo konsultacijos, skirtas mokytojo padėjėjas ir pan.).
- Užtikrintas glaudesnis tėvų ir ugdymo įstaigos bendradarbiavimas.
- Atnaujintos (papildytos) taisyklės bei tvarkos, sietinos su saugesne ugdymo(si) aplinka mokykloje.
- Priimti sprendimai dėl pagalbos priemonių plano vaikams.
- Vaiko teises pažeidusiems asmenims skirtos tarnybinės nuobaudos.

6.1. Vaiko ugdymo organizavimo ne mokykloje iššūkiai

Ne vienerius metų vyko diskusijos dėl mokymosi formų įvairovės plėtros ir naujos formos – mokymosi namuose, šeimoje (angl. „homeschooling“) teisinio įtvirtinimo. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas²⁸ pažymi, kad lavinimas turi būti orientuotas į vaiką, atitikti jo poreikius ir sudaryti jam reikalingas sąlygas: švietimas, į kurį turi teisę kiekvienas vaikas, privalo suteikti vaikui gyvenimo įgūdžių, didinti jo galimybes naudotis visomis žmogaus teisėmis; švietimas turėtų būti palankus vaikams, įkvepiantis ir motyvuojantis kiekvieną vaiką. Kontrolierė diskusijų metu siūlė atsižvelgti į tėvų pageidavimus bei, realiai išanalizavus teigiamus ir neigiamus ugdymo šeimoje aspektus, tobulinti teisinį reglamentavimą, įteisinant daugiau mokymosi formų (ugdymą šeimoje).

Šiuo metu Lietuvoje vaikai gali mokytis nuotoliniu arba savarankišku mokymo organizavimo proceso būdu tik tada, kai yra objektyvios priežastys (pavyzdžiui, ligos atveju, gydytojų konsultacinei komisijai skyrus mokymą namuose, pan.). Taigi, tėvai ir (ar) vaikas negali laisvai, dėl subjektyvių priežasčių, rinktis bei organizuoti vaiko ugdymą kitu, nei įprastiniu, t. y. kasdien lankant mokyklą, būdu. 2019 metų pabaigoje Seimas pritarė Švietimo įstatymo papildymui ir įteisino naują mokymo formą – ugdymą šeimoje, kuri galės būti taikoma praktikoje nuo 2020 m. birželio 1 d.

Kontrolieriaus praktika patvirtino, kad tėvai, siekdami išvengti įprastinės vaiko ugdymo formos ir vykdyti vaiko ugdymą namuose, ieškodavo įvairių galimybių. Pavyzdžiui, vienu atveju, kai nebuvo leista vaiką mokyti nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu, tėvai iškėlė poreikį pasverti tokio vaiko mokymo būdo privalumus ir galimus trūkumus. Tėvai kreipėsi į įstaigą dėl kilusių sunkumų, argumentuodami, kad vaiko ugdymosi rezultatai yra geri, jam namuose sudarytos geros gyvenimo ir ugdymo(si) sąlygos, o galimybė mokytis namų aplinkoje yra tinkamiausia vaikui, nes tokiu būdu jis gali daugiau laiko praleisti su šeima, išvengti bendraamžių galimų patyčių mokykloje ir pan. Visgi, įvertinus tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes, buvo prieita prie išvados, kad nors globalizacijos sąlygomis vaikų mokymas nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu dėl savo lankstumo iš esmės yra efektyvus būdas įgyti žinias, tačiau konkretaus vaiko atveju gali būti pripažintas ir netaikytinu, nes ne vienas asmuo tėvų sprendimas parinkti vaikui kitą ugdymo(si) formą, o vaiko visapusiška gerovė konkrečiu metu ir ateityje turi būti laikoma svarbiausia. Nagrinėjamu atveju buvo gauta informacija, kad šeimoje tėvai netinkamai auklėja vaiką – pernelyg globoja, stipriai kontroliuoja vaiko veiksmus, formuoja netinkamas socialines nuostatas, neužtikrina vaiko socializacijos ir saviraiškos galimybių, todėl šio vaiko mokymas nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu neužtikrina tinkamo jo teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimo.

Pradėjus svarstyti Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 papildymo 31¹ straipsniu įstatymo projektą Nr. XIII P-3329 (toliau – Įstatymo projektas), skirtą įteisinti vaiko ugdymą šeimoje, įstaigos atstovai dalyvavo diskusijose bei teikė pastabas dėl siūlomo teisinio reglamentavimo.

Kontrolierė iš esmės neprieštaravo iniciatyvai reglamentuoti naują mokymo proceso organizavimo būdą – vaiko ugdymą šeimoje, tačiau, atsižvelgdama į šio proceso išskirtinumą bei savitumą, taip pat vaiko

²⁸ JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) „Dėl švietimo tikslų“.

teisių ir interesų pažeidimo riziką, nurodė, kad visi mokymo šeimoje organizavimo, teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo aspektai turėtų būti nuosekliai reglamentuoti ir aptarti.

Buvo išsakyta nuomonė, kad naujasis mokymo proceso organizavimo būdas – vaiko ugdymas šeimoje, neturi būti paremtas išimtinai subjektyvia vaiko tėvų (kitų įstatyminių atstovų) ir (ar) ugdymo įstaigos nuomone, objektyviai nepagrįstu pageidavimu ir sprendimu, kadangi įstaigos praktikoje nustatomi atvejai, kai vaiko tėvai piktnaudžiaudavo rinkdamiesi mokymąsi namuose arba, kai mokyklos inicijuodavo, (primygtinai) siūlydavo tėvams vaiką mokyti namuose, ypač, jeigu vaikas turi specialiųjų ugdymo(si) poreikių ar kitų ugdymosi ir (ar) elgesio sunkumų. Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad, priimant sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje įteisinimo, turėtų būti įvertintos (identifikuotos) ne tik teigiamos, bet ir galimos neigiamos šio mokymo proceso organizavimo pasekmės, rizikos (pavyzdžiui, nebus užtikrintas kokybiškas vaiko ugdymas, jam reikalingos švietimo ar kitos pagalbos teikimas, reikalingų paslaugų prieinamumas).

Manant, jog praktikoje susidarys situacijos, kai mokykla bus suinteresuota tam tikrų vaikų (pavyzdžiui, dėl įvairių priežasčių patiriančių mokymosi sunkumus, vengiančių lankyti mokyklą, kt.) ugdymu šeimoje ir sieks, jog tėvai priimtų atitinkamą sprendimą, buvo siūlyta numatyti, kad sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje (tiek pradžioje, tiek ugdymo proceso metu) priimtų ne tik mokykla, bet ir nešališkas subjektas (pavyzdžiui, vaiko gyvenamosios vietos savivaldybės vykdomoji institucija, pasitelkdama savivaldybės ir valstybės institucijų specialistus ar kt.) bei šiame procese dalyvautų Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

Pateiktas siūlymas įtvirtinti nuostatas dėl situacijos vertinimo tiek priimant sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje, tiek vykstant vaiko ugdymui šeimoje, kuris apimtų vaiko gyvenamosios ir ugdymo aplinkos, sąlygų ir jų pokyčių vertinimą; tėvų nuomonės ir tiesiogiai vaiko nuomonės išklausymą; vaiko poreikių, švietimo pagalbos ir (ar) kitų paslaugų poreikio įvertinimą ir pan.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog sprendimas dėl vaiko ugdymo šeimoje turi būti priimamas vadovaujantis geriausių vaiko interesų pirmenybės ir kitais vaiko teisių apsaugos principais, užtikrinant paties vaiko dalyvavimą mokymo formos pa(si)rinkime ir vaiko tėvų (globėjų) pareigą atsižvelgti į vaiko nuomonę dėl jo ugdymo(si) šeimoje. Taip pat, siekiant užtikrinti teisinio reglamentavimo nuoseklumą, teisės aktų dermę bei vaiko ugdymo šeimoje specifiškumą, buvo siūloma peržiūrėti ir patikslinti daugiau švietimo įstatymo nuostatų, susijusių su mokinių, jų tėvų teisių ir pareigų reglamentavimu.

6.2. Pradinių klasių mokinių ugdymas antroje pamainoje

Švietimo įstatymas garantuoja mokiniams teisę mokytis saugioje, sveikatos (higienos) reikalavimus atitinkančioje aplinkoje. Tinkamas šios vaiko teisės įgyvendinimas yra susijęs su ugdymo kokybe. Todėl reaguodama į informaciją apie Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose pradinių klasių mokinių ugdymą antroje pamainoje bei atsižvelgdama į galimus neigiamus tokio ugdymo aspektus (vaikai negali visapusiškai dalyvauti papildomo ugdymo užsiėmimuose; nesaugumas (nesaugu grįžti po pamokų į namus tamsiu paros metu); antroje dienos pusėje vaikai jaučiasi labiau pavargę; šeimoms kyla keblumų, kai keli tos šeimos vaikai mokosi skirtingose pamainose ir kt.), Kontrolierė inicijavo tyrimą situacijai įvertinti.

„prašau atkreipti dėmesį dėl vaikų saugumo, kurie, pasibaigus pamokoms, 17.45 yra išleidžiami vieni tamsoje grįžti namo“ (iš skundo)

Švietimo valdymo informacinės sistemos (ŠVIS) duomenimis²⁹ Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose antroje pamainoje mokėsi pradinių klasių (1–4 klasės) mokiniai. 2018-2019 mokslo metais Lietuvoje antroje pamainoje mokosi 1761 mokiniai (86 klasės), iš jų Vilniuje – 1330 mokiniai (58 klasės, iš jų: 1-4 kl. – 13 klasių komplektų; 5-10 kl. -30 klasių komplektų; gimnazijos V-VII kl. -15 klasių komplektų).

²⁹ <http://www.svis.smm.lt/1-mokykla/>

Lietuvoje, ŠVIS duomenimis, 2018-2019 m. m. antroje pamainoje pradinių klasių mokiniai mokėsi tik Vilniaus miesto savivaldybės mokyklose (Gabijos gimnazijoje ir Balsių progimnazijoje).

Mokslo metai	Vilniaus miesto mokyklos	Gabijos gimnazija	Balsių progimnazija
	mokinių (klasių komplektų) skaičius		
2015–2016	193 (8 kl.)	193 (8 kl.)	-
2016–2017	211 (9 kl.)	211 (9 kl.)	-
2017–2018	281 (12 kl.)	243 (10 kl.)	38 (2 kl.)
2018–2019	297 (13 kl.)	257 (11 kl.)	40 (2 kl.)

Lietuvos higienos norma³⁰ nustato, kad, mokyklai dirbant dviem pamainomis, pradinių klasių (1–4 klasės) mokiniai turi mokytis pirmoje pamainoje ir nenumato jokių išimčių, kurios galėtų pateisinti pradinių klasių mokinių ugdymą antroje pamainoje.

Švietimo įstatymas nustato pareigą savivaldybei turėti optimalų pradinio, pagrindinio, vidurinio ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo programų teikėjų tinklą. Valstybinio audito išvadose konstatuota, kad švietimo įstaigų tinklas pertvarkomas nenuosekliai, ne visose savivaldybėse mokyklų tinklo pertvarka vykdoma pagal patvirtintus planus, dalis savivaldybių neužtikrina sėkmingo mokyklų tinklo optimizavimo ir per mažai prisiima atsakomybės už švietimo prieinamumą ir kokybę savivaldybių teritorijoje, o ugdymo antroje pamainoje problema yra susijusi būtent su nesureguliuotais mokinių srautais tarp mokyklų.³¹

Vilniaus miesto savivaldybė yra identifikavusi mokyklos tinklo problemas³² (trūksta mokymosi vietų atskirose seniūnijose, seniūnijose nesureguliuoti mokinių srautai, Pašilaičių seniūnijoje vaikai mokosi antroje pamainoje ir kt.) bei tikina, kad mokyklų steigėjas „deda visas pastangas šiai situacijai spęsti ir vykdo kompleksines priemones dėl bendrojo ugdymo įstaigų galimybių“, t. y. pradėtos naujos ugdymo įstaigos statybos, koreguoti bendrojo ugdymo įstaigų aptarnavimo teritorijų žemėlapiai ir kt., tačiau tai nepaneigia fakto, kad problemų sprendimas yra užsitęsęs – pradinių klasių mokiniai ugdomi antroje pamainoje kelerius metus, pažeidžiant teisės aktų reikalavimus dėl mokymosi aplinkos bei vaiko teisę mokytis saugioje, higienos reikalavimus atitinkančioje aplinkoje bei gauti kokybišką ugdymą.

Besikeičianti aplinka, demografiniai pokyčiai ir kitos aplinkybės koreguoja situaciją dėl mokyklų tinklo optimizavimo, tinkamas vaiko teisės į mokslą ir sveikatą įgyvendinimas gali reikalauti finansinių ir kitų išteklių, tačiau, Kontrolierės nuomone, negalima toleruoti akivaizdaus tėstinio vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo.

Kontrolierė kreipėsi į mokyklų steigėją – Vilniaus miesto savivaldybę, taip pat Vilniaus miesto merą bei nurodė imtis visų priemonių (teisinių, organizacinių ir kt.), priimti neatidėliotinus sprendimus dėl pažeidimo pašalinimo. Apie nustatytą vaiko teisių pažeidimą informavo Seimo Švietimo ir mokslo komitetą bei Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją.

Vilniaus miesto savivaldybė informavo, kad pradinių klasių mokiniai antroje pamainoje mokosi Vilniaus Gabijos gimnazijoje (mokyklos pajėgumas yra 34 klasių komplektai, o mokosi 63) bei patikino, kad klausimas dėl mokinių mokymosi antroje pamainoje yra sprendžiamas ir vykdomos kompleksinės priemonės. Tikimasi, kad 2020 m. rugsėjo 1 d., pabaigus statyti naują mokyklą Pašilaičiuose, problema bus išspręsta. Šiuo metu 245 pradinių klasių mokiniai antroje pamainoje mokosi vienintelėje Vilniaus Gabijos gimnazijoje³³.

6.3. Mokyklų tinklo pertvarka

³⁰ Lietuvos higienos normos HN 21:2017 „Mokykla, vykdanči bendrojo ugdymo programas. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, patvirtintos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. V-773, 71 punktą.

³¹ Valstybinio audito 2008 m. gegužės 19 d. ataskaita „Švietimo sistemos reforma“ Nr. VA-P5-50-2-10.

³² Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2016–2020 metų bendrasis planas, patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2016 m. kovo 23 d. sprendimu Nr. 1-369, kt.

³³ <http://svis.emokykla.lt/1-mokykla/>

Problemos, susijusios su mokinių ugdymo(si) sąlygomis, mokyklų tinklo pertvarka, mokyklos bendruomenės informavimu ir bendradarbiavimu šiais klausimais, išlieka aktualios ne vienerius metus. Kiekvieną naujų mokslų metų pradžią lydi istorijos, jog nespėta mokykloje padaryti remonto, renovacijos, todėl mokiniai turi mokytis kitoje vietoje, jog mokykloje „netilpo“ vaikai, todėl jie turi mokytis antroje pamainoje ir (ar) rinktis kitą mokyklą. Apie pasikeitimus, susijusius su ugdymo proceso organizavimu, naujais mokslo metais vaikai ir jų tėvai dažnai sužino tik rugpjūčio mėnesio pabaigoje ar net rugsėjo 1 d.

Konvencijos 28 straipsnis įpareigoja valstybę užtikrinti, kad bendrasis lavinimas būtų prieinamas visiems vaikams. „Prieinamumas“ apima tris glaudžiai susijusius aspektus: diskriminacijos panaikinimą, fizinį prieinamumą (įstaiga turi būti saugiai pasiekama fizine prasme, t. y. lankant mokyklą esančią tam tikroje geografiškai patogioje vietovėje), ekonominį prieinamumą (nemokamas bent pradinis mokslas ir kt.)³⁴. Įvairūs tyrimai rodo, jog: išlieka atotrūkis tarp miesto ir kaimo mokyklų; yra nemažai mokyklų, kuriose vidutinis mokinių skaičius klasėje nesiekia teisės aktais nustatyto klasės mokinių skaičiaus vidurkio; švietimui skiriami finansiniai ištekliai panaudojami nepakankamai racionaliai ir veiksmingai; švietimo įstaigų tinklas pertvarkomas nenuosekliai; egzistuoja gana stiprus atotrūkis tarp paslaugų infrastruktūros mieste ir kaime bei tarp pačių kaimiškų teritorijų; kt.

Švietimo sistema nepajėgia užtikrinti lygių galimybių, socialinio teisingumo, o kartu teikiamų paslaugų kokybės visiems mokiniams dėl per lėtos bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos. Tolesnis neracionalios mokyklų sistemos išlaikymas jos nekeičiant, Kontrolierės nuomone, yra nepateisinamas.

Mokyklų tinklo pertvarka – prieštarngai visuomenės priimama reforma, paliečianti daug įvairių

„kai kurie pradinukai autobusiuko turi sulaukti 6 val. 10 min. ir į mokyklą atvežami gerokai prieš 7 valandą“ (iš publikacijos žiniasklaidoje)

suausintuotų grupių, kurių vykdant turi būti atliekamas įvairių kriterijų vertinimas (gyventojų, vaikų skaičius, bendruomenės interesai, infrastruktūra, atstumai, kt.) bei kurios eigoje susiduriama su įvairiomis problemomis, neleidžiančiomis pasiekti užsibrėžtų tikslų arba juos pasiekti tik iš dalies.

Kontrolierės nuomone, mokyklų tinklo pertvarkos sėkmė yra susijusi su galimybe tinkamai užtikrinti vaiko teisę ir galimybę pasirinkti jo individualius poreikius atitinkančią švietimo įstaigą, lygias galimybes,

socialinį teisingumą, o kartu ir teikiamų paslaugų kokybę visiems vaikams. Visgi, pertvarkant mokyklas neturi būti teikiamas prioritetas išimtinai ekonominiam rodikliui. Mokykla nėra vien tik statistinis rodiklis. Atsižvelgiant į socialinius, kultūrinius, demografinius ir kitus pokyčius, turi būti įvertinamas visos aplinkybės. Svarstant mokyklos(-ų) pertvarkos klausimą, turi būti atsižvelgiama į kiekvieno vaiko lūkesčius, ugdymosi

„ar gali vienas vaikas <...> vienas grįžti ir nuvykti į kitą mokymosi vietą, kuri yra ne jo gyvenamojoje zonoje? Mums nesuvokiamas valdžios galvojimas apie vaikų gerovę ir saugumą“

„tėvai, sužinoję laiku, o ne paskutinę dieną, gal dar būtų perkėlę vaikus į kitas mokymosi įstaigas ir išvengę tokių nepatogumų“ (iš skundo)

poreikius, pagalbos ir paslaugų reikmes, turi būti derinami mokyklos bendruomenės (ir gyvenamosios vietos bendruomenės) bei visuomenės interesai turėti kokybišką ir racionalų mokyklų tinklą, užtikrinantį kokybišką švietimą. Būtina išklausti ir į sprendimų priėmimo procesą įtraukti vaikus, jų tėvus, mokytojus, vietos bendruomenę ir kt. Pertvarkos keliama sunkumai (iššūkiai), kurie gali būti išsprendžiami (pašalinami) priimant racionalius sprendimus (pavyzdžiui, pradėti teikti mokinių pavėžėjimo paslaugą), negali paneigti viešo intereso užtikrinti racionalų švietimo organizavimą, finansinių išteklių panaudojimą ir geriausių vaiko interesus.

Yra akivaizdžių gyvenimo aspektų skirtumų mieste ir kaime, tačiau negalime teigti, kad mokyklų tinklo problemos būdingos tik kaimiškose vietovėse, regionuose. Vienas iš specifinių skirtumų gali būti atstumas iki mokyklos ir išaugęs mokinių pavėžėjimo poreikis, kuris ne visada tinkamai užtikrinamas. Išaugęs mokinių pavėžėjimo poreikis yra stebimas ir miestuose, ypač didžiųjų miestų

³⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, Unicef 2002.

pakraščių mokiniams. Galimybė saugiai pasiekti mokyklą yra svarbus kriterijus, sprendžiant klausimą dėl mokyklos pertvarkos. Vis dėlto, esant poreikiui, pavėžėjimo paslauga turi būti suteikta tinkamai ir ne vaikas turi taikytis prie pavėžėjo ir (ar) mokyklos, o pavėžėjas ir (ar) mokykla, atsižvelgiant į vaiko interesus.

Mokyklų steigėjams, savivaldybėms tenka didelė atsakomybė už švietimo politikos įgyvendinimą savivaldybės lygmenyje. Šalies ekonominiai, socialiniai, demografiniai pokyčiai keičia ir švietimo prioritetus. Švietimo sistemos pokyčiai turi būti strategiškai apgalvoti, nuoseklūs ir kryptingi.

6.4. Mokyklose vykdomų renginių turinys

Mokyklos ir tėvų santykiai, mokyklos atstovų, tėvų ir vaikų vaidmenys reglamentuoti teisės aktais, tačiau dar gana dažnai išsakomi pastebėjimai dėl tėvų pasyvaus įsitraukimo, dalyvavimo mokyklos veiklose bei sprendimų priėmimo, arba priešingai – tėvai jaučiasi nušalinti, neturintys įtakos mokyklos veikloms, sprendimų priėmimui ir pan. Bendradarbiavimo spragos, informacijos stoka, vengimas tėvus įtraukti į sprendimų priėmimą, sudarant galimybę jiems išsakyti savo nuomonę ir kt., sukuria konfliktines situacijas, kurių būtų galima išvengti.

Mokyklose organizuojami renginiai – viena iš situacijų, dėl kurios kyla diskusijos, nesutarimai mokyklų bendruomenėse. Konkrečiu vertintu atveju tėvai piktinosi, kad dvejose Vilniaus miesto mokyklose lankėsi ir religinio turinio literatūrą be tėvų sutikimo dalino „Gideono brolija“ (vyko asociacijos „The Gideons International“ organizuota Naujųjų Testamentų dovanojimo akcija).

Nustatyta, kad Vilniaus arkivyskupijos katechetikos centras tarpininkavo asociacijai ir raštu kreipėsi tiek į mokyklų steigėją, t. y. Vilniaus miesto savivaldybę, tiek į mokyklas dėl susitikimo bei derino organizuojamą akciją su mokyklų administracijomis. Vilniaus miesto savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto departamento Bendrojo ugdymo skyrius neprieštaravo „The Gideons International“ atstovų apsilankymui. Akcijoje dalyvavo tik sutikimą davusios mokyklos. Naujasis Testamentas buvo dalinamas pamokų metu, užėinančias į klasę (keletui minučių), kiekvienas pageidaujantis mokinys galėjo jį gauti. Viena mokykla nurodė, kad apie akciją buvo viešai paskelbta mokyklos socialiniame tinkle ir kt.

„Gideono broliai“ arba „Gideonai“ („The Gideons International“) yra krikščioniška protestantiška organizacija, kurios pagrindinis tikslas – misionieriška veikla bei protestantiškojo kanono Biblijos platinimas viešbučiuose, ligoninėse, įkalinimo įstaigose, Naujojo Testamento dovanojimas žmonėms asmeniškai. „Gideono brolių“ veikloje dalyvauja skirtingų protestantiškų konfesijų tikintieji, tačiau organizacija savęs nelaiko atskira religine bendruomene. Teisingumo ministerijos vertinimu, „Gideono broliai“ atitinka Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme nurodytą religinės bendruomenės apibrėžimą.

Valstybinės ir savivaldybės švietimo įstaigos yra pasaulietinės³⁵, pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, tačiau jų neutralumas ir pasaulietiškumas negali būti pagrindas diskriminuoti tikinčiuosius vaikus, varžyti jų teises. Pagal Švietimo įstatymą, vaikui, kuriam nėra 14 metų, dorinio ugdymo dalyką (tikyba arba etika) parenka tėvai, o nuo 14 metų tai gali padaryti pats vaikas. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas nustato, kad tikinčiųjų mokinių ir jų tėvų prašymu valstybinėse švietimo ir auklėjimo įstaigose gali būti atliekamos

„brolijos nariai mokyklose vykdė su nepilnamečiais religinio pobūdžio pokalbius ir vaikams dalijo religinio pobūdžio literatūrą <...> valstybinėse bendrojo lavinimo įstaigose, kuriose nėra ugdoma remiantis viena ar kita religija <...> rengiami susitikimai su įvairių organizacijų atstovais be nepilnamečių tėvų ar globėjų sutikimo“ (iš skundo)

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime, dėl keleto švietimo įstatymo straipsnių atitikimo Konstitucijai, nurodė, kad „Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Ši konstitucinė nuostata suponuoja reikalavimą, kad šios įstaigos turi būti tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybų žmonėms, taip pat netikintiems visuomenės nariams. Konstitucijos 40 straipsnio formuluotė „pasaulietinės“ reiškia, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta mokymo valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose pasaulietinio turinio prezumpcija“.

tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų apeigos, neprieštaraujančios pasaulietinės mokyklos sampratai; jose dalyvaujama laisvu apsisprendimu.

Kontrolierės nuomone, valstybinės ir savivaldybės švietimo įstaigos turi būti tolerantiškos, atviros, prieinamos ir visų tikybų vaikams, ir netinkantiems. Mokykloje religinio pobūdžio renginiai (ir religinio pobūdžio literatūros platinimas) turi būti organizuojami taip, kad dalyvavimas juose būtų laisvai pasirenkamas – sudaroma galimybė spręsti, ar dalyvauti. Apie religinio pobūdžio renginius mokykla iš anksto privalo pateikti kuo išsamesnę informaciją vaikams ir jų tėvams, kad jie galėtų priimti sprendimus dėl dalyvavimo. Religinio turinio literatūra gali būti dalinama tik tam skirtuose renginiuose, užtikrinant informacijos apie renginio turinį (taip pat jo metu platinamą medžiagą) pateikimą vaikams ir jų tėvams, bei tikslinėse pamokose (pavyzdžiui, dorinio ugdymo (tikybos) pamokose; konkrečiose pamokose, kaip mokymo medžiaga).

Turėdama omenyje teisinį reglamentavimą bei manydama, jog švietimo įstaigos neturi izoliuotis ir (ar) riboti vaikų susitikimus su įvairių organizacijų atstovais, Kontrolierė atkreipė mokyklų dėmesį į tai, kad, įvertinant savivaldybės švietimo įstaigų pasaulietiškumą, vaiko teisės į tikėjimo ir religijos laisvę bei jo tėvų teisių ir pareigų turinį, pabrėžtina laisvo vaiko ir jo tėvų apsisprendimo dalyvauti religinio pobūdžio renginiuose teisė. Klausimai susiję su tikėjimo laisve yra neatsiejami nuo vaiko privataus gyvenimo, jautrūs ir gali sukelti situacijas, sudarančias sąlygas vaiko teisių pažeidimui, todėl kiekvieną situaciją ir sprendimą, susijusį su tikėjimo laisvės įgyvendinimu, švietimo įstaiga turi priimti itin atsakingai.

6.5. Lygių teisių ir vienodų sąlygų vaikams ugdytis užtikrinimas

Praktikoje vis kyla savivaldybių iniciatyvos nustatyti skirtingą paslaugų už vaikų ugdymą mokestį savo ir kitose savivaldybėse gyvenantiems tėvams. Tokį sprendimą taip pat priėmė Kauno miesto savivaldybės taryba – nustatė skirtingą užmokesčio dydį už vaiko ugdymą, išlaikymą darželyje, atsižvelgiant į vaikų tėvų deklaruotą gyvenamąją vietą.

Kontrolierė pateiktoje nuomonėje dėl šio sprendimo atkreipė dėmesį į savivaldybės pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos bei tinkamą kitų vaikų teisių apsaugos principų įgyvendinimą. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, kad, analizuojant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų santykį su Vietos savivaldos įstatymu nustatytais vietos savivaldos principais: savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės; bendruomenės ir atskirų savivaldybės gyventojų interesų derinimo, matyti, kad Vietos savivaldos įstatymas savivaldybių biudžetų lėšų panaudojimo teisėtumą sieja būtent su bendruomenės poreikių užtikrinimu, tačiau sprendžiant šį klausimą būtina įvertinti asmenų grupės, dėl kurios priimti savivaldos institucijos sprendimai, specifinę padėtį ir jai nustatyto teisinio reglamentavimo prioritetus. Vaikai yra viena iš pažeidžiamiausių socialinių grupių ir teisinis reglamentavimas aiškiai nustato, kad vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui visais atvejais turi būti suteikiamas prioritetas – imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, svarbiausia – geriausi vaiko interesai. Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra pabrėžęs, jog tais atvejais, kai apribojimai liečia vaikus, pagrindinis apribojimų taikymo teisėtumo kriterijus yra vaiko interesų užtikrinimas.

Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendime skirtingai vertinamos tam tikros asmenų grupės, kurioms šios normos taikomos – vaikai, kurių tėvų deklaruota gyvenamoji vieta Kauno mieste ir vaikai, kurių tėvų gyvenamoji vieta deklaruota ne Kauno mieste. Pagal Konstitucinio Teismo³⁶ išaiškinimą, konstitucinis asmenų lygybės principas pažeidžiamas, kai tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, yra kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas.

Kontrolierės nuomone, Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendimas, kuriuo buvo nustatytas skirtingo dydžio užmokestį už vaikų ugdymą, siejant jį su vaiko tėvų (vaiko) deklaruota gyvenamąja vieta (Kauno miestas, kita teritorija), prieštarauja Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtintiems principams ir nuostatoms, laikytinas diskriminaciniu, pažeidžiančiu vaikų lygybės principą³⁷.

6.6. Švietimo pagalbos vaikams finansavimo užtikrinimo problema

Švietimo pagalbos vaikui teikimas – mokymosi ir teisių įgyvendinimo proceso dalis.

Pagrindiniai įgūdžiai apima ne tik raštingumą, bet ir gebėjimą priimti gerai subalansuotus sprendimus, spręsti kylančias problemas bei iššūkius, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę. Šiuos įgūdžius formuojant ir ugdant, švietimo pagalbos specialistų poreikis – nekvėstuotinas. Visgi, įstaigos surinkti duomenys parodė, jog ugdymo įstaigose trūksta švietimo pagalbos specialistų, todėl vaikams, ypač turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, visa jiems reikalinga pagalba dažnai nesuteikiama.

Vaikų teisės nėra atskirtos ar izoliuotos, konteksto neturinčios vertybės, todėl, priimant susitarimus, jų poveikis privalo būti kruopščiai apsvarstytas bei įvertintas ir iš vaiko pozicijos, prioritetinį dėmesį skiriant vaiko teisėms. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas³⁸ pažymi, kad, siekiant užtikrinti visapusišką Vaiko teisių konvencijos 29 straipsnio 1 dalies, kurioje įtvirtinti vaiko lavinimosi tikslai, laikymąsi, reikia žmogiškųjų ir finansinių išteklių, kurie turėtų būti kuo labiau prieinami, t. y. išteklių suvaržymu negali būti pateisinamas valstybės nesugebėjimas imtis pakankamų priemonių.

Kontrolierė, reaguodama į šią ne vienerius metus aktualią problemą, turėdama omenyje išaugusį vaikų, turinčių sveikatos sutrikimų ir mokymosi sunkumų, skaičių, nemažtančią smurto ir patyčių atvejų apimtį, išlikusį aukštą savižudybių atvejų skaičių bei kitas vaikams kylančias problemas, kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją, atkreipdama dėmesį į poreikį plėtoti ir gerinti kokybiškų švietimo paslaugų infrastruktūrą bei užtikrinti švietimo pagalbos vaikams prieinamumą, skiriant tam reikalingą finansavimą ir tuo užtikrinant visapusišką vaiko gerovę.

2.6. Vaikas švietimo sistemoje

PASIŪLYMAI:

Užtikrinti, kad, nepriklausomai nuo mokyklos steigėjo ir pavaldumo (savivaldybių, valstybės mokyklos, privačios), visiems mokiniams, tėvams ir mokyklai būtų prieinama reikalinga pagalba, be kitų priemonių inicijuojant Savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos pavyzdinių nuostatų pakeitimus.

Užtikrinti, kad kompetentingų institucijų priimami sprendimai dėl vaikų ugdymo (ikimokyklinio/priešmokyklinio ugdymo, mokyklų tinklo pertvarkos, kt.) nebūtų diskriminacinio pobūdžio, būtų priimami atsižvelgiant į kiekvieno vaiko ugdymosi, pagalbos ir paslaugų reikmes, derinant tiek mokyklos bendruomenės narių, tiek visuomenės interesus turėti kokybišką ir racionalų ugdymo įstaigų tinklą, užtikrinantį kokybiško švietimo prieinamumą.

³⁷ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gegužės 2 d. sprendimas adm. b. Nr. A(4)-191-2003.

³⁸ JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) „Dėl švietimo tikslų“.

2.7. Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių

Kiekvienam vaikui, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo kokių nors aplinkybių turi būti garantuojama galimybė naudotis visomis teisės aktuose numatytais teisėmis ir laisvėmis. Diskriminacija bet kuriuo Vaiko teisių konvencijoje išvardytu pagrindu, neatsižvelgiant į tai, ar ji paslėpta ar atvira, žemina vaiko orumą ir gali sumažinti arba atimti iš vaiko teisę tinkamai pasinaudoti galimybėmis mokytis.³⁹

Turi būti užtikrinama, kad neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą; kad neįgalieji turėtų galimybę įgyti visiems tinkamą, kokybišką ir nemokamą pradinį išsilavinimą ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena; kad būtų tinkamai pritaikytos sąlygos pagal asmens poreikius; kad neįgalieji gautų būtiną paramą bendroje švietimo sistemoje, siekiant sudaryti sąlygas jų veiksmingam švietimui; kad aplinkoje, kuri geriausia skatina akademinį ir socialinį vystymąsi, būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos įtraukties tikslu.⁴⁰

Valstybės turi ypatingą dėmesį skirti neįgaliesiems vaikams bei užtikrinti, kad neįgalūs vaikai turėtų galimybę gauti kokybiškas švietimo ir mokymo paslaugas ir pasiekti aukščiausią nepriklausomumo ir socialinės integracijos lygį bei galimybę naudotis priežiūros paslaugomis; užtikrinti, kad mokyklos gautų pakankamą finansavimą, kad teiktų konsultacijas ir kad mokytojai būtų tinkamai apmokomi.

2.7.1. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo(si) ir švietimo pagalbos užtikrinimo problemos

Valstybės turi pareigą užtikrinti, kad vaikai, turintys specialiųjų poreikių, nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena. Vaikų, turinčių individualius ugdymosi poreikius, ugdymosi situacija, įtraukiojo ugdymo klausimai yra ir išliks aktualūs ne vienerius metus, dėl spręstinių klausimų, reikalingų pokyčių kompleksiško ir gausos.

Pastaraisiais metais gauti kreipimaisi leidžia manyti, kad vis daugiau iššūkių kyla elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių vaikų ugdymo(si) procese, trūksta kokybiško dėmesio šių vaikų problemoms ar jos sprendžiamos pernelyg vangiai. Įvairių sričių ir lygių specialistai sutaria, kad ugdant elgesio ar (ir) emocijų problemų turinčius vaikus svarbiausia yra nustatyti ugdytinių poreikius, analizuoti veiksnius, lemiančius nepageidaujamą ar nepriimtina elgesį, numatyti bendros veiklos strategijas.

Siekiant sudaryti kuo palankesnes sąlygas šių vaikų ugdymui, naudojant Europos Sąjungos fondų lėšas specialiose mokyklose buvo įsteigti metodiniai centrai, kuriuose sudaromos sąlygos ugdyti elgesio ar (ir) emocijų problemų turinčius mokinius, teikti jiems būtiną pagalbą ugdantis šiose mokyklose, teikti metodinę pagalbą kitų mokyklų mokytojams, švietimo pagalbos specialistams dėl bendrojo ugdymo programų, ugdymosi aplinkos pritaikymo, specialiųjų mokymo priemonių parinkimo ir konsultacinę pagalbą tėvams. Tačiau atliekami tyrimai rodo, jog mokyklos šiomis specialiųjų mokyklų – metodinių centrų paslaugomis vengia naudotis, dėl ko problemos įsisenėja, sunkėja ir sudėtingėja.

Dėl tinkamai neužtikrinamų švietimo įstatymo bei kitų teisės aktų nuostatų, garantuojančių švietimo prieinamumą specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui, pritaikant mokyklos aplinką, teikiant švietimo pagalbą, aprūpinant ugdymui skirtomis techninės pagalbos ir specialiosiomis mokymo priemonėmis, kt. su įvairiais sunkumais susiduria visa mokyklos bendruomenė. Neretai problemų sprendimas priklauso nuo tėvų atkaklumo.

³⁹ JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) „Dėl švietimo tikslų“.

⁴⁰ Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija.

Tinkamas mokinių skaičius klasėse – vienas iš švietimo kokybės užtikrinimo visiems vaikams veiksnių. Remiantis mokyklų tinklo kūrimo taisyklėmis⁴¹, vienas mokinyš, dėl įgytų ar įgimtų sutrikimų turintis didelių arba labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, besimokantis bendrojo ugdymo klasėje, prilyginamas dviem tos klasės mokiniams; atitinkamai gali būti mažinamas didžiausias nustatytas mokinių skaičius klasėje. Į šią nuostatą dažnai nėra atsižvelgiama komplektuojant klases (konkuruoja tinkamo kaštų panaudojimo bei ugdymo kokybę užtikrinančių sąlygų klausimai), o tai turi įtakos kuriant saugią ir palankią aplinką visiems mokiniams.

„Mano vaikui neteikiama pagal nustatytus poreikius bei įstatymus priklausanti pagalba.“

„Reikalaujame, kad būtų užtikrintas visų kitų mokinių saugumas – vaikai patiria smurtą iš smurtaujančio klasioko“ (iš skundų)

Savivaldybės, būdamos atsakingos už bendrojo ugdymo organizavimą, švietimo pagalbos koordinavimą, turi teisę bendrojo ugdymo mokyklose steigti specialiąsias klases mokiniams, turintiems elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, kuriose gali būti ugdomi 6 vaikai (didžiausias skaičius klasėje). Praktikoje šios klasės yra steigiamos, tačiau stebimas didesnis (šiuo metu nepatenkinamas) tokių specialiųjų klasių poreikis.

Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad vaikams, besimokantiems mokyklose, kurių steigėja yra ne savivaldybės taryba, iškyla specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo savivaldybių pedagoginėse psichologinėse tarnybose problema. Tarnyba dėl padidėjusių

pagalbos teikimo apimčių savivaldybių mokyklų mokiniams, dažnai atsisako sudaryti arba nutraukia sutartis dėl paslaugų teikimo privačioms ar valstybinėms mokykloms bei jose besimokantiems mokiniams. Tokiais atvejais, iki surandama kita konkrečiai mokyklai bei mokiniui pagalbą galinti suteikti pedagoginė psichologinė tarnyba, apribojama mokinių galimybė laiku gauti specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimą, reikalingą pagalbą ir kt.

Įstaigoje tiriami atvejai taip pat rodo, jog trūksta tėvų ir mokyklos bei kompetentingų institucijų (specialistų) bendradarbiavimo ir aktyvaus, geranoriško dalyvavimo sprendimų paieškose ir jų įgyvendinime. Neretai vaiko tėvai nepripažįsta vaiko sunkumų, kaltina mokyklą negebant suprasti vaiko. Tiek įstaigoje gaunami, tiek žiniasklaidoje viešinami atvejai rodo, kad vis dar stokojama tarpusavio tolerancijos, empatiško požiūrio į specialiųjų poreikių turinčius vaikus, jog švietimo sistemoje stokojama finansinių bei žmogiškųjų resursų užtikrinti įvairius individualius vaikų ugdymosi poreikius.

2.7.2. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, neformalaus ugdymo prieinamumas

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas įtvirtina, kad vaikams su negalia ir jų atstovams pagal įstatymą užtikrinama visavertis dalyvavimo visose visuomenės gyvenimo srityse galimybės, teisė visavertiškai dalyvauti visų pakopų ugdymo sistemoje ir su kitais vaikais dalyvauti neformaliojo švietimo, saviugdos, kūrybinėje veikloje. Lygių galimybių įstatymas įtvirtina švietimo įstaigų, kitų švietimo teikėjų bei mokslo ir studijų sistemai priklausančių įstaigų pareigą įgyvendinti lygias galimybes, t. y. privaloma užtikrinti vienodas sąlygas asmenims, nepaisant negalios, priimant į švietimo įstaigas, mokant ir ugdat pagal formaliojo ir neformaliojo švietimo programas, kurias jie vykdo, sudarant, tvirtinant švietimo programas, vertinant mokymosi pasiekimus.

Praktikoje esama trukdžių specialiųjų poreikių vaikams visavertiškai dalyvauti neformaliojo ugdymo – visos dienos mokyklos – veikloje. Šių vaikų neformaliojo ugdymo prieinamumui užtikrinti savivaldybėse skiriama nepakankamai dėmesio, laikomasi diskriminuojančių sąlygų, argumentuojant, jog vadinamasis popamokinis ugdymas yra neprivalomas (skirtingai nei formalusis), neišsamiai reglamentuotas savivaldybės lygio apraše arba mokytojams patiems paliekama teisė spręsti dėl vaikų priėmimo.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 768 „Dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“.

Visos dienos mokyklos paslauga laikytina neformaliojo švietimo paslauga, sukurta siekiant padėti mokykloms kurti Geros mokyklos koncepcijoje pamatinėmis humanistinėmis vertybėmis ugdomą grindžiančią mokyklą. Visos dienos mokykla skirta⁴²: užtikrinti kiekvieno mokinio pažangą ir gerinti pasiekimus; sudaryti sąlygas ugdytis ir gauti reikalingą pagalbą įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams; mažinti socialinę

Valstybė turi pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos. Pasak JT VT Komiteto, „švietimas“ šiuo požiūriu apima ne tik formalų lavinimą, siekiama aprėpti įvairias gyvenimo patirtis ir mokymosi procesus, kurie suteiktų vaikams individualias ar kolektyvines galimybes ugdyti savo asmenybes, talentus ir aebėimus.

atskirtį; užtikrinti lygias galimybes tenkinti socialinius, sveikatos priežiūros, švietimo ir kultūros poreikius; sudaryti galimybę šeimoms derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus. Mokyklos organizuojama veikla apima tarpusavyje suderintą formalųjį ir neformalųjį ugdymą, švietimo pagalbą, socialinių, kultūros, visuomenės sveikatos priežiūros paslaugų teikimą ir kitą, visapusiškam mokinių ugdymuisi, sveikatinimui, poilsiui reikalingą, veiklą.

Kontrolierės nuomone, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų neišskyrimas visos dienos mokyklos apraše nepaneigia jų teisės gauti šias paslaugas lygiai su kitais vaikais. Reaguodama į

paaikėjusias aplinkybes, kai negalią turinčio vaiko galimybės gauti visos dienos mokyklos paslaugas buvo apribotos, paslaugos teikiamos ne pagal vaiko ir šeimos poreikius, o pagal mokyklos galimybes, Kontrolierė kreipėsi į savivaldybę, kad būtų sudarytos lygios galimybės visiems vaikams gauti visos dienos mokyklos paslaugas. Savivaldybės taryba patvirtino naują visos dienos mokyklos paslaugų teikimo aprašą. Įvertinusi aprašo nuostatas dėl specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų neformaliojo ugdymo organizavimo, įtvirtinančias mokyklos teisę „pagal galimybes“ skirti mokytojo padėjėją, riboti galimybę gauti pagalbą mokiniui specialistų konsultacijas, riboti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams paslaugų teikimo laiką, kurios ne tik prieštarauja įstatyminėms nuostatomis, bet, tikėtina, praktiškai apribos specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų galimybes gauti visos dienos paslaugas, Kontrolierė kreipėsi į Vyriausybės atstovą apskrityje. Gauta informacija, jog Vyriausybės atstovas apskrityje nustatė aprašo neatitikimą Švietimo įstatymui bei jo įgyvendinamiems teisės aktams, todėl teikė pasiūlymą savivaldybės tarybai pakeisti aprašo nuostatas.

„savivaldybė neskiria papildomų lėšų vaiko padėjėjo etatui visos dienos mokykloje, todėl mano globalinis praranda tokias pačias galimybes kaip kiti vaikai socializuotis ir būti prižiūrimas specialistų, esu priversta samdyti auklę“ (iš skundo)

2.7.3. Kitos veiklos įtraukiojo ugdymo srityje

- Įstaigos atstovas dalyvavo Seimo narės R. Šalaševičiūtės kartu su Lietuvos socialdemokratų darbo frakcija organizuojamoje konferencijoje „Specialių poreikių (negalią) turinčių vaikų ugdymo problemos ir perspektyvos“, skirtoje įvertinti padėtį specialiųjų poreikių (negalią) turinčių vaikų ugdymo srityje, aptarti aktualias problemas, su kuriomis susiduria vaikai, jų tėvai ir pedagogai, išklausti specialistų nuomones bei pasidalinti gerąja patirtimi, aptarti galiojančio teisinio reglamentavimo efektyvumą ir galimybes jį tobulinti. Renginyje skaitytas pranešimas „Ar užtikriname vaikų poreikius atitinkantį švietimą?“.

- Įstaigos atstovas dalyvavo Seimo narės R. Šalaševičiūtės sudarytoje darbo grupėje dėl specialiųjų ugdymosi poreikių (negalią) turinčių vaikų ugdymosi problemų sprendimo. Sprendimas sudaryti darbo grupę buvo priimtas „Specialių poreikių (negalią) turinčių vaikų ugdymo problemos ir perspektyvos“ konferencijoje, siekiant rezoliucijoje įtvirtinti iškeltas problemas ir nubrėžti kelią jų sprendimui. Darbo grupės parengta rezoliucija buvo adresuota Seimui, Vyriausybei, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, savivaldybių asociacijai bei savivaldybėms. Institucijoms buvo pateikti konkretūs siūlymai tobulinti teisės aktus, gerinti specialistų kompetencijas, peržiūrėti studijų programas, gerinti specialiųjų

⁴² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2018 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. V-606 „Dėl rekomendacijų dėl visos dienos mokyklos kūrimo ir veiklos organizavimo patvirtinimo“.

ugdymosi poreikių turinčių mokinių profesinį orientavimą, inicijuoti ir įgyvendinti naujų, trūkstančių švietimo pagalbos specialistų pritraukimo į ugdymo įstaigas programas; stiprinti pagalbos priemonių ir paslaugų teikimą šeimoms, auginančioms vaikus su negalia.

- Įstaigos atstovas dalyvavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sudarytoje darbo grupėje dėl priemonių, skirtų didinti įtrauktį ugdyme, plano sudarymo. Priemonių planas susijęs su Švietimo įstatymo pakeitimo projekto nuostata, įgyvendinančių įtrauktį švietime, įgyvendinimu. Įstatymo projektu siekiama sudaryti teises prielaidas įtraukti švietime, atsisakant įstatymo nuostata, kuriomis diskriminuojami mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų (negalių, sutrikimų ir kt.), mokymosi sutrikimų ir sunkumų, nepalankios aplinkos veiksnių įtakos; atsisakyti šiuo metu įstatyme įtvirtintos diskriminuojančios nuostatos, suteikiančios mokyklai teisę atsisakyti ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių turintį vaiką. Parengtas priemonių planas apima priemones, skirtas įvairių poįstatyminių teisės aktų tobulinimui, pedagogų kompetencijų didinimui, ugdymo aplinkos pritaikymui bei kitas priemones, padėsiančias sukurti prielaidas įtraukti švietime.

- Kontrolierė su patarėjais lankėsi Panevėžio „Šviesos“, Gelgaudiškio ir Plungės specialiojo ugdymo centruose, Kauno statybos ir paslaugų centro Žeimenos skyriuje, kuriose ugdomi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai. Šios įstaigos yra metodiniai centrai, turintys teikti švietimo pagalbą, konsultavimo paslaugas mokiniams, tėvams (globėjams), kitų ugdymo įstaigų pedagogams, švietimo pagalbos specialistams, organizuoti kvalifikacijos tobulinimo seminarus pedagogams ir švietimo pagalbos specialistams pagal akredituotas programas ir t. t. visos šalies mastu.

- Įstaiga organizavo tarptautinę konferenciją „Įtraukusis švietimas – trūkstančios jungtys“⁴³, skirtą įtraukiojo švietimo situacijai Lietuvoje bei Airijoje ir Suomijoje aptarti. Tai buvo vienas iš Vaiko teisių konvencijos 30-mečio paminėjimui skirtų renginių. Konferencija buvo organizuota bendradarbiaujant su Seimo Žmogaus teisių komitetu bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos parama.

Siekiant išsamiau aptarti įtraukiojo ugdymo organizavimo aspektus, po konferencijos buvo organizuota diskusija Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje.

Konferencijoje ir diskusijoje dalyvavo svečiai iš Airijos, Suomijos ir Estijos. Daugiau apie renginius galite rasti šios ataskaitos III dalyje „Informacinė šviečiamoji veikla ir bendradarbiavimas“.

2.7. Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių

PASIŪLYMAI:

- Užtikrinti, kad ugdymo įstaigose būtų sukurtos tinkamos vaikų individualius specialiuosius ugdymosi poreikius atitinkančios sąlygos bei būtų užtikrintas kokybiškos švietimo pagalbos prieinamumas, skiriant mokykloms pakankamus finansinius bei žmogiškuosius išteklius bei metodinę pagalbą saugiai visų vaikų ugdymo(si) aplinkai užtikrinti.
- Intensyviai ir nuosekliai kelti mokytojų kvalifikaciją darbui su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais, užtikrinti novatoriškų mokymo ir komunikavimo su mokiniais strategijų mokyklose vystymą, siekiant kuo aukštesnės ugdymo kokybės, vaikų poreikių visapusiško tenkinimo.

⁴³ <http://vtaki.lt/lt/naujienos/ivyko-tarptautine-konferencija-itrukusis-svietimas-trukstamos-jungtys>

2.8. SVEIKATA

Visi vaikai turi teisę išgyventi, augti ir vystytis fizinės, emocinės ir socialinės gerovės kontekste. Vaiko teisė į sveikatą, kaip integracinė teisė, apima ne tik laiku suteiktas ir tinkamas prevencines, sveikatą stiprinančias, gydomąsias, reabilitacines ir paliatyvias paslaugas, bet ir teisę augti ir vystytis, kad vaikas pasiektų visišką potencialą ir gyventų tokiomis sąlygomis, kurios leistų jam pasiekti aukštus sveikatos standartus per programų, kurios sprendžia pagrindinių sveikatos veiksnių klausimus, įgyvendinimą.⁴⁴

Vaikų sveikatą veikia įvairūs veiksniai, kurių dauguma per pastaruosius dešimtmečius pasikeitė ir turėtų toliau keistis ateityje. Tai apima naujoms sveikatos problemoms ir besikeičiantiems sveikatos prioritetams suteikiamą dėmesį. Valstybės raginamos investuoti į prevencijos priemones siekiant jų nacionalinėse sistemose spręsti plintančią problemą, susijusią su vaikų psichikos sveikatos sutrikimais; taip pat į vaikams skirtas viešąsias paslaugas, įskaitant vaiko priežiūrą, švietimą ir sveikatos apsaugą, ir ypač plėsti valstybinį vaikų darželių, lopšelių ir valstybinių, viešąsias paslaugas teikiančių, įmonių, kurios organizuoja vaikų laisvalaikio veiklą, tinklą.⁴⁵

2.8.1. Skiepavimo nuo meningokokinės infekcijos teisinio reguliavimo klausimai

Šiandien jau neabejojama, jog vakcinos yra vienos iš ekonomiškiausių klinikinių prevencinių paslaugų ir yra vienas esminių prevencinių paslaugų paketo komponentų. Neabejojama ir tuo, jog vaikų imunizacijos programos suteikia labai didelę investicijų grąžą: išgelbėtos gyvybės, užkirstas kelias ligų atvejams, sumažintos ir (ar) sutaupytos (ne)tiesioginės sveikatos priežiūros išlaidos.

Lietuvoje vykdant imunoprofilaktikos programą, keitėsi ir Vaikų profilaktinių skiepavimų kalendorius – nuo 2018 m. liepos mėn. buvo įtraukti kūdikių skiepavimai nuo B tipo meningokokinės infekcijos. Pagal minėtą kalendorių skiepavimai naujagimiams, kūdikiams ir vaikams yra atliekami valstybės lėšomis.

Nepaisant Lietuvos neaplenkusio antivakcininių judėjimo grupių ar interneto svetainių, skatinančių visuomenės nepasitikėjimą vakcinacija, veikimo, skiepavimai nuo meningokokinės infekcijos visuomenėje kėlė didžiulį susidomėjimą, ir ne be pagrindo. Lietuvoje sergamumas šia invazine meningokokine infekcija yra didesnis nei vidutinis Europos Sąjungos sergamumo rodiklis bei daugelio kitų šalių sergamumo rodiklis. Lietuvoje 2017 metais buvo užregistruotas 81 invazinės meningokokinės infekcijos atvejis (sergamumo rodiklis – 2,9 atvejų 100 tūkst. gyventojų), iš jų – 11 mirties atvejų (13,6 proc.).⁴⁶ Įtraukus skiepavimus nuo šios infekcijos į Vaikų profilaktinių skiepavimų kalendorių, numatyta pradėti skiepyti 3, 5 ir 12–15 mėnesių amžiaus vaikus.

Įsigaliojus minėtai skiepavimo tvarkai, įstaigoje nagrinėtas skundas dėl, pareiškėjų nuomone, galimai diskriminacinių šios tvarkos nuostatų, nustatančių skiepavimų nuo meningokokinės infekcijos vaikų amžiaus grupę.

Tyrimo metu buvo gauti Europos ligų prevencijos ir kontrolės centro duomenys, jog kūdikiai buvo dažniausia ligos paliesta grupė, didžiausi sergamumo skaičiai būtent šioje amžiaus grupėje 2016–2017 metais buvo užfiksuoti Lietuvoje. B tipo meningokokine infekcija taip pat dažniau serga vaikai iki 5 metų, kita dažnai sergančiųjų grupė – paaugliai.

Kontrolierė, kompleksiskai įvertinusi tyrimo metu gautą informaciją apie į profilaktinių skiepavimų kalendorių taikomus vakcinos įtraukimo mechanizmus, atliktus tyrimus, vertinimus, skaičiavimus ir

⁴⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

⁴⁵ Europos Parlamento 2019 m. lapkričio 26 d. rezolucija dėl vaikų teisių 30-ųjų Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos metinių progų, 2019/2876(RSP)

⁴⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2019 m. sausio 28 d. įsakymu Nr. V-115 patvirtinta Nacionalinė imunoprofilaktikos 2019–2023 metų programa.

rekomendacijas, kuriomis remiantis buvo nuspręsta įvesti vakciną į kalendorių, nustatė, jog priimant sprendimus dėl vakcinos nuo B tipo meningokokinės vakcinos įvedimo į vaikų skiepijų kalendorių buvo atsižvelgta į Nacionalinių ekspertų grupės pateiktus siūlymus. Taip pat buvo remiamasi tarptautinių organizacijų rekomendacijomis (Europos Komisijos, Europos ligų prevencijos ir kontrolės centro, Pasaulio sveikatos organizacijos), naujai publikuojamais mokslo duomenimis ir užkrečiamųjų ligų epidemiologine situacija. Rekomendacijose pabrėžiama, jog būtent vaikų iki 1 metų amžiaus grupėje fiksuojami didžiausi sergamumo ir mirštamumo duomenys, o tarptautinių tyrimų duomenimis – didžiausias sergamumas yra 5 mėnesių kūdikių tarpe, todėl ši grupė imunoprofilaktikos programoje pasirinkta kaip tikslinė.

Remiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija, diskriminacija nelaikomas diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu tuo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų. Prie diskriminacinių ribojimų nepriskiriami ir specialūs reikalavimai arba tam tikros sąlygos, kai jų nustatymas būna susijęs su reguliuojamų santykių ypatumais.

Tyrimo duomenys leido teigti, jog visi vaikai vien dėl jų nepilnametystės negali būti laikomi vienodais požymiais pasižyminčia asmenų grupe, kuriai vienodai turėtų būti taikomos imunoprofilaktikos priemonės. Vis dėlto, imunoprofilaktika laikytina specifine santykių reguliavimo sritimi, reikalaujančia moksliai pagrįstų žinių. Meningokokinės infekcijos paplitimas kūdikių amžiaus grupėje ir galimos ligos pasekmės sudarė pagrindą taikyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, o šių vaikų skiepijimas yra tinkama ir būtina priemonė apsaugoti juos nuo ligos sukeliama pasekmių.

Turimi duomenys apie vakcinos nuo B tipo meningokokinės infekcijos poveikį kitoms nei kūdikiai grupėms yra riboti, tačiau Jungtinėje Karalystėje planuojama atlikti tyrimus dėl B tipo meningokokinės infekcijos pernešimo tarp paauglių – šalyje, pirmoje įvedusioje šią vakciną į šalies skiepijų kalendorių. Lietuvoje taip pat planuojama atlikti skiepijimo nuo šios ligos efektyvumo vertinimą. Todėl, manytina, kad įvertinus visų atliktų tyrimų mokslo įrodymus galėtų būti svarstomas klausimas dėl kitų vaikų amžiaus grupių įtraukimo į skiepijimo nuo B tipo meningokokinės infekcijos kalendorių.

Kadangi Jungtinėje Karalystėje ir Lietuvoje planuojami atlikti skiepijimo nuo B tipo meningokokinės infekcijos efektyvumo vertinimo tyrimai, atsižvelgus į jų rezultatus, Kontrolierė siūlė Sveikatos apsaugos ministerijai svarstyti klausimą dėl galimybės išplėsti skiepijamų vaikų grupę, parengti rekomendacijas skiepijimo aprėptims didinti, didinti visuomenės informuotumą bei švietimą apie skiepijimosi naudą ir informuoti apie vaikų neskiepijimo pasekmes.

Pagal Sveikatos apsaugos ministerijos pateiktą informaciją, 2020 metais planuojama parengti rekomendacijas skiepijimo aprėptims didinti.

2.8.2. Vaiko raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų prieinamumo aspektai

Raidos sutrikimų turintiems vaikams kokybiškas ankstyvosios reabilitacijos paslaugas būtina suteikti kaip įmanoma anksčiau, siekiant išvengti ne tik neįgalumo, bet ir sunkesnių sutrikimų.

Valstybės kontrolės 2016 metais atliktas minėtų paslaugų auditas parodė, jog Lietuvoje šios paslaugos yra prieinamos ne visiems raidos sutrikimų turintiems vaikams. Audito ataskaitoje⁴⁷ pateikti rekomendacijų įgyvendinimo duomenys leido daryti išvadą, jog raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų prieinamumas dar nėra išspręstas ir šis klausimas lieka aktualus vaiko interesų užtikrinimo požiūriu. Tai iš dalies patvirtino Įstaigoje atliktas tyrimas dėl paslaugų prieinamumo ir organizavimo problemų VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaiko raidos centre (toliau – Vaiko raidos centras). Nustatyta, kad šioje stacionarines ankstyvosios reabilitacijos paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje laikas nuo paciento konsultacijos (rašymo į eilę) datos iki faktinės stacionarizavimo datos

⁴⁷ Valstybės kontrolės 2016 m. gruodžio 8 d. valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-10-4-27 „Ar ankstyvosios reabilitacijos paslaugos ir įtraukusis ugdymas atitinka neįgalių vaikų poreikius“.

svyravo maždaug nuo pusės iki dešimties mėnesių. Taip pat buvo nustatyti pavieniai ilgesnio laukimo eilėje atvejai (vieneri metai ir penki mėnesiai, vieneri metai ir septyni mėnesiai).

Atlikusi tyrimą Kontrolierė atkreipė dėmesį į paslaugų prieinamumo bei planinių stacionarių paslaugų organizavimo trūkumus. Pastebėta, jog detalesnė pacientų srautų valdymo viename iš vertintų skyrių tvarka, įskaitant kriterijus dėl hospitalizavimo pirmumo, buvo patvirtinta Kontrolierei pradėjus tyrimą, todėl neatmestina, jog atliekamas tyrimas galėjo būti vienas iš veiksnių, paskatinusių įstaigą patvirtinti aiškesnį skyriaus darbo organizavimą detalizuojančią procedūrą. Verta pažymėti, jog aiškių, išsamių sisteminių nuostatų nebuvimas dėl pacientų srautų valdymo, galėjo turėti neigiamos įtakos sklandžiam Ankstyvosios reabilitacijos skyriaus darbui (veiklai).

Apibendrinant tyrimo metu nustatytus trūkumus paminėtina ir tai, jog teisės aktai įpareigoja asmens sveikatos priežiūros įstaigas ne tik turėti vidaus tvarkos taisykles, bet ir užtikrinti jų prieinamumą pacientams susipažinti. Kontrolierė pažymėjo, jog informacija apie skyriuje planine tvarka organizuojamas vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos dienos stacionaro ir stacionaro paslaugas (įtraukimą į eilę joms gauti ir pan.) pacientų atstovams turėtų būti prieinama ir pateikiama raštu, jeigu pastarieji to pageidauja. Atkreipusi Vaikų ligoninės VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų filialo dėmesį į kitus nustatytus veiklos trūkumus, Kontrolierė siūlė imtis priemonių jiems pašalinti.

2.8.3. Vaiko teisė į sveiką ir saugią ugdymosi aplinką

Lietuvos higienos normos⁴⁸ sveikatos saugos reikalavimų privalo laikytis visi ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugų teikėjai bei šių įstaigų steigėjai ir nors visiems žinoma, kad perpildytos

„Kaip gali visapusiškai ugdyti kiekvieną vaiką, kada jų grupėje tiek daug ir kiekvienam reikia ir patarimo, ir apkabinimo, ir išklauso. Jie pavargę pradeda pyktis, stumdosi, mušasi, kandžiojasi... Jeigu vienoje patalpoje dar dvi grupės – triukšmas, įtampa, oro tarša, kosuliai, slogos, verksmai, dėmesio blaškymas nuolatinis..., o mes dar stebimės, kad vaikai su įvairiais sveikatos nukrypimais, pervargę grįžta iš darželio“ (iš tėvų komentarų)

vaikų grupės didina užkrečiamųjų ligų išplitimo riziką, gali lemti didesnę traumų tikimybę bei gali turėti kitų neigiamų pasekmių vaikų sveikatai, tačiau iki šiol savivaldybių tarybos priima sprendimus, nustatydamos didesnį sąrašinį vaikų skaičių grupėse nei leidžia higienos normos reikalavimai, taip pažeisdamos vaiko teisę į sveiką ir saugią ugdymosi aplinką.

Vilniaus miesto savivaldybei viešai paskelbus tarybos sprendimo⁴⁹ projektą dėl vaikų skaičiaus priešmokyklinėse grupėse, kuriuo siūlomas nustatyti vaikų skaičius grupėse viršijo higienos normoje nustatytą maksimalų leistiną skaičių, Kontrolierė kreipėsi į Vilniaus miesto savivaldybės tarybą dėl teisės akto pažeidimo, tačiau Vilniaus miesto savivaldybės taryba priėmė minėtą sprendimą, nepaisydama aukštesnės galios teisės akto reikalavimų, neatsižvelgdama į Kontrolierės pastabas ir pažeisdama vaiko teisę į saugią ir sveiką ugdymosi aplinką.

Kontrolierė apie tai informavo Lietuvos Respublikos Vyriausybę, Seimo Žmogaus teisių, Socialinių reikalų ir darbo, Švietimo ir mokslo bei Sveikatos reikalų komitetus, Vyriausybės atstovo Vilniaus apskrityje tarnybą, atkreipdama visų dėmesį į daugelį metų besitęsiančią problemą.

Vieno iš individualių atvejų tyrimo metu išryškėjo ir kita problema – tinkamai neaptverta darželių teritorija (nėra vartelių, plyšiai tvoroje, žema tvora ir pan.). Tvora šiuo atveju atlieka apsauginę funkciją ir sukuria barjerą (kliūtį) vaikams staiga išbėgti į gatvę ar palikti ugdymo įstaigos teritoriją nepastebėtiems darbuotojų. Be to, aukštesnė tvora (1,5 m) apriboja galimybę į įstaigos teritoriją patekti pašaliniais

⁴⁸ Lietuvos higienos norma HN 75:2016 "Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai", patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. balandžio 22 d. įsakymu Nr. V-313.

⁴⁹ Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2019 m. balandžio 10 d. sprendimas Nr. 1-2006 „Dėl mokinių, ugdomų pagal priešmokyklinio ugdymo programą, skaičiaus ir priešmokyklinio ugdymo grupių skaičiaus 2019-2020 mokslo metams nustatymo Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ir ikimokyklinio ugdymo įstaigose“.

asmenims, gyvūnams, lengviau palaikyti tvarką (apsaugo nuo chuliganizmo, vandalizmo atvejų, šiukšlinimo ir pan.).

Kontrolierė, atsižvelgusi į tai, kad savivaldybė, kaip ugdymo įstaigos steigėja, nereagavo nei į švietimo įstaigos prašymus skirti lėšų įstaigos teritorijai aptverti, nei į Nacionalinio visuomenės sveikatos centro informavimą apie nustatytus pažeidimus, pasiteisindama, kad jų finansinė galimybė neleidžia skirti švietimo įstaigoms reikalingo finansavimo, kad minėtas trūkumas būtų pašalintas, kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją, prašydama imtis priemonių šiai problemai spręsti.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad atkreipė visų savivaldybių merų dėmesį į tai, kad higienos norma yra privalomas teisės aktas, kurio reikalavimus būtina įgyvendinti, siekiant vykdyti ir vykdant ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo veiklą.

2.8.4. Vaikų ugdymo procesas šiltuoju metų periodu

Reaguodama į žiniasklaidos priemonėse iškeltą problemą dėl vaikams mokyklose galimai nesudarytų tinkamų ugdymosi sąlygų šiltuoju metų laikotarpiu, t. y. neužtikrinamo tinkamo, teisės aktais nustatytus reikalavimus atitinkančio patalpų mikroklimato ir dėl to keliamos grėsmės vaikų sveikatai, Kontrolierė aiškino susidariusias aplinkybes bei ėmėsi iniciatyvos spręsti šį klausimą.

Kontrolierės nuomone, švietimo kokybė labai priklauso nuo mokymosi aplinkos plačiąja prasme, todėl ugdymo(si) aplinkos sąlygų gerinimas yra būtinas, siekiant užtikrinti kuo geresnę terpę vaikų gebėjimų vystymui, didesnę švietimo sistemos dalyvių (visų pirma mokinio) motyvaciją, investicijų į žmogiškąjį kapitalą efektyvumą. Kaip pastebėjo Nacionalinis visuomenės sveikatos centras, dėl klimato kaitos kontinentinėje Europoje registruojant karščio bangas, mokykloms iš tiesų iškilo poreikis spręsti naujus iššūkius, sietinus su tinkamos, sveikos ugdymosi aplinkos mokiniams užtikrinimu. Vaikai priklauso jautriai karščiui žmonių grupei, vaikų kūnas ne taip greitai prisitaiko prie temperatūros pokyčių, mažiau prakaituoja, atsivėsimo mechanizmai prasčiau išvystyti ir atsivėsimo procesas užtrunka ilgiau, nei suaugusiųjų, todėl karštis turi žalingą poveikį ne tik vaikų sveikatai, bet ir daro neigiamą įtaką vaikų ugdymo(si) įgūdžiams, vaikams sunkiau susikaupti, jie jaučia diskomfortą ir stresą. Įvertinus šias aplinkybes, Kontrolierės atliekamo tyrimo metu Sveikatos apsaugos ministerijai pateikti siūlymai dėl teisės aktų pakeitimų, sietinų su ugdymo proceso organizavimu šiltuoju laikotarpiu – draudimas lauke organizuoti ugdymo procesą ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams esant 30°C ar aukštesnei oro temperatūrai; nustatyti patalpoms šiltuoju metų laikotarpiu mažesnę oro temperatūros ribinę vertę (ugdymo patalpose temperatūrą šiltuoju metų laikotarpiu sumažinti nuo 28 °C iki 26°C.) ir kt.

2.8.5. Sisteminės pažymų reformos įgyvendinimo poveikis (medicininės pažymos forma 094/a)

Sveikatos apsaugos ministerijos 2018 metais inicijuota sisteminė pažymų reforma pirminėje ambulatorinėje asmens sveikatos priežiūroje (toliau – sisteminė pažymų reforma), siekiant sumažinti administracinę našlą šeimos gydytojų praktikoje ir palengvinti jų darbą, įnešė nemažai neaiškumų vaiko teisių ir interesų užtikrinimo srityje. Vadovaujantis darbo grupės⁵⁰, nagrinėjusios statistinių apskaitos formų⁵¹ įtaką nagrinėjamam klausimui, sprendimais, buvo parengti teisės aktų pakeitimai, pagal kuriuos medicininė pažyma forma 094/a, kuria buvo pagrindžiamos vaikų neatvykimo į ugdymo instituciją (mokyklą, lopšėlį ar darželį) priežastys, nebūtų išduodama, o popierinė Vaiko sveikatos pažymėjimo forma būtų pakeista į elektroninį Mokinio sveikatos pažymėjimą forma E027-1. Numatomi pakeitimai buvo grindžiami ne tik

⁵⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2018 m. spalio 18 d. įsakymas Nr. V-1153 „Dėl darbo grupės sisteminei pažymų reformai pirminėje ambulatorinėje asmens sveikatos priežiūroje sudarymo“.

⁵¹ Forma Nr.094/a „Medicininė pažyma dėl neatvykimo į darbą, darbo biržą ar ugdymo instituciją“ ir forma Nr. 027-1/a „Vaiko sveikatos pažymėjimas“

medikų bendruomenės norais atsisakyti pažymos išrašymo vaikams ar ekonominiu veiksniu – kiekvienais metais valstybei kainuojančiu 1 mln. eurų už perteklines paslaugas, nesusijusias su sveikatos priežiūra, bet ir įvairiais kitais numatomais siekiais – tėvų (globėjų) pasitikėjimo, atsakomybės jiems didinimu, išvengti nereikalingo pakartotinio lankymosi sveikatos priežiūros įstaigoje, mažinant kontaktų su ligų sukėlėjais riziką ir pan.

Besiplečiantis popierinių dokumentų formų perkėlimo į elektroninę erdvę procesas yra neišvengiamas ir sveikatos sektoriuje, tačiau sprendimas neteikti 094/a formos ugdymo įstaigoms, manytina, priimtas skubotai, suinteresuotoms institucijoms neišdiskutavus ir neaptarus esminių klausimų – galimų sprendimų, padėsiančių pasiekti prioritetinį tikslą – užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus.

Teisės aktuose įtvirtinta nuostata, jog vaikų teisių įgyvendinimą pirmiausia užtikrina tėvai, tačiau svarbu pripažinti, jog vaiko interesų užtikrinimas yra daugialypis procesas. Jame dalyvauja ne tik vaiko atstovai (tėvai, globėjai), vaiko teisių apsaugos institucijos, prokuratūra, tačiau ir sveikatos priežiūros specialistai – teikdami paslaugas. Tokiu būdu medicinos darbuotojai dalyvauja ne tik vaiko teisės į sveikatą užtikrinimo procese, bet ir kaip svarbūs dalyviai, pranešėjai, esant įtarimų dėl įvairaus pobūdžio vaiko teisių pažeidimo atvejais. Neatmestina, jog galiojęs reikalavimas po vaiko ligos ugdymo įstaigai pateikti tai patvirtinančius duomenis užtikrindavo ne tik kvalifikuotą gydytojo apžiūrą bei tinkamą vaiko gydymą ligos metu, bet ir eliminuodavo galimus tėvų savigydos, nerūpestingo tėvų požiūrio į vaikų ugdymą, galimo smurto prieš vaikus atvejus. Nepaneigiant asmens duomenų apsaugos reikalavimų laikymosi būtinybės dėl sveikatos duomenų naudojimo ir nekvestionuojant tėvų pareigos rūpintis vaikų sveikata, pabrėžtina, jog anksčiau galiojęs reikalavimas pateikti rašytinius medicininius duomenis suponavo sisteminį vaiko interesų užtikrinimą, nesudarant prielaidų piktnaudžiavimo atvejams. Būtina pripažinti, kad atsakingos institucijos, prieš priimdamos sprendimus, privalo vadovautis prioritetiniu vaiko interesų užtikrinimo principu, ne fragmentiškai, o sistemiškai spręsti sektoriaus problemas, imperatyviai vadovaujantis siekiu užtikrinti vaiko gerovę.

2.8.6. Vaikų psichikos sveikatos priežiūros įgyvendinimo aspektai

Vaikų psichikos sveikatos užtikrinimo problemos – nuolat aptariama aktuali tema Kontrolierės veikloje. Tyrimų metu konstatuojami psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo įvairiais aspektais trūkumai signalizuoja apie nepakankamą psichikos sveikatos sistemos funkcionavimą, todėl yra atidžiai stebima ir vertinama informacija šia tema, tiek gaunama įstaigoje, tiek skelbiama viešojoje erdvėje.

Atskaitiniais metais įstaigoje buvo nagrinėjama informacija dėl galimai nekokybiškų psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams VŠĮ Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninės Universitetiniame vaikų ir paauglių skyriuje (toliau – RVPL, Skyrius). Pareiškėjas nurodė, kad tarnybinio pokalbio metu su mergina (mergina jau buvo pilnametė), jis buvo informuotas apie jos ir kitų nepilnamečių, 2018 metais gydytų minėtame Skyriuje galimus psichikos sveikatos priežiūros paslaugų kokybės pažeidimus. Buvo skundžiamasi gydytojo ir psichologo konsultacijų stoka; išskirtinai medikamentiniu gydymo būdu, kuris Skyriuje yra labai paplitęs ir taikomas įvairiais atvejais: „esi per daug liūdnas“, „per daug linksmas“, „kitaip neįtikamai personalui“ ir pan. Nurodyta, jog ligoninės personalas dažnai elgdavosi ypač nepagarbiai, pirmiau paisydavo savo, o ne vaikų interesų.

Kontrolierė, reaguodama į gautą informaciją, apsilankė RVPL ir su ligoninės atstovais aptarė įvairius klausimus, susijusius su vaikams teikiama psichikos sveikatos priežiūra, jos organizavimu ir problemomis. Pokalbio metu RVPL atstovas patikino Kontrolierę, jog ligoninėje pastaruoju laikotarpiu skiriamas didelis dėmesys psichikos sveikatos paslaugų vaikams gerinimo klausimams spręsti – nuo personalo ir paslaugų plėtros iki jų teikimui vaikams pritaikytų erdvių, įrengimo. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, buvo pradėtos teikti naujos paslaugos, papildomai įdarbinti specialistai, palaipsniui didinamas vaikų užimtumas.

Taip pat sprendžiami personalo netinkamo elgesio su vaikais klausimai, organizuojant mokymus, su gydytojais ir psichologais aptariant probleminį įvykį.

Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – Akreditavimo tarnyba) Kontrolierės prašymu atliktas patikrinimas VŠĮ Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje vertinamu laikotarpiu dėl vaikams teiktų paslaugų kokybės bei atitikties teisės aktų ir įstaigos vidaus teiktų dokumentų reikalavimams parodė, kad sveikatos priežiūros paslaugos buvo organizuotos ir teiktos nepažeidžiant teisės aktų ir įstaigos vidaus dokumentų reikalavimų. Auditavusi įstaiga rekomendavo RVPL vidaus dokumentuose įtvirtinti nuostatą, įpareigojančią su pacientais dirbančius specialistus suteikti išsamesnę informaciją pacientams apie jiems paskirtos dienos pobūdį, skyrimo pagrindą bei jos keitimo tvarką.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog kai kurių aplinkybių ištyrimą Akreditavimo tarnybai sunkino aplinkybės, jog nebuvo žinomi nusiskundimus išsakyusių pacientės asmens duomenys, kas būtų sudarę galimybę neplaninio patikrinimo metu vertinti konkrečią medicininę dokumentuotą informaciją ir įvertinti visus pacientės skunde išdėstytus teiginius. Atsižvelgiant į tai, jog ne visi skundo teiginiai Tarnybos atlikto neplaninio patikrinimo metu buvo paneigti, tai neeliminuoja tikimybės apie galimai egzistavusius paslaugų vaikams organizavimo bei veiklos trūkumus RVPL.

Visgi, nagrinėjamame kontekste tikslinga paminėti ir tai, jog vaikų psichikos sveikata turi svarbią reikšmę visuomenės gyvenimo kokybei ir produktyvumui, nes daugėja įrodymų, kad daugelis psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, nustatomų suaugusiems žmonėms, gali prasidėti vaikystėje. Vaikų psichikos ir elgesio sutrikimų problematika šalyje aktualėja, nes daugėja susirgimų, o jų pasekmės sunkėja. Remiantis Lietuvoje atliktų apžvalgų duomenimis, vaikų psichikos sveikatos išsaugojimo politika ir jos įgyvendinimo mechanizmai turi spragų, kurias reikėtų taisyti, siekiant efektyvesnio psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų. Taigi neabejotina, jog vaikų psichikos sveikatai turi būti skiriamas išskirtinis valstybės dėmesys ir dedamos visokeriopos pastangos tobulinant psichikos sveikatos politikos formavimą ir įgyvendinimą.

2.8.7. Žaidimų ir poilsio aplinka

2.8.7.1. Vaiko teisė į saugią ir sveiką aplinką vaikų žaidimo aikštelėse

Kontrolierė atliko tyrimą pagal pareiškėjų skundą, kuriame, be kitų aplinkybių, taip pat buvo nurodoma, jog kavinės Vilniaus mieste lankytojai rūko šalia kavinės esančioje vaikų žaidimo aikštelėje, todėl vaikams neužtikrinama saugi žaidimų aplinka. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad kavinė yra įrengusi klientų rūkymo vietą šalia savo patalpų, tačiau ši priemonė, pareiškėjų teigimu, nėra pakankama užtikrinti sveiką aplinką vaikams žaidimo aikštelėje.

JT Vaiko teisių komitetas pažymi⁵², kad vaikai žaidimams turėtų turėti aplinką, kurioje būtų apsaugoti nuo socialinės žalos ar smurto, kurioje nebūtų atlieku, taršos, eismo ir kitų fizinių pavojų.

Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencijoje pažymima, kad norint nacionaliniu, regioniniu ir tarptautiniu mastu sukurti ir remti daugelyje sektorių plačiai taikomas priemones ir koordinuotai reaguoti, būtinas stiprus politinis ryžtas, apimantis taip pat ir poreikį imtis priemonių, kad visi žmonės būtų apsaugoti nuo priverstinio kvėpavimo tabako dūmais. Pasaulyje beveik pusė vaikų reguliariai kvėpuoja tabako dūmais užterštu oru viešose erdvėse ir kiekvienais metais 65 tūkst. vaikų miršta nuo ligų, susijusių su pasyviu rūkymu. Pasaulio sveikatos organizacija pažymi, kad aplinka, kurioje yra rūkoma, neigiamai vaikų sveikatą veikia dviem aspektais: tabako dūmų buvimas aplinkoje gali rimtai paveikti vaikų sveikatą ir, antra, gali paskatinti vaikus pradėti vartoti tabako gaminius.

⁵² JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 17 (2013) „Dėl vaiko teisės į poilsį, laisvalaikį, dalyvauti žaidynėse, rekreaciniame veikloje, kultūriniame gyvenime ir menuose (31 str.)“.

Tarptautinėje bei nacionalinėje teisėje įtvirtintos nuostatos dėl vaikų apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, tirpiklių, alkoholio, tabako ir nelegalių medžiagų, dėl nuostatų nevartoti tabako gaminių, alkoholinių gėrimų, narkotinių, psichotropinių bei kitų psichiką veikiančių medžiagų ar apkvaišinančių narkotinių priemonių ugdymo. Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo 19 straipsnio 3 dalyje numatyta savivaldybių tarybų teisė uždrausti rūkyti viešose vietose (parkuose, skveruose ir kt.) ir kitose jų valdymo kompetencijai priklausančiose vietose.

Tyrimo metu Vilniaus miesto savivaldybė Kontrolierę informavo, kad savivaldybėje yra sudaryta darbo grupė, kuri turi įvertinti kitų savivaldybių ir užsienio šalių gerąją patirtį, apibendrinti savivaldybės tarybos narių ir kitų asmenų pasiūlymus bei nustatyti principus, kuriais vadovaujantis būtų tikslinga rekomenduoti savivaldybės tarybai nustatyti draudimus rūkyti viešose vietose. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2019 m. spalio 16 d. sprendimu vaikų žaidimo aikštelėse Vilniaus mieste rūkyti yra draudžiama.

2.8.7.2. Vaiko teisė į saugų ir tinkamą poilsį

Poilsis ir laisvalaikis yra tokie pat svarbūs veiksniai vaiko vystymuisi kaip ir mityba, būstas, sveikatos priežiūra ir švietimas. Nepakankamai pailsėjusiems vaikams trūksta energijos, motyvacijos, fizinio ir protinio pajėgumo prasmingai dalyvauti veiklose ar mokytis. Jeigu vaikai neturi galimybės pailsėti, tai gali turėti neigiamą fizinį ar psichologinį poveikį vaikų vystymuisi, sveikatai ir gerovei.

Vaiko teisės į saugų ir tinkamą poilsį užtikrinimo klausimai išlieka aktualūs daugelį metų ir ne kartą įvairiais aspektais aptarti ankstesnėse Kontrolierės veiklos ataskaitose.

Nepakankamas pastangas spręsti problemas iliustruoja vienas iš atliktų tyrimų. Pareiškėjai nurodė, kad vaikų vasaros poilsio stovykloje nebuvo užtikrinta saugi ir sveika aplinka vaikų poilsiui, toje pačioje teritorijoje organizuojant masinį šventinį renginį suaugusiesiems, dėl ko vaikai negalėjo tinkamai ilsėtis. Taip pat pareiškėjų teigimu, stovykloje nebuvo užtikrintos tinkamos vaikų gyvenimo sąlygos – mažo ploto kambariai, skurdūs baldai ir pan.

Stovyklos organizatorius neneigė, jog tam tikru laikotarpiu dalis bendrovei priklausančios teritorijos buvo išnuomota tretiesiems asmenims, tačiau nurodė, kad jokių viešosios tvarkos pažeidimų dėl šių trečiųjų asmenų veiklos nebuvo fiksuota, o atsakomybės dėl trečiųjų asmenų veiksmų jis neprisiima. Tokie stovyklos organizatoriaus teiginiai buvo įvertintini kritiškai. Formaliai minėta atsakomybė už trečiųjų asmenų veiksmus stovyklos organizatoriui nepriskirtina, tačiau jam šiuo atveju tenka atsakomybė už stovykloje dalyvaujančių vaikų tinkamą priežiūrą, veiklos ir poilsio organizavimą. Pažymėtina, kad stacionarios vaikų vasaros poilsio stovyklos yra organizuojamos ne tik vaikų edukacijos tikslais, tačiau taip pat ir turint tikslą sudaryti sąlygas vaikams tinkamai pailsėti, ką, manytina, vaikams buvo sunku padaryti dėl šalia jų stovyklos buvusio triukšmo vakarais ir galimai nakties metu. Nors nagrinėtu atveju nebuvo pagrindo teigti, jog vaikai patyrė ilgalaikio miego trūkumo įtaką ir pasekmes jų sveikatai, manytina, jog šalia stovyklos buvęs triukšmas galėjo turėti neigiamos įtakos vaikų poilsio kokybei.

Stovyklos organizatorius turi galimybes laisvai disponuoti savo valdoma teritorija ir vykdyti veiklą atsižvelgdamas į savo interesus, tačiau, Kontrolierės nuomone, stovyklos vaikams organizavimas savo paskirtimi ir ypatingos suaugusiųjų apsaugos reikalaujančių dalyvių specifika, geriausių vaiko interesų užtikrinimo, vaiko teisių apsaugos standartų kontekste, visgi įpareigoja įmones, teikiančias paslaugas vaikams, planuojant ir vykdant savo veiklą visų pirma atsižvelgti į vaikų teises ir teisėtus interesus. Vertintu atveju teisės aktų reikalavimai nebuvo pažeisti, tačiau geriausi vaiko teisių apsaugos standartai visa apimtimi nebuvo užtikrinti.

Lietuvos higienos norma HN 79:2010 „Vaikų poilsio stovykla. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“⁵³ nustato pagrindinius vaikų poilsio stovyklų saugos reikalavimus (standartus). Higienos

⁵³ Patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. rugsėjo 7 d. įsakymu Nr. V-765.

normoje nėra nustatyti reikalavimai dėl patalpų, baldų susidėvėjimo, aplinkos jaukumo ir pan., tačiau, atsižvelgiant į tai, jog stovyklos skirtos vaikų poilsiui, organizatoriai turėtų siekti sąlygų gerinimo.

Kontrolierė ne vienerius metus akcentuoja būtinybę tėvams, renkantis stovyklą, domėtis vaikų gyvenimo sąlygomis, aplinka, programa, tačiau taip pat pastebėtina, jog vaizdinė medžiaga (aplinkos nuotraukos, aprašymai ir pan.) ne visada gali būti išsami, o patys tėvai ne visada gali turėti galimybę apsilankyti stovykloje ir įvertinti gyvenimo sąlygas bei aplinką. Su vaikais dirbantys paslaugų teikėjai turėtų skirti ypatingą dėmesį bendravimui ir bendradarbiavimui su tėvais, teikti kuo išsamesnę informaciją, pasiūlyti objektyviai įvertinti stovyklos aplinkos privalumus ir trūkumus (pavyzdžiui, informuoti, kad kurortinėje vietovėje galimi tam tikri aplinkos veiksniai (triukšmas), kurie gali turėti įtakos poilsio kokybei, komfortui ir pan.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatos būklę ir poreikius; kad valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio ir sveikatingumo centrų, vaikų dienos centrų, stovyklų veiklą. Vasaros stovyklų tikslas – sudaryti sąlygas vaikams per atostogas ne tik turiningai pailsėti, bet ir skatinti pažinimo, lavinimosi, saviraiškos poreikius, plėtoti gebėjimus ir patirtį, saugoti ir stiprinti sveikatą.

JT VT Komitetas pažymi, kad valstybės privalo priimti konkrečias priemones, kurios atsižvelgtų į privataus sektoriaus dalyvavimą paslaugų teikimo procese, siekdamas užtikrinti, kad Konvencijoje įvardytos teisės nebūtų pažeistos. Komitetas rekomenduoja sukurti nuolatinius stebėsenos mechanizmus arba procesus, kurie užtikrintų, kad visi nevalstybiniai paslaugų teikėjai turėtų ir taikytų Konvenciją atitinkančias politikas, programas ir procedūras.

Neneigiant, jog kelialapius į stovyklas įsigyjantys ir tokių paslaugų pirkimo sutartis sudarantys tėvai (kiti įstatyminiai atstovai) turi atsakingai ir atidžiai įvertinti visą informaciją apie perkamą paslaugą, sutarties sąlygas ir pan., tačiau, manytina, stovyklų organizatoriai taip pat turi skirti deramą dėmesį teisės aktuose įtvirtintiems vaiko teisių apsaugos standartams.

2.8. Vaiko sveikata

PASIŪLYMAI:

- Sistemiskai spręsti įsisenėjusius psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams ir paaugliams klausimus, apimančius paslaugų plėtrą, prieinamumo gerinimą bei finansavimo šiai sričiai didinimą.
- Svarstyti klausimą dėl galimybės išplėsti skiepijamų vaikų nuo meningokokinės infekcijos grupę bei didinti visuomenės informuotumą apie skiepijimo naudą.
- Įvertinti poreikį į savivaldybių teritorijose patvirtintas nerūkymo zonas įtraukti vaikų žaidimo aikšteles, tokiu būdu užtikrinant vaikams saugią ir sveiką žaidimų aplinką.
- Užtikrinti vaikų teises į sveikas ugdymosi sąlygas, garantuojant teisės normų dėl vaikų skaičiaus ikimokyklinėje ar priešmokyklinėje grupėje bei mokyklos klasėje, taip pat dėl kitų sveikos ugdymosi aplinkos užtikrinimo aspektų laikymąsi ir kontrolę

2.9. Vaikas teisingumo sistemoje

Vaiko interesus atitinkantis teisingumas – teisingumo sistemos, kuriose aukščiausiu įmanomu lygmeniu garantuojamas visų vaiko teisių paisymas ir veiksmingas jų įgyvendinimas, atsižvelgiant į vaiko interesus atitinkančio teisingumo principus (dalyvavimas, vaiko interesai, orumas, apsauga nuo diskriminavimo, teisinė valstybė) ir į vaiko brandumą bei supratimo lygį bei į bylos aplinkybes. Tai visų pirma yra prieinamas, atitinkantis amžių, greitas ir kompetentingas teisingumas, pritaikytas prie vaiko poreikių bei teisių ir į juos orientuotas. Šį teisingumą įgyvendinant yra paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę į tinkamą procesą, teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą ir teisę į asmens neliečiamybę bei pagarbą orumui.

Vaikai dėl bet kokios priežasties ir bet koku vaidmeniu gali susidurti su kompetentingomis įstaigomis ir tarnybomis, dalyvaujančiomis įgyvendinant baudžiamąją, civilinę ar administracinę teisę. Bet kokio tokio proceso metu svarbu, kad būtų visokeriopai paisoma visų vaiko teisių, įskaitant teisę gauti informaciją, teisę būti atstovaujama, teisę dalyvauti ir teisę į apsaugą, deramai atsižvelgiant į vaiko brandumą ir supratimo lygį.

2.9.1. Vaiko atstovavimas civiliniame procese

Kiekvienas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos sprendimas dėl vaiko paėmimo iš tėvų, nepriklausomai, ar vaikas jau yra paimtas, ar vaiką planuojama paimti, turi būti legalizuotas teismo. Praktikoje nustatomi vaiko teisių apsaugos institucijų nepakankamo ir (ar) netinkamo joms priskirtų funkcijų vykdymo, jų veikloje privalomų laikytis principų pažeidimo atvejai, ypač vaiko paėmimo iš tėvų bylose.

Kontrolierės nuomone, inicijuojant vaiko paėmimo iš tėvų procesą – kreipiantis į teismą dėl leidimo išdavimo, yra sprendžiamas klausimas, susijęs su vaiko šeimos aplinkos išsaugojimu (šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbus vaiko apsaugos sistemos komponentas, kuris remiasi Vaiko teisių konvencijoje numatytais teisėmis „kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus atvejus, kai <...> toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams“⁵⁴), todėl itin svarbu, kad Tarnybos teikiamas prašymas teismui būtų objektyvus, visapusiškai motyvuotas ir išsamus, sudarantis prielaidas teismui priimti sprendimą, kuris atitiktų geriausius vaiko interesus.

Deja, vienas iš tirtų atvejų patvirtino, kad ne visada yra užtikrinamas pagrįstos ir visapusiškai objektyvios informacijos pateikimas teismui. Tyrimo metu nustatyta, jog Tarnybos teritorinis skyrius, nors ir turėdamas tikslus bei aiškius iš suinteresuotų institucijų gautus duomenis, teismui pateikė nepagrįstą informaciją, susijusią su netinkamu tėvų pareigų įgyvendinimu vaikui (dėl poreikio vaikui vartoti vaistus, nors jokie vaistai apskritai vaikui nebuvo specialistų paskirti). Teismas vaiko teisių apsaugos institucijos informaciją dėl vaikai iki paėmimo iš šeimos buvusio reikalingo taikyti medikamentinio gydymo pripažino nepagrįsta. Kadangi kiti nurodyti aukštos rizikos veiksniai (tėvų neveikimas, sietinas su vaiko psichinės sveikatos problemų sprendimu) buvo pakankami, buvo priimtas sprendimas leisti paimti vaiką iš šeimos. Kontrolierė pripažino Tarnybos teritorinio skyriaus veiksmus aplaidžiais, neatitinkančiais veiklos principų ir sudarančiais prielaidas neįvykdyti pagrindinės šiai institucijai tenkančios funkcijos – siekti išimtinai objektyvaus vaiko interesų atstovavimo.

Kitu atveju trijų vaikų motina kreipėsi į Kontrolierę nurodydama, jog teismas atsisakė patvirtinti leidimą paimti jos vaikus iš šeimos, tačiau nepaisant to Tarnybos teritorinio skyrius vaikų į šeimą negrąžina.

Teritorinis skyrius pripažino, jog vaikai pareiškėjai nėra grąžinami ir savo veiksmus grindė tuo, kad sprendimo motyvuojamoje dalyje teismas pažymėjo, jog vaikai grąžinami įsiteisėjus teismo nutarčiai, tačiau rezoliucinėje dalyje nurodė, jog nutartis vykdytina skubiai. Teritorinio skyriaus teigimu, nutartis per septynias dienas nuo nutarties gavimo dienos gali būti skundžiama aukštesnės instancijos teismui, todėl nepraleidžiant

⁵⁴ JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) „Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus“.

nustatytų terminų pateikė prašymą apylinkės teismo rūmams dėl minėtos teismo nutarties išaiškinimo (prašymą atsisakyta priimti) bei atskirąjį skundą su prašymu panaikinti apylinkės teismo nutartį ir išduoti leidimą paimti vaikus iš motinos. Tik aukštesnės instancijos teismui palikus galioti nepakeistą apylinkės teismo sprendimą dėl leidimo paimti vaikus iš šeimos (leidimas nebuvo duotas), teritorinis skyrius, praėjus daugiau kaip mėnesiui nuo paėmimo, vaikus grąžino į šeimą.

Pagal bendrą taisyklę teismo sprendimas vykdytinumo požymį įgauna įsiteisėjęs, šios taisyklės išimtį sudaro skubiam vykdymui nukreipti teismo sprendimai. Skubaus vykdymo atveju teismo sprendimas ar nutartis (ar jų dalys) pradedami vykdyti dar jiems neįsiteisėjęs, t.y. nelaukiant kol sprendimas įsiteisės.

Kontrolierė neigiamai vertino tokius teritorinio skyriaus veiksmus ir atkreipė dėmesį, jog sistemškai vertinant tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatas dėl vaikų išskyrimo su jų tėvais (kitais teisėtais atstovais) neginčytina, kad toks išskyrimas turi būti pagrįstas ir ne tik tėvai, tačiau ir valstybė turi dėti visas pastangas, kad šis išskyrimas truktų kuo trumpiau.

Vadovaujantis tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatomis, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijomis, pažymėtina, jog vaikas visų pirma turi teisę augti šeimoje, kuriai, esant poreikiui, teikiama visokeriopa valstybės pagalba, o vaiko išskyrimas su šeima gali būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė apsaugant vaiko teises ir užtikrinant jo interesus. Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas; toks žingsnis turi būti pagrįstas pakankamai protingais ir svarbiais motyvais, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus.

2.9.2. Teismo psichiatrijos ir psichologijos ekspertizių trukmės problemos

Ilgą, žalingą poveikį vaikui turinčių, vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos bei teismo psichologijos ekspertizių (toliau – teismo ekspertizės) atlikimo terminų problema bei neefektyvus teismo ekspertizių atlikimo terminų (eilių) trumpinimo problemos sprendimas ne vienerius metus akcentuojamas Kontrolierės veiklos ataskaitose. Ši problema buvo bei tebėra itin aktuali ir reikalauja neatidėliotinių, veiksmingų, novatoriškų sprendimų.

Terminai, per kuriuos atliekamos teismo ekspertizės vaikams (atliktuose tyrimuose ekspertizės atlikimas buvo paskirtas po 4–6 mėn. nuo teismo nutarties dėl ekspertizės skyrimo), Kontrolierės vertinimu, neatitinka geriausių vaiko interesų prioriteto užtikrinimo principo, teisės aktuose įtvirtintų vaiko teisių ir apsaugos garantijų bei sąlygoja vaiko teisių ir interesų pažeidimus.

Visiems su vaikais susijusiems procesams, kartu gerbiant teisinės valstybės principą, turėtų būti taikomas skubos principas, siekiant greičiau pateikti atsakymą ir apsaugoti vaiko interesus.

Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo

Ilgai teismo ekspertizių atlikimo terminai turi įtakos tiek civilinio, tiek baudžiamojo proceso trukmei.

Baudžiamajame procese nukentėjusiam asmeniui garantuojama teisė į operatyvų procesą. Užsitęsęs baudžiamasis procesas daro neigiamą įtaką vaiko psichinei gerovei. Proceso greitumui ir išsamumui didelę reikšmę turi operatyvus sprendimų ikiteisminiame tyrime dėl teismo ekspertizės skyrimo priėmimas ir teismo ekspertizės atlikimas (įskaitant ekspertizės akto pateikimą).

Teismo ekspertizės atlikimo terminai ilgina kardomųjų priemonių terminus, kurios, daugeliu smurto prieš vaikus atvejų, yra taikomos vaiko atstovams pagal įstatymą. Dėl to vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą ryšiai gali tapti sudėtingesni, komplikotis bei pareikalauti didesnės intervencijos, pagalbos jų atstatymui ir sustiprinimui ateityje, kt. Teismo ekspertizių atlikimo eilės padidina antrinės traumos vaikui riziką bei sumažina galimybę tiksliai įvertinti su nusikalstama veika susijusias aplinkybes (pavyzdžiui, ekspertizė buvo atlikta po septynių mėnesių nuo vaikų apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją apie smurtą prieš vaikus, įvykusį prieš metus ir galimai besitęsęs iki vaikų paėmimo iš šeimos).

Ilgas teismo ekspertizės atlikimas pažeidžia nukentėjusiojo vaiko teisę į greitą baudžiamąjį procesą, nes, pavyzdžiui, smurto prieš vaikus (fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo) atvejais ikiteisminiai tyrimai turėtų būti atlikti per 6 mėnesius.

Kontrolierė pakartotinai kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją bei Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – VTPT) dėl efektyvių, veiksmingų priemonių gerinant Tarnybos veiklą vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo srityje (mažinti eiles ekspertizėms atlikti, trumpinti ekspertizės akto surašymo terminus ar kitomis priemonėmis spartinti ekspertizių atlikimą) būtinybės. Taip pat buvo kreiptasi į Generalinę prokuratūrą dėl operatyvesnių veiksmų (sprendimų), sprendžiant klausimą dėl ekspertizės skyrimo.

Pagrindinės VTPT nurodytos priežastys, dėl kurių negalima užtikrinti trumpesnių ekspertizės laukimo terminų: neadekvatus pateikiamų klausimų skaičius, neprognozuojamas gaunamų nutarčių atlikti ekspertizes skaičius, žmogiškųjų resursų stoka, ekspertų darbo laiko praradimas vykstant į teismų posėdžius, neadekvatus darbo užmokestis už labai sudėtingą profesinę veiklą. Institucijos nurodė, kad:

- siekiamos sumažinti netikslingų klausimų skaičių, į kuriuos ekspertai negali atsakyti, VTPT Nacionalinei teismų administracijai pateikė pagrindinių klausimų pavyzdžius bei patalpino juos VTPT interneto svetainėje;

- VTPT teismams ir prokuratūroms pateikė informaciją dėl ekspertų nuotolinės apklausos organizavimo, tiriamųjų savalaikio pristatymo ekspertizei, perteklinių klausimų teikimo;

- VTPT įsigijo ir pradėjo naudoti nuotolinio vaizdo ryšio įrangą nuotolinėms ekspertų apklausoms vykdyti. SAM kreipėsi į Nacionalinę teismų administraciją, prašydama užtikrinti, kad kuo daugiau teismų taikytų ekspertų apklausą nuotoliniu būdu;

- VTPT palengvino tapimo teismo psichiatru ekspertu procedūrą, numatydamas galimybę sutrumpinti VTPT dirbančio teismo eksperto–stažuotojo stažuotės terminą; kt.

Generalinė prokuratūra nurodė, kad ne visais atvejais ikiteisminiuose tyrimuose pradinėje jų atlikimo stadijoje pavyksta surinkti objektyvius duomenis, kurie suponuoja galimybes ir būtinybę skirti teismo ekspertizes. Siekiant ikiteisminiuose tyrimuose paspartinti ekspertizių atlikimą, Seimui pateiktas Teismo ekspertizių įstatymo pakeitimų projektas, kuriame siūloma sudaryti galimybes teismo ekspertizes atlikti ir privatiems ekspertams.

Seimas (Žmogaus teisių komitetas, Socialinių reikalų ir darbo komitetas, Teisės ir teisėtvarkos komitetas) skyrė dėmesį teismo psichiatrijos bei teismo psichologijos ekspertizių aktualijoms ir ilgametėms problemoms, situacijos pokyčių galimybėms ir būtiniams sprendimams (klausimai svarstyti komitetų posėdžiuose, konferencijoje, kt.). Visgi, praktikoje ryškių teigiamų pokyčių, ypač dėl ekspertizių atliekamų vaikams, nėra.

2.9.3. Vaiko teisių užtikrinimas jų įstatyminiams atstovams pritaikius procesinės prievartos priemones

Vaikai, susidurdami su teisiniais procesais (procesiniais pareigūnų veiksmais, sprendimais), nukreiptais į jų atstovus pagal įstatymą, patiria stresą, įtampą ir neigiamas emocijas. Tokiose situacijose vaiko emocinę būklę labai paveikia ir pats asmuo, kuriam taikomos procesinės prievartos priemonės.

Teisėsaugos institucijų pareigūnai (ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai) turi pareigą imtis priemonių, kad procesinės prievartos priemonės (asmens apžiūra, krata, asmens krata, atvedinimas, poėmis) nebūtų taikomos bei, kad asmuo nebūtų laikinai sulaikomas arba suimamas vaiko akivaizdoje (išskyrus atvejus, kai pats vaikas yra įtariamas nusikalstamos veikos padarymu).⁵⁵ Jeigu šios priemonės buvo taikytos vaiko akivaizdoje, teisėsaugos institucijų pareigūnai privalo nedelsiant informuoti Tarnybą (jos

⁵⁵ Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 11 dalis.

teritorinį skyrių). Generalinis prokuroras yra nurodęs,⁵⁶ kad teisėsaugos institucijos pareigūnas, planuodamas procesinių prievartos priemonių vykdymą, privalo surinkti informaciją, ar numatomų procesinių prievartos priemonių vykdymo vietoje nebus nepilnamečių asmenų, ir, esant galimybei bei nepakenkiant procesinio veiksmo sėkmei, koreguoti procesinių prievartos priemonių vykdymo laiką, numatomus veiksmus atlikti tuo metu, kai nebus nepilnamečių asmenų. Kai procesines prievartos priemonės reikia vykdyti neatidėliotinai ir nepilnamečių dalyvavimo negalima išvengti, teisėsaugos institucijos pareigūnas turėtų susisiekti su procesinio veiksmo vykdymo vietos Tarnybos teritoriniu skyriumi ir paprašyti užtikrinti vaiko teisių apsaugos specialisto dalyvavimą. Nesant tokių galimybių, ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo imtis priemonių, kad tokių veiksmų vykdymo vietoje esantis vaikas esant galimybei būtų saugiai, lydimas suaugusio asmens, pašalinamas iš patalpos (vietos), kurioje jie bus vykdomi.

Siekiant užtikrinti glaudesnį tarpinstitucinį bendradarbiavimą, gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, institucijos susitarė,⁵⁷ kad procesinės prievartos priemonės vykdymo organizavimo ar vykdymo metu nustačius, jog vykdymo vietoje yra ar gali būti vaikų, policijos įstaigos pareigūnas iš karto apie tai informuoja Tarnybą (jos teritorinį skyrių).

Atliktas tyrimas, kurio metu buvo vertinamas vaiko teisių užtikrinimas, sulaikant jo atstovą pagal įstatymą. Pareigūnai sulaikydami asmenį žinojo, kad su juo gali būti

mažametis vaikas bei, kad vaikas yra ieškomas kaip dingęs be žinios (paskelbta tarptautinė paieška). Kontrolierės vertinimu, žinant šias aplinkybes, turėjo būti informuotas Tarnybos teritorinis skyrius apie planuojamą sulaikymą (ar sulaikius asmenį). Policijos įstaigos budinčio pareigūno delsimas daugiau nei

Dėl įstatyminių atstovų veiksmų, dėl kurių valstybės institucijos privalo taikyti procesinės prievartos priemones, nukenčia vaiko interesai ne tik dėl pačios teisinės procedūros (pašalinių asmenų buvimo vaiko gyvenamojoje aplinkoje, kt.), bet ir dėl vaiko atskyrimo nuo įstatyminio atstovo, kurį vaikui sunku suprasti ir dėl ko jis patiria neigiamas emocijas, liūdesį, baimę ir pan.

Vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, garantuojama teisė laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais. Vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu. Sąvoka „garantuoja“ reiškia, kad valstybėms nepaliekama diskrecijos teisė – jos privalo imtis visų įmanomų priemonių, kad šios Konvencijos nuostatos būtų visapusiškai įgyvendinamos.

Esant galimybei vaikas visuomet turi būti išklausytas tiesiogiai, nes išklausant per atstovus ne visada gali būti tinkamai atstovaujami jo interesai.

Smurto atvejais labai svarbu, kad būtų išklausytas nukentėjęs vaikas, taip pat pasirūpinta jo saugumu. Teisė būti išklausytam šiuo atveju neatsiejama nuo teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto.

Konvencijos 12 straipsnis, JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr.12 (2009) „Dėl vaiko teisės būti išklausytam“

valandą laiko perduoti informaciją vaiko teisių apsaugos specialistams apie kartu su sulaikytuoju asmeniu esantį mažametį, ieškomą kaip dingusį be žinios vaiką, įvertinti kaip neoperatyvus informacijos kompetentingai institucijai perdavimas bei nekonstruktyvus tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Paaiškinimas, kad iki vaiko teisių apsaugos specialistų atvykimo buvo iškviesta greitosios medicinos pagalba (toliau – GMP) ir taip buvo pasirūpinta vaiko sveikatos būklės priežiūra, Kontrolierės nuomone nepateisina, nepašalina padaryto teisės aktų pažeidimo (vaiko teisių apsaugos specialistų ir sveikatos priežiūros

specialistų kompetencija ir įgaliojimai skirtingi).

Tyrimo metu nenustatyta, kad vaikas matė vieno iš tėvų sulaikymą, tačiau žinoma, kad sulaikius jį, tam tikrą laiką mažametis vaikas buvo paliktas vienas be suaugusiųjų priežiūros. Kontrolierės nuomone,

⁵⁶ Lietuvos generalinio prokuroro 2014-09-15 aiškinamasis raštas Nr. 17.9.-2770 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 11 dalies taikymo“

⁵⁷ Generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018-06-28 bendradarbiavimo susitarimo Nr. 9.11-17/5-IL-4325/D4-SB-1/BS-1 4.8 punktą

teisėsaugos pareigūnai, disponuodami informacija apie kartu su planuojamu sulaukyti asmeniu esantį vaiką ir, kad vykdoma pastarojo tarptautinė paieška kaip dingusio be žinios asmens, turėjo atsakingai ir nuosekliai planuoti sprendimus, numatydami vaiko saugumo užtikrinimo ir kitus aktualius klausimus.

Kontrolierė atkreipė policijos komisariato bei procesines prievartos priemones taikiusių pareigūnų institucijos vadovo dėmesį į nustatytus pažeidimus, prašydama atsakingai vertinti turimą informaciją, operatyviai informuoti vaiko teisių apsaugos specialistus, procesinių prievartos priemonių taikymo metu imtis visų priemonių, užtikrinančių vaiko priežiūrą bei saugumą.

2.9.4. Nukentėjusių vaikų apklausos svarba

Kiekvienas vaikas, net ir mažametis, gali liudyti baudžiamajame procese, jeigu, įvertinus vaiko brandos lygį, asmenines savybes, bylos aplinkybes ir kt., nėra nusprendžiama kitaip. Vaikų apklausoms dėl jų fizinės, psichinės, socialinės ir kognityvinės brandos, pažeidžiamumo ir kitų objektyvių priežasčių yra keliami specialūs reikalavimai, o parodymų vertinimo procesas yra specifinis.

Atliekant individualių atvejų tyrimus atkreipiamas dėmesys, kad praktikoje vaikas, nusikalstamos veikos liudytojas arba nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, nėra apklausiamas dėl įvykio aplinkybių ir (ar) nėra pripažįstamas nukentėjusiuoju, t. y. vaikui nėra suteikiamas proceso dalyvio statusas ir, atitinkamai, nesuteikiamos procesinės teisės ir garantijos.

Pavyzdžiui, vienu iš smurto šeimoje atvejų, teisėsaugos institucija gavusi informaciją iš mokyklos apie galimą vieno iš tėvų sugyventinio smurtą prieš pastarojo vaikus, netinkamus auklėjimo būdus, agresyvių elgesį su vaikais, taip pat suaugusiųjų konfliktus vaikų akivaizdoje, pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, tačiau jį nutraukė. Susipažinus su nutarimu nutraukti ikiteisminį tyrimą, atkreiptas dėmesys, kad aiškinantis situacijos aplinkybes nebuvo apklausti patys galimai nuo smurto nukentėję mažamečiai. Pažymėtina, kad mokyklos atstovui apie smurtą šeimoje papasakojo būtent vienas iš vaikų.

Apskundžiant nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą buvo pastebėta, kad tyrimas nebuvo išsamus, reikšmingoms bylos aplinkybėms išsiaiškinti nebuvo apklausti visi liudytojai. Nors tyrimas dėl minėtų priežasčių buvo atnaujintas, tačiau mažamečiai vis tiek nebuvo apklausti dėl galimo smurto prieš juos.

Teisėsaugos institucijos turi pareigą išsamiai ir operatyviai atskleisti įvykdytas nusikalstamas veikas prieš asmenis, imdamosi visų galimų teisinių priemonių. Kontrolierės nuomone, nukentėjusio asmens išklausymas (apklausa) apie jo patirtą nusikalstamą veiką yra vienas esminių faktorių, sąlygojančių ikiteisminio tyrimo išsamumą ir objektyvumą bei priimamus procesinius sprendimus. Atsižvelgdama į tai ir siekdama, kad praktikoje, tiriant nusikalstamas veikas, būtų skiriamas tinkamas dėmesys vaikų apklausoms, sudaroma galimybė vaikui liudyti (išskyrus objektyvias aplinkybes), taip pat, kad baudžiamojo proceso metu būtų užtikrintos vaiko teisės bei garantijos dėl vaiko atstovavimo ir gynybos, Kontrolierė kreipėsi į Generalinę prokuratūrą.

2.9.5. Nekaltumo prezumpcijos aspektai

Žmogaus laisvė neliečiama; niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias nustatęs įstatymas; asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaukymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą, – skelbiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais atvejais – keturiolika metų.

Įstaigoje nėra gaunama daug pranešimų apie teisėsaugos pareigūnų netinkamą elgesį su nepilnamečiais pažeidėjais, tačiau tarptautinio, Europos Sąjungos ir kito lygmens iniciatyvos dėl elgesio su šiais nepilnamečiais gerinimo, jų teisių ir interesų gynimo leidžia manyti, kad ši problema yra aktuali.

Šią nuomonę patvirtina atvejis, kai nepilnametis, nesukakęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus (įtariamas nusikalstamos veikos padarymu), ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno buvo neteisėtai sulaikytas ir patalpintas į areštinę, t. y. savavališkais pareigūno veiksmais neteisėtai buvo suvaržyta vaiko teisė į laisvę, pažeistas jo saugumas. Tyrimo metu gautais duomenimis, įtariamojo laikino sulaikymo protokolą

„Siekiant užtikrinti nepilnamečių justicijos administravimo kokybę, labai svarbu, kad visi susiję specialistai, be viso kito, teisėsaugos ir teisminės sistemos atstovai dalyvautų tinkamuose mokymuose apie Konvencijos nuostatų turinį ir reikšmę, ypač nuostatas, kurios tiesiogiai susijusios su kasdienine praktika. Toks mokymas turėtų būti sistemingas ir nuosekliai organizuotas“
JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr.10 (2007) „Dėl vaikų teisių nepilnamečių justicijoje“

ir nutarimą sulaikyti asmenį surašiusiam tyrėjui buvo žinoma sulaikomojo gimimo data, taip pat sulaikant nepilnametį nebuvo jokių faktinių duomenų, kad jis galėjo būti padaręs arba bendrininkavęs padarant nusikalstamą veiką, dėl kurios buvo laikinai sulaikytas. Paaiškėjo ir tai, kad nebuvo laikytasi Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų dėl pranešimo apie įtariamojo suėmimą, t. y. apie nepilnamečio suėmimą nedelsiant nebuvo pranešta jo atstovams pagal įstatymą. Taip pat nepilnamečiui nebuvo sudaryta galimybė pačiam susisiekti su vienu iš jo nurodytų šeimos narių, artimųjų giminaičių arba kitu suimtojo nurodytu asmeniu. Nustatyta ir tai, kad vaikas po jo sulaikymo buvo perduotas ne jo įstatyminiams atstovams.

Kontrolierė, atsižvelgdama į šio tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes bei įstaigos praktikoje pastebimus policijos pareigūnų kompetencijos, kvalifikacijos trūkumus dėl vaikų (teisės pažeidėjų, nukentėjusiųjų, liudytojų) teisių ir interesų užtikrinimo, kreipėsi į policijos generalinį komisarą bei buvo informuota, kad 2020 metais planuojama atnaujinti ir papildyti formaliojo mokymo programas darbo su nepilnamečiais kompetencija, kvalifikacijos tobulinimo programą „Policijos pareigūnų darbas su nepilnamečiais įvykio vietoje“ bei dar kartą įvertinti, patobulinti ir pagal atnaujinamą programą užtikrinti policijos veiklos ir kituose padaliniuose dirbančių pareigūnų kompetencijų efektyvų tobulinimą.

***

Įstaiga, bendradarbiaudama su Policijos departamentu, pateikė šiuos siūlymus rengiamai kvalifikacijos tobulinimo programai (turiniui) „Policijos pareigūnų darbas su nepilnamečiais įvykio vietoje“:

- papildyti Programos temą, skirtą smurto prieš vaiką atpažinimui, smurto forma – vaiko nepriežiūra, siekiant užtikrinti, kad policijos pareigūnai žinotų ir būtų mokomi atpažinti visas smurto prieš vaiką formas, t. y. fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą bei nepriežiūrą;

- papildyti Programą ar kitas policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimo programas temomis dėl policijos pareigūnų veiksmų (elgesio) vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo situacijose, susijusiose su vaikais (pavyzdžiui, dėl bendravimo su nepilnamečiu įvykio vietoje, sulaikymo, pristatant į policijos įstaigos struktūrinį padalinį, ir pan., atsižvelgiant į jo amžių, elgesį, psichologinę ir fizinę būklę, poreikius bei kitas aplinkybes).

2.9.6. Vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimas baudžiamojo proceso metu

Vertindama vaiko teisių pažeidimų aplinkybes baudžiamojo proceso metu Kontrolierė pastebi, jog pasitaiko atvejų, kai teisėsaugos institucijose, gavus informaciją apie galimą smurtą prieš vaikus, delsiama pradėti ikiteisminį tyrimą, ne visi smurtą patyrę šeimos vaikai pripažįstami nukentėjusiais (ypač kai vaikas ne tiesiogiai patyrė smurtą, bet matė smurtą prieš kitą šeimos narį).

Vieno iš individualių atvejų tyrimo metu, nekvestionuodama prokurorų (ikiteisminio tyrimo pareigūnų) teisės priimti procesinius sprendimus, Kontrolierė konstatavo, kad nebuvo užtikrinta galimai

smurtą patyrusių vaikų apsauga baudžiamajame procese, neužtikrinant jų teisės būti apsaugotiems nuo galimai tęstinių smurtinio pobūdžio veiksmų prieš juos ar galimo poveikio iš galimai smurtavusių asmenų darymo. Tyrimas atskleidė, kad:

- pagal Tarnybos pateiktą informaciją dėl galimo smurto prieš globojamus vaikus, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas tik po mėnesio nuo gauto pranešimo; laikantis baudžiamojo proceso nuostatų, ikiteisminis tyrimas turėjo būti atliktas per 6 mėnesius, tačiau tęsiamas metus;

- nebuvo imtasi operatyvių priemonių fiksuoti galimus smurto požymius (neskirtos, neatliktos ekspertizės (kūno tyrimai) galimiems sužalojimas, jų pobūdžiui, laipsniui nustatyti);

- nukentėjusiuoju buvo pripažintas tik vienas vaikas, nors informacija buvo pateikta apie keletą galimai smurtą patiriančių vaikų;

- pirmoji vaiko apklausa suplanuota tik po poros mėnesių nuo ikiteisminio tyrimo pradžios; globėjui neleidus vaiko pristatyti į apklausą (planuotos ir organizuotos kelios apklausos), nesivadovauta baudžiamajame įstatyme teisėsaugos institucijoms suteiktais įgalinimais;

- Tarnybai (vaikų atstovui pagal įstatymą, nušalinus globėją) kreipusis į prokuratūrą dėl ikiteisminio tyrimo dėl neteisėto vaikų laikymo svetimų jiems asmenų šeimoje bei, nesulaukus teisėsaugos institucijų reakcijos, po poros mėnesių kreipusis į apskrities vyriausiąjį policijos komisariatą ir prokuratūrą, pastarosios institucijos priėmė sprendimą atlikti tyrimą dėl nusikalstamų veikų po mėnesio nuo paskutinio Tarnybos kreipimosi.

Kontrolierės nuomone, teisėsaugos institucijoms tik po dviejų mėnesių nuo ikiteisminio tyrimo pradžios organizuojant vaiko apklausą bei nesiimant veiksmų dėl nevienkartinio vaiko nepristatymo į apklausą, buvo sudarytos prielaidos nepagrįstai ilgam ikiteisminiam tyrimui, neigiamas poveikis tyrimo objektyvumui ir išsamumui bei ikiteisminio tyrimo baigčiai. Manytina, kad teisėsaugos institucijoms atsakingai ir laiku sureagavus bei vykdant teisės aktų nustatytas funkcijas, ėmusių visų galimų veiksmų objektyviam ir išsamiam galimo smurto prieš vaikus tyrimui bei baudžiamojo poveikio priemonių taikymui, kad būtų atlikta vaiko apklausa, vaikai būtų apsaugoti nuo galimo tęstinių jų teisių ir interesų pažeidimo, jiems būtų suteikta reikiama pagalba. Teisėsaugos pareigūnų negebėjimas įvertinti vaikų pažeidžiamumą ir situaciją bei dėl to atlikti procesinius veiksmus (priimti procesinius sprendimus) sudarė prielaidas nebaudžiamumui ir tęstiniam vaiko teisių pažeidimui.

Kontrolierė konstatavo vaikų teisių ir interesų pažeidimą dėl teisėsaugos pareigūnų aplaidaus pareigų vykdymo, taip pat pripažino, kad teisėsaugos pareigūnų sprendimai neatitiko geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo bei sąlygojo tęstinius vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimus.

Generaliniam prokurorui buvo pasiūlyta: pavesti atlikti patikrinimą, įvertinant prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus atitinkamai, kontroliuojant bei atliekant ikiteisminį tyrimą; imtis priemonių vaiko teisių apsaugos baudžiamajame procese užtikrinimui, prokurorų profesinės kvalifikacijos vaiko teisių apsaugos klausimais gerinimui bei ikiteisminio tyrimo pareigūnų griežtesnei, efektyvesnei kontrolei. Taip pat buvo prašoma pavesti kontroliuoti ikiteisminį tyrimą dėl galimų nusikalstamų veikų prieš vaikus.

Atkreipiant generalinio komisaro dėmesį į būtinybę gerinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) kvalifikaciją atliekant tyrimus dėl nusikalstamų veikų prieš vaikus, buvo pasiūlyta: imtis priemonių, kad ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovai, pagal kompetenciją organizuodami ikiteisminio tyrimo įstaigos (padalinio)

Kiekvienam vaikui, nepriklausomai nuo jo padėties baudžiamajame procese, turi būti skirtas ypatingas dėmesys ir procesas organizuojamas atsižvelgiant į vaiko interesus, išsaugant vaikui galimybę vystytis, sudarant galimybę išvengti neigiamų pasekmių, (vėl) integruotis į visuomenę, socialinę aplinką.

Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio

JT VT Komitetas rekomenduoja, kad su vaikais susijusioms ar jiems įtaką darančioms procedūroms ir procesams būtų suteikiama pirmenybė ir jie būtų užbaigti per trumpiausią įmanomą terminą.

JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) „Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus“

veiklą ir kontroliuodami ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinę veiklą, užtikrintų, kad, atliekant tyrimus dėl nusikalstamų veikų prieš vaikus, tyrimai būtų atliekami per trumpiausią laiką ir, kad būtų naudojamos ikiteisminio tyrimo ir policijos pareigūnams suteiktais įgaliojimais; priklausomai nuo generalinio prokuroro priimto sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinių veiksmų tyrime, pavesti spręsti tarnybinės atsakomybės klausimą.

Generalinė prokuratūra pripažino, kad ikiteisminis tyrimas buvo atliktas neplaningai, organizuotas nepakankamai efektyviai, procesiniai veiksmai buvo atlikti ir sprendimai priimti ne laiku, kas lėmė nepagrįstai ilgą tyrimo atlikimo procesą bei geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo pažeidimus. Taip pat nurodyta, kad prokuroro ir ikiteisminio tyrimo terminus pratęsusio padalinio vadovo veiklos įvertinimui informacija perduota apygardos prokuratūros vyriausiajam prokurorui bei, kad kreiptasi į policijos generalinį komisarą dėl priemonių taikymo ikiteisminį tyrimą atlikusiems pareigūnams.

2.9.7. Vaiko teisių užtikrinimas vykdant viešojo transporto keleivių kontrolę

Kontrolierė, reaguodama į informaciją apie vaikų teisių pažeidimus vykdant keleivių kontrolę vieno iš miestų viešajame transporte, t. y., jog nepilnamečiai, važiuojantys su lengvatiniais bilietais, tačiau keleivių kontrolės darbuotojams nepateikę teisę į šį lengvatinį bilietą įrodančio dokumento, tų pačių darbuotojų yra vežami į policijos komisariatą asmens tapatybei nustatyti, o tai kelia vaikams neigiamas emocijas ir stresą, aiškinosi nurodytas aplinkybes. Nors konkrečių vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų nebuvo nustatyta, tačiau buvo išsakyta nuomonė, kad keleivinio kelių transporto kontrolieriai, atlikdami savo pareigas, turi vadovautis vaikų apsaugos nuostatomis, elgtis su vaikais pagarbiai, nežemindami jų orumo ir stengdamiesi nesukelti neigiamų emocijų. Kontrolierės nuomone, visuomenės, taip pat atskirų suinteresuotų grupių ir profesijų atstovų, švietimas su vaiko teisių apsauga susijusiais klausimais, siekiant kuo efektyvesnio vaikų teisių ir interesų užtikrinimo visose srityse, yra labai svarbus ir laikytinas efektyvia priemone vaiko teisių padėties valstybėje gerinimui. Kontrolierė kreipėsi į Tarnybą ir prašė inicijuoti tarnybos darbuotojų pasitarimus su keleivių kontrolės funkciją vykdančiais darbuotojais.

Tarnybos administracija pavedė teritoriniams skyriams susisiekti su jų veiklos teritorijoje veikiančiomis viešojo transporto kontrolę vykdančiomis įmonėmis, siekiant inicijuoti susitikimus dėl klausimų, susijusių su vaiko teisių apsauga ir galimais nusižengimais viešajame transporte (viešojo transporto kontrolę vykdančių asmenų veiksmų, pastebėjus galimą vaiko teisių pažeidimą; pranešimų, kai administracinio nusižengimo požymius turinčią veiką padaro nepilnametis, nesukakęs 16 metų; amžiaus nustatymo, kai vaikas neturi amžių patvirtinančių dokumentų; atstovų pagal įstatymą dalyvavimo – informavimo).

Tarnybos teritoriniai skyriai organizavo 30 susitikimų su viešojo transporto kontrolę vykdančiais darbuotojais ir (ar) kitų įmonių darbuotojais, susijusiais su viešojo transporto koordinavimu. Susitikimų metu vairuotojai ir kontrolę vykdančios asmenys informavo, kad kyla nesusipratimų, susijusių su mokinio pažymėjimo neturėjimu, taip pat pasitaiko atvejų, kai mokiniai pateikia negaliojantį mokinio pažymėjimą, kuris būna paimamas ir grąžinamas savivaldybės administracijos švietimo skyriui ir (ar) pateikiama informacija konkrečiai ugdymo įstaigai. Su mokiniais elgiamasi pagarbiai, jie nėra išlaipinami iš autobusų, taip pat nebuvo situacijų, kai vaikai buvo vežami į policijos įstaigą amžiui nustatyti. Kontrolę vykdančios darbuotojai pažymėjo, kad periodiškai yra tariamasi, kaip turėtų elgtis vairuotojai ir kontrolę vykdančios asmenys, bendraudami su vaikais įvairiose situacijose. Autobusų parkų atstovai bendradarbiauja su mokyklomis. Daugelyje savivaldybių ugdymo įstaigos mokslo metų pradžioje supažindina mokinius su pavėžėjimo tvarka, elgesio viešajame transporte taisyklėmis ir atsakomybe už jų pažeidimą. Šią informaciją gauna ir mokinių tėvai.

Organizuotų susitikimų metu buvo susitarta dėl Tarnybos specialistų tolesnio bendradarbiavimo su šio sektoriaus darbuotojais, susitikimų organizavimo.

2.9.8. Draudimo teistiems asmenims dirbti su vaikais teisinio reglamentavimo tobulinimo aspektai

Dar 2017 metais buvo pradėtos diskusijos, inicijuotos Seimo narės R. Šalaševičiūtės⁵⁸, dėl seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas padariusių asmenų registro Lietuvoje sukūrimo galimybių ir jo tikslingumo. Svarstant šį klausimą buvo numatytos priemonės, kurias įgyvendinus ir įvertintus jų veiksmingumą būtų sprendžiamas minėto registro sukūrimo tikslingumo klausimas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinus darbo su vaikais apribojimus (išplėtus asmenų, kuriems taikomi darbo su vaikais apribojimai, sąrašą), Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai buvo pavesta patvirtinti sąrašą darbų, veiklų ar paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių ir reguliarių kontaktų, susijusių su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar jų saugumo užtikrinimu, neturi teisės asmenys, įsiteisėjęsiu teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, už vaiko išnaudojimą pornografijai, pelnymąsi iš vaiko prostitucijos, vaiko įtraukimą į prostituciją ar disponavimą pornografinio turinio dalykais, kuriuose vaizduojamas vaikas arba asmuo pateikiamas kaip vaikas, vaiko pirkimą arba pardavimą, taip pat už kitus tyčinius sunkius ar labai sunkius nusikaltimus ar už analogiškas veikas, numatytas kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas (toliau – darbų sąrašas).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, atsakingai už Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų įgyvendinimą bei darbų sąrašo parengimą ir pateikimą tvirtinti Vyriausybei⁵⁹, parengusiai darbų sąrašo projektą, derinimo procese bei organizuotuose pasitarimuose buvo teikiamos pastabos ir pasiūlymai tiek dėl parengto teisės akto projekto, tiek dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo tobulinimo. Kontrolierė vertino darbų sąrašo rengimo iniciatyvą daugiau kaip laikiną vaikų teisių apsaugos stiprinimo ir vaikų saugumo užtikrinimo priemonę, iki bus priimti sprendimai Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų pakeitimo.

Atsižvelgiant į projekto rengėjų siūlymą išplėsti darbų sąrašą, visų pirma buvo išsakyta abejonė, ar, jeigu būtų pritarta atitinkamam sąrašo išplėtimui, poįstatyminiu teisės aktu nebūtų išplėstas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 30 straipsnio nuostatų (nustatytų apribojimų) taikymas. Vertinant projektą buvo atkreiptas dėmesys, jog, remiantis galiojančiu teisiniu reglamentavimu, į darbų sąrašą turėtų būti įtraukti darbai, veiklos ir paslaugos, kurie tiesioginiais ir reguliariais kontaktais yra susiję su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar jų saugumo užtikrinimu, tačiau praktikoje yra galimos įvairios situacijos, kai darbai, veiklos ar paslaugos bus susiję su vaikais (vaikų saugumu) ir kitais aspektais. Ši prielaida buvo padaryta ir atsižvelgiant į projekto rengėjų siūlymus į darbų sąrašą įrašyti darbus, veiklas ir paslaugas, kurios nėra susiję su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar jų saugumo užtikrinimu.

Kontrolierė taip pat išsakė abejonę, ar, jeigu būtų priimtas sprendimas išplėsti darbų sąrašą, nustatant platesnius apribojimus, nei reglamentuota Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 30 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktuose, galėtų būti sudarytas baigtinis darbų ir veiklų sąrašas. Kartu buvo paminėta, kad sąraše nėra profesijų ir (ar) veiklų, reikšmingų vaikų saugumo užtikrinimui.

Pateikdama siūlymus, Kontrolierė pakartotinai siūlė svarstyti galimybę tobulinti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 30 straipsnio nuostatą bei papildyti darbų sąrašą, nustatant proporcingus darbo, veiklos apribojimus, užtikrinsiančius vaikų saugumą.

⁵⁸ Daugiau informacijos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2017 ir 2018 metų veiklos ataskaitose. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gegužės 25 d. nutarimo Nr. 517 „Dėl darbų, veiklų ir paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių kontaktų su vaikais neturi teisės asmenys, įsiteisėjęsiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikalstamas veikas, nurodytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXI skyriuje, ar už kitas nusikalstamas veikas, susijusias su vaiko seksualiniu išnaudojimu, vaikų pornografija ar prostitucija, sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo projektą.

2.9. Vaikas teisingumo sistemoje

PASIŪLYMAI:

- Neatidėliotinai spręsti vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų problemas, įvertinant esamas ir ieškant papildomų priemonių bei galimybių, taip pat užtikrinti tiriamųjų vaikų pristatymą ekspertizėms laiku.
- Užtikrinti, kad, tiriant nusikalstamas veikas, dėl kurių nukentėjo vaikas, būtų skiriamas tinkamas dėmesys vaikų apklausoms, visiems nukentėjusiems vaikas suteikiamas procesinis nukentėjusiojo statusas, užtikrinant vaiko teisę į procesines teises ir garantijas.
- Gerinti prokurorų profesinę kvalifikaciją vaiko teisių užtikrinimo baudžiamajame procese aspektu bei griežtinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklos kontrolę tiriant nusikalstamas veikas, įvykdytas prieš vaiką.

2.10. Vaiko teisė būti išklaustyam

Vaiko teisė būti išklaustyam ir dėmesys jo pažiūroms – viena pagrindinių Vaiko teisių konvencijos vertybių ir unikali nuostata, apibūdinanti teisinio ir socialinio vaiko statuso klausimą. Nors vaikai neturi visiško suaugusiems būdingo savarankiškumo, jie yra teisių subjektai, turintys savo nuomonę, norus ir apsisprendimą.

Valstybė turi: garantuoti vaiko teisę būti išklaustyam tiesiogiai arba priimti ar pakeisti įstatymus taip, kad vaikas galėtų šia teise visapusiškai naudotis; užtikrinti, kad vaikas gautų visą reikiamą informaciją ir patarimus, kad galėtų nuspręsti taip, kaip geriausia jo interesams.

Vaikas turi teisę šia teise nesinaudoti; nuomonė gali būti išreikšta savanoriškai, bet ne privaloma tvarka.⁶⁰

2.10.1. Vaiko teisė būti išklaustyam užtikrinimas

Lietuvos nacionalinėje teisėje (išskyrus reglamentuotas išimtis) privalomas vaiko nuomonės išklausymas įtvirtintas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, Civiliniame bei Civilinio proceso kodekse, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme ir kt. kaip vaiko teisė, principas ir proceso taisyklė. Vaikas,

„Mano šeima gyvena kitame mieste; noriu būti su jais, tačiau niekas manęs neklauso, vaiko teisės nereaguoja“ (iš vaiko skundo)

sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustyas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Sprendžiant globėjo paskyrimo ar įvaikinimo klausimus, į vaiko norus turi būti atsižvelgiama išskirtinai. Sprendžiant vaikui minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės

skyrimo, pakeitimo ar panaikinimo klausimą, vaiko nuomonė turi būti išklaudyta savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos posėdyje arba, apsaugant vaiką nuo neigiamo poveikio, iš anksto.

Įstaigos praktikoje stebima, kad vaiko teisė būti išklaustyam nėra visuomet (tinkamai) įgyvendinama, į ją žiūrima formaliai, nesudaromos sąlygos vaikui pasinaudoti šia teise. Pavyzdžiui, netgi sprendžiant vaiko

⁶⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

globos (globėjo parinkimo) klausimą vaikas neišklausomas, su juo nėra tariamasi ir (ar) į jo nuomonę nėra atsižvelgiama. Formalus požiūris į šią vaiko teisę, jos ignoravimas neretai turi neigiamas pasekmes vaiko elgesiui, jo santykiams su asmenimis, atsakingais už jo priežiūrą, globą ar pan. Vienoje iš socialinės globos normų⁶¹ numatyta, jog likusiam be tėvų globos vaikui, socialinę riziką patiriančiam vaikui užtikrinama galimybė susipažinti su socialinės globos įstaigomis, t. y. vaikui, atsižvelgiant į jo amžių, brandą, sudaroma galimybė jam priimtina forma pareikšti savo nuomonę apie vaikų socialinės globos namų parinkimą. Konkrečiu atveju globojamo vaiko gyvenamoji vieta buvo nustatyta kitame rajone neišklausius vaiko nuomonės, tai iššaukė vaiko pasipiktinimą ir jis nuo pirmos dienos pabėgdavo iš vaikų globos namų. Nereti atvejai, kai vaikų nuomonė nėra išklausiama, į ją nėra atsižvelgiama, sprendžiant dėl globos vietos keitimo, kadangi sprendimai priimti atsižvelgiant į savivaldybės turimas galimybes teikti socialinės globos paslaugas, tačiau neieškant kitų galimybių, užtikrinančių vaikų teises ir teisėtus interesus bei atitinkančių vaikų nuomones ir norus, neprieštaraujančius jų interesams.

Siekdama pokyčių praktikoje, Kontrolierė, teikdama siūlymus Vaiko laikinosios globos nuostatų projektui, atkreipė projekto rengėjos – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – dėmesį į vaiko dalyvavimo užtikrinimą su juo susijusių sprendimų priėmimo ir vaiko nuomonės išklausymo svarbą bei siūlė aiškiai nustatyti, kaip vaikas įtraukiamas į su juo susijusio klausimo sprendimą, kaip išklausiama ir vertinama vaiko nuomonė, kokia informacija ir koku būdu vaikui turi būti pateikiama, kaip yra fiksuojamas vaiko nuomonės išklausymas, koks subjektas atsakingas už su vaiku tiesiogiai dirbančių subjektų tinkamą pasiruošimą išklausti vaiko nuomonę, kokie yra tinkamo pasiruošimo kriterijai (standartai).

Vaiko nuomonė ne visada yra išklausiama ir teismuose: ne visada naudojamosi galimybėmis išklausti vaiką teisme; nesiremiama vaiko nuomone, išsakyta vaikui bendraujant su vaiko teisių apsaugos institucijų darbuotojais; teismų procesiniuose sprendimuose nėra nurodomos vaiko nuomonės neišklausymo priežastys, todėl aukštesniosios instancijos teismo pripažįstama, jog visumos pozityviųjų valstybės pareigų, susijusių su tinkamo paties vaiko įtraukimu į bylos nagrinėjimo procesą, nevykdymas pažeidžia procesinį teisingumą bei byla perduodama nagrinėti iš naujo. Kita vertus, poreikis išklausti vaiką turi būti įvertintas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į bylos aplinkybes, vaiko amžių, brandą ir kitus kriterijus, siekiant apsaugoti vaiką nuo galimo žalingo dalyvavimo procese poveikio.

Baudžiamajame procese vaiko teisė būti išklausytam ir būti aktyviu proceso dalyviu (nepriklausomai nuo jo procesinės padėties: liudytojas, nukentėjusysis, įtariamasis, kaltinamasis) turėtų būti užtikrinta viso proceso metu. Stiprinant vaikų, nukentėjusių ir liudytojų, teisių ir interesų apsaugą bei siekiant užtikrinti vaiko psichologinį saugumą, prieš keletą metų Baudžiamojo proceso kodekse buvo įtvirtintos nuostatos dėl privalomo psichologo dalyvavimo visuose ikiteisminiuose tyrimuose ir baudžiamosiose bylose liudijant mažamečiui arba nepilnamečiui asmeniui iki keturiolikos metų, o tam tikrais atvejais ir virš keturiolikos metų. Šių reikalavimų įgyvendinimas yra nemažas iššūkis, kuris buvo (yra) sprendžiamas ne tik didinant prieš penkerius metus teismuose įsteigtų teismo psichologų pareigybių skaičių, tačiau taip pat sudarant galinčių padėti apklausti vaikus psichologų sąrašą. Psichologai gali padėti vaikui baudžiamojo proceso metu jaustis saugiau, patirti kuo mažiau neigiamo poveikio, visgi, praktikoje labai svarbu užtikrinti šios pagalbos kokybę, taip pat skirti dėmesį ir vaikų – įtariamųjų, kaltinamųjų, nuteistųjų – padėčiai.

Vaikas turi teisę reikšti savo pažiūras „laisvai“. Šis vaiko teisės būti išklausytam aspektas gana dažnai paminamas artimiausių vaikui asmenų – tėvų, ypač sprendžiant su vaiku susijusius klausimus (gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos, išlaikymo, sveikatos, ugdymo ir kt.) tėvams gyvenant (nusprendus gyventi) skyrium: vaiko nuomonei daroma įtaka, vaiku manipuliuojama, siekiant sau palankesnio teismo sprendimo ar kitų pasekmių. Šiuos klausimus sprendžiant teisme, neretai sprendžiama, ar skirti teismo ekspertę, siekiant nustatyti ar vaikas geba suformuluoti savarankišką nuomonę, ar jo nuomonei įtakos neturėjo tėvai.

⁶¹ Socialinės globos normų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. A1-46.

Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai nenustato ir nerekomenduoja nustatyti amžiaus ribos vaiko teisės išreikšti savo pažiūras atžvilgiu. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas ragina valstybes dalyves neįvesti tokių amžiaus ribų pagal įstatymus ar praktikoje preziumuojant, kad vaikas geba suformuluoti savo pažiūras, taip pripažįstant jo teisę tokias pažiūras išreikšti. Būtina pripažinti ir gerbti nežodines bendravimo formas, įskaitant žaidimus, kūno kalbą, piešimą, kurias naudodami vaikai gali pademonstruoti supratimą, pasirinkimą ir pageidavimą. Praktikoje pastebima, kad nesiekama išsiaiškinti mažų vaikų nuomonės, nes tai atlikti reikalauja papildomų laiko, žmogiškųjų resursų, žinių ir kt.

Filmukas „Vaiko nuomonė – išklauskime ir išgirskime“

Siekiant stiprinti vaikų bei suaugusiųjų supratimą apie vaiko teisę būti išklaustytu ir jos reikšmę, buvo sukurtas filmukas⁶². Jame žaismingai pateikiamos kelios kasdienės vaikų gyvenimo situacijos, kuriose, priimant svarbius, su vaikais susijusius sprendimus, net nesusimąstoma apie vaikų dalyvavimo, jų nuomonės ir norų išsiaiškinimo svarbą.

10.2. Konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros neratifikavimas

Vaiko teisių konvencija 2011 metais buvo papildyta trečiuoju fakultatyviniu protokolu dėl pranešimų procedūros, kuris įsigaliojo 2014 metais. 2020 metų pradžioje protokolą buvo pasirašiusios 52, o ratifikavusios – 46 šalys.

Kontrolierė nuo 2012 metų ragina Seimą ratifikuoti trečiąjį Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl pranešimų procedūros, kuriuo siekiama stiprinti vaiko teisių apsaugos ir gynimo mechanizmą. Tokiu būdu būtų suteikta galimybė vaikams ir kitiems asmenims pateikti pranešimą Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui dėl, jų nuomone, pažeistos kurios nors vaiko teisės, įtvirtintos Vaiko teisių konvencijoje ar jos fakultatyviniuose protokoluose, kurių nepavyko apginti savo šalyje.

Nors vaikai ir jų atstovai gali naudotis kitais tarptautiniais teisių gynimo mechanizmais, tačiau tai pilnai neaprepia Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintų teisių specifikos.

Šį tarptautinį dokumentą Lietuvos Respublika pasirašė dar 2015-09-30. Kontrolierės nuomone, fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimo klausimui turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys, jo svarstymas turėtų būti daug aktyvesnis ir nuoseklesnis, laikant jį vienu iš prioritetinių valstybės sprendimų vaiko teisių apsaugos srityje.

Prašymas atkreipti dėmesį ir inicijuoti (atnaujinti) protokolo ratifikavimo klausimą buvo pateiktas Seimo Žmogaus teisių komitetui, svarstant klausimą dėl pagalbos užsienio valstybėse gyvenančioms Lietuvos Respublikos piliečių šeimoms, auginančioms vaikus, teikimą.

2.10. Vaiko teisė būti išklausytam

PASIŪLYMAI:

- Tobulinti teisinį reglamentavimą bei įgyvendinti praktikas, kuriomis būtų garantuojamas vaiko teisės būti išklaustytu užtikrinimas. Aktyviai vykdyti tikslinėms grupėms skirtas švietimo priemones dėl požiūrio keitimo į vaiko nuomonės bei jo dalyvavimo užtikrinimo su juo susijusiuose sprendimuose svarbą.
- Ratifikuoti trečiąjį Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl pranešimų procedūros, kuriuo siekiama stiprinti vaiko teisių

⁶² <https://www.youtube.com/watch?v=5EIXNnCG5v0>.

2.11. Vaiko teisė į privatumą

Vaiko privatumas turi būti saugomas visuomet, taip pat ir šeimoje, esant alternatyviai globai, visose institucijose, vykdant visas priemones ir paslaugas.

Vaikai yra pažeidžiami vartotojai, tad valstybė turi apsaugoti vaikus nuo agresyvios, klaidinančios ir įkyrios reklamos ir vaikų profiliavimo komerciniais tikslais, siekdama užtikrinti, kad jos jurisdikcijai priklausančių žiniasklaidos paslaugų teikėjų ir dalijimosi vaizdo medžiaga platformų paslaugų teikėjų kuriama audiovizualinė reklama neskatintų vaikų sveikatai ir saugai kenksmingo elgesio <...>.⁶³

Vaiko privataus gyvenimo apsaugos iššūkiai, problemos yra ir išliks aktualūs, kadangi teisės į privatumą gyvenimą ir jo slaptumą apsaugai skiriamas vis didesnis dėmesys ir keliama aukštesni reikalavimai. Keičiantis viešosios informacijos srautams bei augant socialinių tinklų įtakai, vaiko teisių pažeidimai dažnai „persikelia“ į socialinius tinklus. Viešoje erdvėje gausu informacijos apie įvykius, susijusius su šeimyniniu gyvenimu, įvairaus pobūdžio informacijos apie vaikus, o tai rodo, kad vaiko gerovei, jo teisių ir teisėtų interesų apsaugai, net ir asmenys, kurie turi prioritetinę pareigą rūpintis vaiku – tėvai, dar neskiria reikiamo dėmesio, atsakingai nevertina priimamų sprendimų pasekmių vaikui.

2.11.1. Vaiko asmens duomenų apsauga renkant lėšas labdaros tikslais

Kontrolierė nuosekliai laikosi pozicijos, kad visais atvejais didesnės apsaugos vaikui suteikimas, vaiko teisėto intereso būti apsaugotam nuo galimo teisės į privatumą gyvenimą pažeidimo yra svarbiau, nei siekis viešai skelbti informaciją.

Paminėtina, kad informacija apie vaiko privatumą gali būti viešinama tiek įstatyminių vaiko atstovų, tiek kitų asmenų ne tik piktavališkais ar kitais žalingais tikslais, bet ir siekiant pozityvaus tikslo. Pavyzdžiui, vienu atveju, siekiant gauti finansinę naudą – surinkti labdarą vaikų globos įstaigai, publikacijoje buvo pateikta informacija apie globos įstaigoje augantį vaiką, nurodant vaiko sveikatos būklę bei pateikiant itin jautrią informaciją, jog galimai „vaikui liko gyventi 1–2 metus“, atskleidžiant kitas vaiko privataus gyvenimo detales. Nustatyta, kad konkrečiu atveju informaciją apie vaiką paskelbė vaikų globos įstaigos darbuotojai bei vaiką lankantys asmenys.

Nesilaikant teisės aktuose nustatytų draudimų ir ribojimų publikacijoje paskelbta informacija buvo pripažinta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančia informacija – neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikta informacija apie vaiką, kurio tapatybę buvo galima nustatyti (pateiktos vaiko nuotraukos ir kt.). Taip pat buvo pripažinta, kad informacija buvo pateikta pažeidžiant vaiko teises ir interesus. Paaiškėjus pažeidimui, visuomenės informavimo priemonė pašalino šią informaciją.

Įstatyminiai vaiko atstovai turi teisę nuspręsti kiek ir kokios informacijos apie privatumą vaiko gyvenimą gali būti atskleista (pavyzdžiui, (ne)duoti sutikimą vaiką fotografuoti ir (ar) viešai skelbti jo nuotrauką), tačiau tokia pastarųjų pasirinkimo teisė gali būti ribojama vaiko interesų apsaugos tikslais. Nors deklaruojamas minėtos informacijos apie vaiką paskelbimo tikslas galėtų būti vertinamas kaip kilnus ir nukreiptas į vaiko gerovės užtikrinimą (gauti lėšų įsigyti transporto priemonę vaikų pavėžėjimui, kt.), tačiau, net ir esant teisėtam pagrindui teikti, skleisti informaciją apie vaiką, privalu įvertinti visas aplinkybes geriausių vaiko interesų aspektu bei užtikrinti, jog vaikas nepatirtų jokių neigiamų pasekmių (būtina įvertinti informacijos skelbimo tikslą, apimtį, būtinybę ją skelbti, jos poveikį vaikui ateityje, kt.).

Kontrolierės nuomone, vertinant situacijas, susijusias su privataus pobūdžio informacijos apie vaikus viešinimu, labdaros ar kitų (deklaruojamų) pozityvių tikslų galima pasiekti gerbiant vaiko teisę į privatumą gyvenimą, neviešinant konkretaus vaiko privataus gyvenimo aspektų.

⁶³ Europos Parlamento 2019 m. lapkričio 26 d. rezoliucija dėl vaikų teisių 30-ųjų Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos metinių progų, 2019/2876(RSP)

2.11.2. Vaiko asmens duomenų skelbimas socialiniuose tinkluose

Nepaisant pranešimų apie asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsaugos stiprinimą ir reikalavimų griežtinimą, taip pat vykstančių diskusijų dėl Bendrojo asmens duomenų apsaugos reglamento praktinio įgyvendinimo, praktiniai pavyzdžiai leidžia manyti, kad visuomenės švietimo priemonės apie vaiko (šeimos) privataus gyvenimo apsaugą, vaiko teisių ir interesų apsaugą nėra pakankamos. Kai kuriais atvejais, informacija, susijusi su vaiku, skelbiama – vaiko teisių pažeidimas padaromas ne turint piktavališkų tikslų, o dėl nesuvokimo, galimų neigiamų pasekmių (vaiko teisių pažeidimo) neįvertinimo.

„Facebook vienas asmuo platina per grupes ir savo sienoje vienos antro kės vardą ir pavardę siedamas jas su šiukšlinimu <...> ką dar irgi reikėtų įrodyti. Klausimas kada šis asmuo su šitokiu platinimu ar kitais atvejais nusigaus iki vaiko aplinkos, mokyklos, kiemo draugų. Kada tai atsilieps vaiko socialiniam gyvenimui per galimas patyčias <...>“ (iš paklausimo)

Pavyzdžiui, socialinio tinklo valdytojas savo profilyje viešai paskelbė informaciją bei nuotrauką apie miške rastas šiukšles. Nuotraukoje buvo matyti informacija, susijusi su vaiko asmens duomenimis (vardas, pavardė, kt.). Šiuo atveju buvo užfiksuotas galimas teisės pažeidimas, apie kurį buvo paskelbta viešai, tačiau skelbiant informaciją nebuvo atkreiptas dėmesys į tai, kad viešas asmens duomenų paskelbimas sudarė sąlygas vaiko teisių pažeidimui. Paminėtina, kad galimas teisės pažeidimo faktas ir įrodymai turi būti pateikiami kompetentingoms institucijoms, kurios pagal kompetenciją atliktų tyrimą.

Viešos diskusijos ir noras viešai atkreipti dėmesį į problemas gali būti vertintinas pozityviai, bet kito asmens teisių pažeidimas nėra pateisinamas kilnių tikslų siekimu.

Minėtu atveju Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba nustatė, kad viešai paskelbta informacija priskirtina neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos kategorijai, t. y. atitiko Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme nurodytus draudžiamos viešai skelbti informacijos kriterijus. Institucijoms sureagavus, viešai paskelbta informacija buvo pašalinta.

2.11.3. Vaikas žiniasklaidoje – skandalingi atvejai

Suprasdamas visuomenės vertybes, perimdamas jos tradicijas, ieškodamas savo vietos joje, nepilnametis susiduria su daugybe problemų. Delinkvencinis elgesys yra viena iš šių problemų išraiškų. Tai gali kelti pavojų tiek kiekvienam nepilnamečiui, tiek šalies ateičiai. Nepilnamečių delinkvencija – ne tik potencialios kriminalinės karjeros užuomazga, bet ir savita bendro nusikalstamumo pradžia, potencialus jo rezervas ir prognozės modelis ateičiai. Valstybės ir visuomenės investicijos į vaikus ir jaunimą, jų asmenybės formavimą šeimoje, švietimą, moralinį, teisinį ugdymą ir socialinį saugumą yra veiksniai, lemiantys sėkmingą valstybės raidą, o kartu nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sėkmę bei perspektyvas.⁶⁴

Žiniasklaidoje skiriama daug dėmesio nepilnamečių nusikalstamų veikų aprašymui, antraštės ir socialiniai tinklai mirga publikacijomis bei nuomonėmis apie „netramdomus ir žiaurius paauglius“ ar net kvietimais išsiaiškinti ir paskelbti viešai nepilnamečio įtariamojo, nukentėjusiojo asmens duomenis. Taip pat dažnai minima, kad taip esą yra dėl to, jog „vaikai žino tik teises“, „vaiko teisės nieko nedaro“ ir kt.

Abejonės dėl teisėsaugos ir vaiko teisių apsaugos institucijų darbo bei paslaugų trūkumas sukelia audringas visuomenės reakcijas, rodo visuomenės jautrumą, net gebėjimą susitelkti teikiant paramą ir pagalbą, tačiau dažnai tokios reakcijos turi ir neigiamą atspalvį – pažeidžiama nekaltumo prezumpcija, aptariamas viešai tiek įtariamojo, tiek nukentėjusioo privatus gyvenimas ir kt. Tuo tarpu institucijos, vykdydamos joms priskirtas funkcijas, yra saistomos pareigos neviešinti informacijos, susijusios su asmens duomenimis bei privataus gyvenimo detalėmis, todėl jų veikla yra mažiau pastebima ir sulaukia daugiau

⁶⁴ Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Monografija, 2015.

kritikos. Paminėtina, kad šalyje veikianti vaiko teisių apsaugos institucijų sistema suformuota ir turi veikti remdamasi skirtingų sričių institucijų bendradarbiavimu ir koordinuotų paslaugų vaikui ir jo šeimai teikimu bei negali būti suprantama tik kaip vienos vaiko teisių apsaugos institucijos veiklos sritis.

Turint omenyje diskusijas, agresyvius, grasinančius, įžeidžiančius ir pan. komentarus vaiko, nepriklausomai nuo jo procesinės padėties (nukentėjęs, liudytojas, įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis), atžvilgiu bei viešai skleidžiamą privataus pobūdžio informaciją, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad daugybėje įvairaus pobūdžio tarptautinių ir nacionalinių dokumentų (konvencijose, įstatymuose, direktyvose, taisyklėse, rekomendacijose) yra pabrėžiama, jog kiekvienas vaikas, nepriklausomai nuo jo procesinės padėties, turi teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą, teisę į konfidencialumą ir šios teisės turi būti saugomos ir ginamos. Šie reikalavimai buvo įtvirtinti siekiant išvengti žalos, kuri gali kilti dėl nereikalingo viešumo, stigmatizacijos, priešiško elgesio ir t.t. Teisę į privatumą turi visi nepilnamečiai ir valstybės pareiga yra ją užtikrinti.

Kalbant apie viešą dėmesį aukoms bei su jomis susijusios informacijos skleidimą, paminėtina, kad eilėje dokumentų, skirtų nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių vaikų apsaugos stiprinimui (Konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos, Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR ir kt.), įtvirtintas reikalavimas apsaugoti nukentėjusių vaikų privatumą, jų tapatybę bei atvaizdą, užkirsti kelią bet kokios informacijos, galinčios padėti juos identifikuoti, viešam platinimui. Reikalavimai aukų apsaugai ir jų tinkamas įgyvendinimas yra labai svarbus, siekiant apsaugoti auką nuo antrinės ar pakartotinės viktimizacijos (pasak mokslininkų, pirminė viktimizacija – tai tiesioginiai nuostoliai, žala, kurią auka patiria po viktominio įvykio; antrinė viktimizacija – neigiami padariniai, kuriuos patiria auka ir kurie nėra tiesioginiai viktominio įvykio padariniai, pavyzdžiui, įvairūs neigiami išgyvenimai, nuostoliai, atsirandantys dėl netinkamo ikiteisminio ar teismo bylos nagrinėjimo, dėl žiniasklaidos įsikišimo, dėl netinkamos, asmenį žeminančios medicininės apžiūros, dėl nepagristų kaltinimų ir pan.).

2.11.4. Vaiko privatumo užtikrinimas šeimynoje

Vaiko teisę į privatumą gali pažeisti ir asmenys, kuriems patikima pažeidžiamiausių vaikų grupei priskiriamų – tėvų globos netekusių vaikų globa ir priežiūra.

Konkrečiu atveju buvo gauta informacija, jog dviejose šeimynose globojamų vaikų miegamuosiuose kambariuose įrengtos vaizdo stebėjimo kameros. Tyrimo metu vaizdo stebėjimo kameros iš vaikų kambarių buvo pašalintos, nors, šeimynų steigėjų (dalyvių) teigimu, kameros buvo netikros (muliažai); taip buvo siekiant sudrausminti vaikus ir patiems šeimynų dalyviams apsisaugoti nuo galimų kaltinimų netinkamu elgesiu prieš vaikus. Vaikų gyvenamuosiuose kambariuose vaizdo stebėjimo kameros buvo įrengtos apie šešerius metus.

Kontrolierės nuomone, net jeigu vaikų kambariuose įrengtos kameros buvo imitacinės, šis sprendimas (vadinamos drausminimo priemonės), kritikuotinas ir vertintinas itin neigiamai. Darytina prielaida, kad vaikai manė, jog yra nuolat stebimi savo gyvenamuosiuose kambariuose. Šie veiksmai negali būti laikomi tinkamu globojamų vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, o pasirinktas sprendimas – drausminimo priemonė (vaiko įtikinimas, kad jis yra stebimas) nesuderinamas ne tik su vaiko teise į privatų gyvenimą, bet ir pažeidžia vaiko orumą, vaiko ir globėjo tarpusavio santykius, kurie turėtų būti grindžiami pagarba ir pasitikėjimu, vaiko emocinę savijautą ir kt. Konkrečiu atveju, dauguma globojamų vaikų buvo paauglystės amžiaus. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pažymi, kad paauglystė – tai gyvenimo etapas, kurį apibūdina didėjančios galimybės, gebėjimai, siekiai, energija ir kūrybiškumas, taip pat didelis

pažeidžiamumas. Teisė į privatumą paauglystėje tampa vis svarbesnė⁶⁵. Tėvai (kiti atstovai pagal įstatymą) privalo vaiką pakreipti ir jam vadovauti, atsižvelgdami į didėjančius vaiko sugebėjimus.

2.11.5. Vaiko sveikatos priežiūros duomenų apsaugos problemos

Informacijos apie asmens sveikatos būklę konfidencialumas yra svarbi įstatymų saugoma vertybė. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme nustatyta, kad su nepilnamečio paciento iki 16 metų medicinos dokumentais turi teisę susipažinti jo atstovai bei, kad nepilnamečiam pacientui iki 16 metų atstovauja jo atstovai pagal įstatymą: vienas iš tėvų, globėjas. Vadovaujantis minėtomis įstatymo nuostatomis be paties asmens sulaukusio 16 metų amžiaus sutikimo, kitiems asmenims informacija apie jo sveikatą yra neteiktina (išskyrus įstatyme numatytus atvejus).

Įstaigos praktinėje veikloje nėra dažnai susiduriama su duomenų apie asmens sveikatos būklę atskleidimo atvejais. Visgi, buvo nagrinėta situacija, kuomet su nepilnamečiu susiję sveikatos duomenys buvo atskleisti. Paaiškėjęs atvejis leido daryti prielaidą, kad praktikoje įstatymų nuostatų nesilaikoma. Konkrečiu atveju, skyrium gyvenančiai šešiolikmečio vaiko motinai buvo atskleisti prašomi vaiko sveikatos duomenys apie atliktas ir reikalingas atlikti procedūras, kita su sveikata susijusi informacija, kuri negalėjo būti teikiama be nepilnamečio sutikimo.

Reaguodama į tai, Kontrolierė kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą ir prašė atkreipti dėmesį į teisės aktų nuostatų laikymąsi, teikiant informaciją kitiems asmenims apie 16 metų amžiaus sulaukusį nepilnamečių pacientą.

2.11. Vaiko teisė į privatumą

PASIŪLYMAI:

- Skatinti ir įgyvendinti priemones, užtikrinančias vaiko privataus gyvenimo apsaugą ne tik visuomenės informavimo priemonėse, bet ir švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės globos bei kitose įstaigose.

2.12. Vaiko turtinių teisių apsauga

Pasikeitus požiūriui į vaiką, kaip teisės subjektą, vaikas turi vis daugiau ir įvairesnių galimybių įgyti savo asmeninių lėšų ir turto. Vaikas, nesvarbu kokio jis yra amžiaus, gali būti turto savininkas.

Vaikui įgyjant galimybę turėti lėšų ir turto, būtina apsaugoti jo turtines teises ir interesus nuo bet kokių piktavalių ar nerūpestingų kitų asmenų, įskaitant ir jo tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą, veiksmų.

Visi sprendimai turi būti priimti, bet kokie su vaiku susiję veiksmai turi būti atlikti vadovaujantis geriausias vaiko interesus. Šis principas yra reikšmingas ir vaiko turtinių interesų apsaugos srityje.

2.12.1. Vaiko, globojamo vaikų globos institucijoje, galimybė disponuoti asmeninėmis lėšomis

Vaikas turi teisę į nuosavybę, kurią saugo ir gina Konstitucija ir įstatymai.

⁶⁵ JT VT Komiteto Bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje.

Turtą, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė, tvarko jų tėvai (kiti atstovai pagal įstatymą) užufrukto teisėmis. Tai reiškia, kad fizinis asmuo gali būti teisinių nuosavybės santykių subjektu neatsižvelgiant į jo amžių, todėl tam tikro turto savininku gali būti ir nepilnametis, tačiau veiksmus, susijusius su jo turto valdymu, naudojimu ir disponavimu atlieka vaiko tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą, kurie vaikui priklausantį turtą privalo tvarkyti vadovaudamiesi apdairaus, rūpestingo ir atidaus žmogaus (*bonus pater familias*) elgesio principais. Jeigu vaikui yra nustatyta globa, tai išlaikymas išieškomas globėjui, kuris privalo naudoti gautą išlaikymą išimtinai vaiko interesams. Jeigu vaikas, kuriam priteistas išlaikymas, gyvena vaikų globos institucijoje, išlaikymas išieškomas ir mokamas vaikų globos institucijai. Tokiu atveju vaikų globos institucija atidaro kiekvieno išlaikymą gaunančio vaiko sąskaitą valstybės kontroliuojamoje kredito įstaigoje. Šioje sąskaitoje esančiomis lėšomis įstatymų nustatyta tvarka savo interesais gali disponuoti tik pats vaikas ar vaiko interesais – jo globėjas.

Visos sumos, gaunamos kaip išlaikymas vaikui, pirmiausia privalo būti naudojamos būtiniausiems vaiko poreikiams tenkinti, jį maitinti, aprengti, mokyti, ugdyti, laisvalaikio reikmėms ir pan. Kai išlaikymui skiriamos lėšos nesunaudojamos kasdinių poreikių tenkinimui, jos gali ir turi būti taupomos būsimiems vaiko poreikiams, sukuriant tam tikrą materialinį pagrindą savarankiško gyvenimo pradžiai ar ateityje atsirasantiems naujiems jo poreikiams.

Įstaigoje atliekamo tyrimo metu stebima ir vertinama, ar vaikui, kuriam globa nustatyta šeimoje, šeiminoje, globos centre ar vaikų globos institucijoje, jo globos laikotarpiu kiekvieną mėnesį paskiriama ir sumokama teisės aktuose nustatyto dydžio išmoka, taip pat, ar vaikus globojančios institucijos visuomet užtikrina, kad išmokų vaikams įstatyme numatytos išmokos, tėvų pinigai už savo vaikų išlaikymą yra pervedami į asmeninę vaiko sąskaitą banke ir naudojami vaiko poreikių tenkinimui.

2.12.2. Inicatyva atsisakyti teismo leidimo, susijusio su šeimos turto disponavimu

Kontrolierė neigiamai įvertino Teisingumo ministerijos iniciatyvą⁶⁶ atsisakyti teismo leidimo perleisti nuosavybės teisę į šeimos turtą, šeimos turtą įkeisti ar kitaip suvaržyti teises į jį, jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų. Pateiktos iniciatyvos tikslas – mažinti teismų darbo krūvį, didinti bylų nagrinėjimo operatyvumą ir kokybę, todėl teigtina, kad nebuvo įvertintas tikslui pasiekti pasirinktų priemonių proporcingumo santykis su pasekmėmis – sumažintomis nepilnamečių teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo ir apsaugos garantijomis.

Vertindama, kad projekto rengėjai nenumato atsisakyti teismo leidimo instituto iš esmės (bus taikomas kitiems santykiams), Kontrolierė nurodė, kad pritarimas šiai teisėkūros iniciatyvai reikštų, kad vaiko teisių ir interesų apsauga yra mažesnė valstybės teisiškai ginama vertybė už kitas kitų asmenų teises, kurių užtikrinimui numatytas teismo leidimo institutas.

Kritiškai įvertintas ir siūlymas nustatyti pareigą notarui kreiptis į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją dėl informacijos apie galimai inicijuotą atvejo vadybą. Tokios informacijos pateikimas notarui nėra susijęs su notarinių funkcijų atlikimu ir laikytinas pertekliniu duomenų apie asmens ir šeimos privatų gyvenimą rinkimu. Be to, atvejo vadyba gali būti pradėta ne dėl vaiko teisių pažeidimo šeimoje; informacijos užklausoje metu atvejo vadybos procesas gali nevykti, tačiau vaiko teisių pažeidimai šeimoje gali būti fiksuoti praeityje. Vaiko teisių pažeidimų konstatavimas negali būti pagrindas atsisakyti tvirtinti nekilnojamojo daikto, esančio šeimos turtu, perleidimo ar suvaržymo sandorį, kaip ir vaiko teisių pažeidimų šeimoje nebuvimas praeityje nesuponuoja, kad sudaromas sandoris neprieštarauja vaiko interesams.

Kontrolierė pabrėžė, kad Notariato įstatymas bei kiti teisės aktai nesuteikia notarui teisės atlikti veiksmų, kuriuos gali atlikti teismas nagrinėdamas bylą dėl teismo leidimo išdavimo – reikalauti, kad

⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.85, 3.103, 3.140 ir 3.144 straipsnių pakeitimo, Kodekso papildymo 3.115¹ straipsniu įstatymo projektas Nr. 19-8641, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 582 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. 19-8639, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 46 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. 19-8640

pareiškėjas pateiktų įrodymus, patvirtinančius šeimos turtinę padėtį, būsimo sandorio preliminaras sąlygas ir jo įvykdymo galimybes, vaiko teisių apsaugos galimybes sandorio neįvykdymo atveju ir kitus įrodymus, todėl siūlomas teisinis reguliavimas neleis pasiekti tikslų, kurie keliami teismo leidimo institutui aptariamų santykių srityje.

Projekto rengėjai teigė, kad „teismo leidimų nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, sandoriams atsisakymas neigiamos įtakos nepilnamečių teisėms ir teisėtiems interesams nepadarys“ ir šį teiginį argumentavo Civilinio kodekso nuostatomis, numatančiomis, kad priemonių vaiko teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras, jei tėvai ar globėjai pažeidinėja vaikų teises bei, kad vaikas turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo keturiolikos metų – į teismą.

Kontrolierės vertinimu, pritarus siūlomam teisiniam reguliavimui ir apsiribojant neapibrėžto turinio rašytinio tėvų patvirtinimo reikalavimu, aukščiau minėtos nuostatos leis spręsti tėvų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimą ar netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą klausimą, tačiau šios priemonės, po turto perleidimo, jei juo bus pažeistos vaiko teisės ir interesai, nesudarys galimybių pašalinti pažeidimą.

2.12. Vaiko turtinių teisių apsauga

PASIŪLYMAI:

Įgyvendinant vaiko globos priežiūros funkciją, atidžiau vertinti globėjo pareigų vykdymo aspektus, susijusius su vaiko turtinių teisių užtikrinimu.

2.13. Vaikai migracijos procese

Priimant visus su vaikais ir migracija susijusius sprendimus, visuomet reikėtų pirmiausia paisyti vaiko interesų. Vaikai keliauja su palyda ar be jos, turėdami legalius kelionės dokumentus ar be jų, kaip pabėgėliai ir ieškantys prieglobsčio, kaip savarankiški ar ekonominiai migrantai. Kai migruoja ar atsiskiria tėvai, vaikai gali keliauti į kitą vietą ar šalį su vienu ar abiem tėvais.

Migruojantys tėvai kartais palieka vaikus, tada jie patiria netiesioginį migracijos poveikį.

Vaikų migracijos motyvacija yra tokia pat įvairi, kaip ir migruojantys asmenys. Tai gali būti ekonominės priežastys, mokymosi siekiai, būdingos lyčiai ar kultūrai priežastys, personalinė motyvacija, taip pat nepaprastosios situacijos, gamtinės nelaimės ir klimato pokyčiai, persekiojimas, ginkluoti konfliktai ir humanitarinės krizės. Vieni vaikai išvyksta ieškodami geresnių galimybių, kiti – bėga nuo smurto, išnaudojimo, piktnaudžiavimo ar konflikto. Gana dažnai įvairios priežastys sutampa ir yra susijusios.

Vaikams migrantams dėl jų pažeidžiamumo būtina ypatinga ir tinkama apsauga. Būtina užtikrinti ne tik saugų ir tinkamą apgyvendinimą, bet ir visas reikiamas paramos paslaugas, kuriomis užtikrinama vaiko interesų apsauga ir gerovė (pavyzdžiui, galimybė naudotis švietimo paslaugomis, sveikatos priežiūros paslaugomis, psichologinė ir socialinė parama, su laisvalaikiu ir integracija susijusios priemonės).⁶⁷

2.13.1. Prieglobsčio prašančių vaikų padėtis valstybės pasienyje

⁶⁷ „Tarpvalstybinė vaikų apsauga: Praktinis žinynas bylų tyrėjams ir pareigūnams“, Daja Wenke, Turid Heiberg, Baltijos šalių tarybos sekretoriatas.

Pastaraisiais metais ypač išaugo prieglobsčio prašančių asmenų skaičius, todėl, dviejuose valstybėje esančiuose apgyvendinimo centruose pritrūkus vietų, prieglobsčio prašytojai buvo apgyvendinami pasienyje – pasienio punktuose ar tranzito zonoje. 2019 metais Valstybės sienos apsaugos tarnybos struktūriniuose padaliniuose iš 427 prieglobsčio prašytojų, 247 buvo vaikai.

Vaiko teisių konvencija įpareigoja ypatingai rūpintis vaikais – pabėgėliais ir vaikais, pageidaujančiais gauti pabėgėlio statusą bei suteikti šiems vaikams deramą apsaugą. Lietuvos pasienyje apgyvendintų prieglobsčio prašančių šeimų su vaikais priėmimo sąlygos (patalpos, maitinimas, judėjimo apribojimai) kelia abejones dėl tinkamo vaiko teisių užtikrinimo. Lietuvoje nėra pakankamai pasiruošta tokių šeimų priėmimui (didėjančiam skaičiui), nėra pakankamos apgyvendinimo alternatyvos.

Už prieglobsčio prašytojų apgyvendinimui skirtų patalpų įrengimą pasienio kontrolės punktuose yra atsakinga Valstybės sienos apsaugos tarnyba. Kol atliekami pirminiai prieglobsčio procedūros veiksmai ir Migracijos departamentas priima sprendimą dėl šių užsieniečių, jie yra apgyvendinami prieglobsčio prašytojų patalpose pasienio rinktinių struktūriniuose padaliniuose (užkardose) bei pasienio kontrolės punktuose. Valstybės sienos apsaugos tarnybos struktūriniuose padaliniuose įrengtos patalpos yra skirtos tik trumpalaikiam, ne ilgalaikiam prieglobsčio prašytojų, ypač pažeidžiamų (pavyzdžiui, besilaukiančių moterų, vaikų), apgyvendinimui. Visgi, šiose patalpose prieglobsčio prašytojai gali būti laikomi iki 28 dienų, o praktiškai 2019 metais gyveno ilgiau dėl laisvų vietų Užsieniečių registracijos centre trūkumo. Daugiau sunkumų kyla užtikrinti tinkamas priėmimo sąlygas prieglobsčio prašytojams, turintiems sveikatos sutrikimų, kadangi apgyvendinimo vietoje (teritorijoje) negali būti užtikrinami asmenų medicininiai poreikiai. Vidutinis prieglobsčio prašytojų patalpų plotas yra ribotas – apie 10 m². Kai kuriose patalpose nėra natūralaus apšvietimo ir trūksta gryno oro. Sprendžiant šią problemą, 2019 metais Vilniaus pasienio rinktinės Vilniaus oro uosto užkardoje esančiose prieglobsčio prašytojų patalpose buvo įrengta vėdinimo sistema. Kai kuriuose pasienio kontrolės punktuose prieglobsčio prašytojai naudojami šalia esančiais bendro naudojimo sanitariniais mazgais. Daugumoje pasienio kontrolės punktų nėra galimybės pabūti gryname ore, nes teritorijose vyksta intensyvus transporto priemonių judėjimas, o laisvos vietos, kur būtų galima pasivaikščioti, nėra. Kai kuriuose kontrolės punktuose, pavyzdžiui, Vilniaus oro uoste, galioja itin griežti judėjimo apribojimai dėl aviacijos saugumo. Jei prieglobsčio prašytojai turi savo lėšų, Tarnybos pareigūnai suteikia jiems galimybę įsigyti maistą artimiausiose maisto prekių parduotuvėse arba viešojo maitinimo įstaigose, kitaip jiems teikiamas maisto daviny (džiovinti vaisiai, konservai, džiovinta duona). Valstybės sienos apsaugos tarnybos nuomone, ilgesnį laiką laikant užsieniečius pasienio kontrolės punktuose, būtina teikti visas priklausančias socialines, medicininės garantijas, atitinkamą maitinimą arba sudaryti sąlygas patiems gaminti maistą, t. y. turėtų būti sukurta infrastruktūra reikiamų paslaugų teikimui, tačiau papildomas jų steigimas atskiruose struktūriniuose padaliniuose yra netikslingas ir neracionalus. Valstybės sienos apsaugos tarnyba dėl kritinės situacijos laikinai apgyvendinant prieglobsčio prašytojus pasienyje kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją bei prašė spręsti klausimą dėl prieglobsčio prašytojų alternatyvaus apgyvendinimo organizavimo.

Įvertinant esamas prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygas pasienyje ir teisės aktų reikalavimus dėl jų priėmimo standartų, reikalinga imtis papildomų teisinių bei praktinių priemonių tobulinti sistemą, kad būtų užtikrintos kokybiškos, žmogaus orumą palaikančios paslaugos ir sąlygos prieglobsčio prašytojams.

2.13.2. Pagalbos stiprinimo galimybės užsienyje gyvenančioms šeimoms

Po visuomenėje daug diskusijų sukėlusių publikacijų visuomenės informavimo priemonėse apie užsienio valstybėse vaikams taikytų apsaugos priemonių (vaikų paėmimo iš šeimos), taip pat tarptautinio įvaikinimo atvejo, atsakydama į Seimo Žmogaus teisių komiteto prašymą, Kontrolierė teikė nuomonę dėl Seimo narių iniciatyvos stiprinti kokybiškos pagalbos užsienio valstybėse gyvenančioms Lietuvos Respublikos piliečių šeimoms, auginančioms vaikus, teikimą bei dėl tikslingumo pertvarkyti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, atskiriant įvaikinimo funkcijas.

Pažymėta, kad tarptautinėje teisėje nustatyti teisiniai mechanizmai keliamų klausimų sprendimui – tarptautinės, daugiašalės, dvišalės sutartys atskirose teisinio reguliavimo srityse. Sprendžiant su vaiko teisių apsauga ir užtikrinimu susijusius klausimus, turinčius tarptautinį elementą, tarptautinėmis sutartimis numatomas valstybių bendradarbiavimas vykdomosios valdžios lygmenyje, paskiriant centrinės institucijas atskirų klausimų sprendimui, susižinojimui tarp skirtingų valstybių kompetentingų institucijų. Lietuvoje tarptautinės vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimą koordinuoja, tarptautinių santykių politiką pavestose valdymo srityse formuoja, organizuoja ir jos įgyvendinimą kontroliuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tarptautinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo organizavimo centrinės institucijos funkcijas įgyvendina šiai ministerijai pavaldi Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

Kontrolierė nuosekliai laikosi pozicijos, kad sprendžiant nurodytus probleminius klausimus yra reikšmingas vykdomosios valdžios institucijų vaidmuo (pavyzdžiui, siekiant sprendimų užsienio valstybėse tėvų globos netekusiems vaikams globą nustatyti giminaičių šeimose Lietuvoje), taip pat galimybės diplomatinę santykių pagalbą ir priemonėmis inicijuoti, jei yra reikalinga, dvišales sutartis su valstybėmis dėl bendradarbiavimo šioje srityje. Lietuvos Respublikos diplomatinės ir konsulinės įstaigos teikia (turi teikti) piliečiams, esantiems konkrečiose valstybėse, visą reikalingą informacinę pagalbą apie teisinę sistemą, galimybes gauti teisinę pagalbą ir kt. Todėl iniciatyvą patvirtinti įgaliotų vertėjų sąrašus bei kitas priemones, jei tokios būtų siūlomos, tikslinga svarstyti ir palaikyti, kaip galinčias stiprinti pagalbą užsienio valstybėse gyvenančioms Lietuvos Respublikos piliečių šeimoms, didinti pagalbos efektyvumą ir kokybę.

Kontrolierės nuomone, klausimas dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos reorganizavimo, perduodant kitam subjektui vaikų globos organizavimo bei įvaikinimo organizavimo funkcijas, yra kompleksinis ir sudėtingas, todėl reikalinga išsamesnė šį siūlymą sąlygojančių problemų analizė bei diskusijos dėl naujo(-ų) subjekto(-ų) pavaldumo, įgaliotųjų ir atsakomybės atskyrimo bei pasidalijimo, tarpusavio veiklos koordinavimo, bendradarbiavimo mechanizmų su savivaldybėmis, kitais subjektais, taip pat turės būti išspręstas klausimas dėl centrinės institucijos pagal tarptautines sutartis.

2.13.3. Paslaugų prieinamumo nelydimiems nepilnamečiams problemos

Valstybė yra įsipareigojusi ypatingai rūpintis vaiku, netekusiu šeimos bei, imtis visų būtinų priemonių siekiant užtikrinti tinkamą nelydimo ar atskirto vaiko geriausių interesų atstovavimą.

Nagrinėjant atvejį dėl sveikatos priežiūros paslaugų vaikui, užsienio valstybės piliečiui, teikimo bei vaiko teisinės padėties nustatymo, likus be tėvų globos dėl tėvams taikytų baudžiamojo persekiojimo priemonių, problemų, padaryta išvada, jog nelydimų nepilnamečių priėmimo sistema, įskaitant identifikavimą bei su tuo susijusį teisių užtikrinimą, reikalauja dėmesio bei tolesnio praktikos tobulinimo.

Nelydimas nepilnametis užsienietis – nepilnametis užsienietis, kuris atvyko į Lietuvos Respubliką be tėvų ar kitų teisėtų atstovų arba kuris, atvykęs į Lietuvos Respubliką, liko be jų tol, kol tie asmenys pradeda juo veiksmingai rūpintis. JT VT Komiteto teigimu⁶⁸, vaikai gali būti nelydimi ar atskirti dėl daugybės įvairių priežasčių, pavyzdžiui, dėl vaiko baudžiamojo persekiojimo, tarptautinių konfliktų ir pilietinių karų, įvairių prekybos žmonėmis kontekstų ir formų. Nepilnamečio identifikavimas kaip „nelydimo“ svarbus tuo aspektu, kad nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai priskirtini pažeidžiamų asmenų grupei, o tai turi įtakos asmens teisių ir garantijų taikymo apimčiai. Remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, nelydimi nepilnamečiai, neatsižvelgiant į jų buvimą Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, turi teises būti aprūpinti nemokama gyvenamąja patalpa, būti išlaikomi, mokyti, gauti būtinąją medicinos pagalbą, kt.

Nacionaliniuose teisės aktuose yra nustatyti mechanizmai, kai atsakingos valstybės institucijos, nustačiusios nelydimą nepilnamečių užsieniečių ir atlikusios su jo identifikavimu susijusius veiksmus, nedelsiant informuoja Valstybinę ligonių kasą prie Sveikatos apsaugos ministerijos apie draudžiamuosius sveikatos

⁶⁸ JT VT Komiteto bendrasis komentaras Nr. 6 (2005) „Dėl nelydimų ir atskirtų vaikų, esančių ne savo kilmės šalyje“.

draudimu nelydimus nepilnamečius. Visgi konkretus, netipinis atvejis atskleidė, jog nepilnametis nebuvo nukreiptas į nelydimų nepilnamečių užsieniečių identifikavimo procedūras, dėl ko buvo apribotos jo galimybės gauti nemokamas, reikalingas sveikatos priežiūros paslaugas. Nors vėliau sprendimai buvo priimti – nepilnametis buvo įregistruotas į Draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registrą nelydimo nepilnamečio pagrindu, visgi akivaizdu, kad atsakingos institucijos turi atidžiau ir laiku spręsti nepilnamečių užsieniečių identifikavimo bei teisinės padėties nustatymo klausimus.

2.13.4. Kitos veiklos vaikų apsaugos migracijoje srityje

Ataskaitiniais metais Kontrolierė ar patarėjai:

- Susitiko su Jungtinių Tautų Vyriausiojo pabėgėlių komisaro biuro atstovu V. Siniovu dėl prieglobsčio prašytojų priėmimo situacijos Lietuvoje ir praktikoje kylančių problemų. Aptarta, jog prieglobsčio sistema Lietuvoje nepasirengusi priimti didėjančio prieglobsčio prašytojų skaičiaus, apgyvendinimo centrai perpildyti, yra poreikis svarstyti alternatyvaus apgyvendinimo galimybes bendruomenėse; egzistuoja migrantų integracijos, nelydimų nepilnamečių amžiaus nustatymo bei pašalinimo iš globos vietos problemos; pasienyje priėmimo sąlygos neatitinka taikytinų standartų dėl ploto, maitinimo, taikomų judėjimo laisvės apribojimų, kt.;

- Dalyvavo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygų stebėsenos metinės ataskaitos pristatyme. Ataskaitoje identifikuotos ilgalaikės problemos: netinkamos priėmimo sąlygos apgyvendinimo patalpose, perpildymo rizika, judėjimo laisvės apribojimas, maisto daavinio turinio netinkamumas, personalo trūkumas, vertimo paslaugų neužtikrinimas siekiant medicinos paslaugų, taip pat pateiktos rekomendacijos, kaip pagerinti prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygas.

- Dalyvavo Migracijos departamente vykusiame tarpinstituciniame susitikime, kuriame aptarti geriausias vaiko interesus užtikrinantys sprendimai konkrečiais atvejais, institucijų glaudesnio bendradarbiavimo galimybės, siekiant nelydimus nepilnamečius grąžinti į kilmės šalį ir pan.

- Teikta išvada Seimo kontrolierių įstaigai, vykdančiai nacionalinės kankinimų prevencijos institucijos funkcijas pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą, dėl nepilnamečių vaikų sulaikymo migracijos procese. Išvadoje Kontrolierė pažymėjo, kad užsieniečių šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymas turėtų būti laikomas nepriimtina praktika, neatitinkančia geriausių vaiko interesų; sulaikymas yra traumuojantis veiksnys, turintis žalingą poveikį vaiko vystymuisi, psichinei bei fizinei sveikatai. Pažymėtinas didėjantis bendras tarptautinių organizacijų, pagal tarptautines sutartis įkurtų institucijų ir kitų žmogaus teisių organizacijų sutarimas laikyti, kad vaikų sulaikymas migracijoje prieštarauja Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintiems valstybių įsipareigojimams teikti apsaugą visiems vaikams.

2.13. Vaikai migracijos procese

PASIŪLYMAI:

- Plėtoti lmtis priemonių, siekiant gerinti prieglobsčio prašančių vaikų priėmimo sąlygas valstybės pasienio struktūriniuose padaliniuose.

2.14. Vaiko teisių apsaugos institucijų veikla

Vaikui turi būti teikiama tokia apsauga ir globa, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgiant į jo tėvų ar kitų įstatyminių atstovų teises ir pareigas.

Tiek už vaiko globą ir apsaugą atsakingos institucijos, tiek jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra turi atitikti nustatytus standartus (terminai „apsauga ir globa“ turi būti suprantami plačiąją prasme; nepateikiamas išsamus sričių sąrašas).

Valstybė, vykdydama atitinkamą stebėseną, privalo užtikrinti, kad tais standartais būtų vadovaujamasi.

JT Vaiko teisių komitetas Lietuvai pateiktose išvadose, pateiktose įvertinus Konvencijos įgyvendinimą šalyje, rekomendavo valstybei imtis būtinųjų priemonių Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai sustiprinti ir aprūpinti ją pakankamais įgaliojimais ir žmogiškaisiais, techniniais bei finansiniais ištekliais, kad užtikrintų efektyvų su vaikų teisėmis susijusių veiksmų koordinavimą visuose sektoriuose nacionaliniu, savivaldybių bei vietos lygmeniu.⁶⁹

2.14.1. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimų įgyvendinimo stebėseną

Kaip buvo minėta ankstesnėse šios ataskaitos dalyse, Seimas 2019 m. balandžio mėn. priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Civilinio proceso kodekso ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimus, kuriais patobulinti esami teisiniai institutai ir procedūros, sukurtos naujos vaiko apsaugos formos (pavyzdžiui, vaiko laikinoji priežiūra). Dalies teisės normų įsigaliojimas nustatytas 2020 m. sausio 1 d. Vyriausybė, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba iki 2019 m. gruodžio 31 d. buvo įpareigtos priimti pakeistoms Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatomis įgyvendinti reikalingus teisės aktus.

Kontrolierė atliko šių poįstatyminių teisės aktų rengimo stebėseną, dalyvavo Vyriausybės kanceliarijos rengiamuose posėdžiuose dėl pasirengimo įgyvendinti naują teisinį reglamentavimą, teikė įžvalgas ir pasiūlymus dėl parengtų teisės aktų projektų tobulinimo.

Vaiko teisių užtikrinimo priemonių efektyvumas, Kontrolierės nuomone, didžiąja dalimi priklauso nuo laiku ir tinkamai atlikto pasirengimo jas įgyvendinti, todėl išreikštas susirūpinimas dėl ilgo poįstatyminių teisės aktų projektų rengimo laikotarpio (dauguma projektų buvo pradėti derinti tik metų pabaigoje, priimti gruodžio pabaigoje). Susirūpinimo pagrįstumą patvirtino ir Kontrolierės susitikimuose su savivaldybių struktūrinių padalinių bei įstaigų, Tarnybos teritorinių skyrių specialistais identifikuotos problemos, susijusios su pasirengimu įgyvendinti nepagrįstai vėlai priimtus poįstatyminius teisės aktus (trumpas laikas susipažinimui, įgyvendinimo pasiruošimui, praktikos ir mokymų nebuvimas ar trūkumas).

Vaiko teisių apsaugos padėties stebėseną, organizuoti tarpinstituciniai pasitarimai savivaldybėse dėl bendradarbiavimo vaiko teisių užtikrinimo srityje, socialinių paslaugų prieinamumo rezultatai parodė, kad visų sričių specialistai, dirbantys vaiko teisių užtikrinimo srityje, susiduria su iššūkiais formuojant naują praktiką po vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos. Ne mažiau svarbu, kad įstaigos praktinė veikla vis dar rodo, kad ir po vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos išlieka aktualiomis institucijų bendradarbiavimo, veiksmų koordinavimo ir žinybiškumo problemos, sprendžiant kompleksinius klausimus.

Kontrolierės nuomone, pertvarkos tikslai nebus pasiekti, jei nebus tinkamai vertinamas vaiko teisių užtikrinimo tarpžinybinis pobūdis, jei vykdomosios valdžios lygmenyje trūks realaus veiksmų koordinavimo vaiko teisių užtikrinimo srityje, jei vaiko teisių pažeidimų prevencija bus priskiriama ir vertinama tik kaip savivaldybių kompetencija. Pastebima, kad vaiko teisių užtikrinimas (ir vykdoma vaiko teisių apsaugos politika) vis dažniau siejamas (suprantamas) tik su vaiko saugumo užtikrinimu, reaguojant į pranešimus apie

⁶⁹ JT VT Komiteto Lietuvos trečiojo ir ketvirtojo periodinių pranešimų baigiamosios išvados, priimtos šešiasdešimt ketvirtojoje sesijoje (2013 m. rugsėjo 16 d. – spalio 4 d.), CRC/C/LTU/CO/3-4.

galimą vaiko teisių pažeidimą (vaiko paėmimas iš šeimos, globos (įvaikinimo) organizavimas), o vaiko teisių padėtis vertinama iš esmės tik per vaiko saugumo užtikrinimo prizmę (vaiko paėmimo iš teisėtų atstovų, globos ir įvaikinimo atvejų statistinius pokyčius). Neramina atsirandančios tendencijos teikti išskirtinį prioritetą vaiko socialinių teisių įgyvendinimo užtikrinimui ir socialinių paslaugų teikimui, neskiriant reikiamo dėmesio kitoms vaiko teisėms.

2.14.2. Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos veiklos problemos

Kontrolierė nuosekliai laikosi pozicijos, kad efektyviam bei realiam vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui yra reikšminga, kad vykdomoji valdžia skirtų reikalingą dėmesį vaiko teisių apsaugai, nuosekliai ir pilna apimtimi, skiriant deramą finansavimą būtų įgyvendinamos numatytos priemonės, vykdomas nuoseklus ir nuolatinis priemonių įgyvendinimo, jų veiksmingumo stebėjimas bei vertinimas. Taip pat turi būti išspręstos ilgas metus buvusios institucijų funkcijų, susijusių su vaiko teisių užtikrinimu, įgyvendinimo, veiklos koordinavimo ir bendradarbiavimo trūkumo problemos, atsisakyta žinybiškumo sprendžiant su vaikais susijusius klausimus.

Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba buvo sudaroma siekiant pagerinti valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimą, bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis ir teisės aktų įgyvendinimą vaiko gerovės srityje.

Iki 2018 m. liepos 1 d. Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikla akivaizdžiai rodė ministerijų, kurių valdymo sričiai nėra tiesiogiai priskirtas vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimas, formalų požiūrį ne tik į šioje Taryboje keliamus ir nagrinėjamus klausimus, bet ir atsakomybės už jų kompleksinį sprendimą, trūkumą. Kontrolierė, atsižvelgdama į tai, kad Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje svarstomi įvairių sričių institucijų dėmesio ir sprendimų reikalaujantys klausimai, o priimamų, vaiko teisių užtikrinimą garantuojančių, sprendimų pobūdis dažnai yra tarpžinybinis, siekdama priimamų sprendimų įgyvendinimo efektyvumo, naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekto svarstymų metu siūlė Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą formuoti prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Šiam siūlymui buvo pritarta ir, visgi, nors Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba yra suformuota ir veikia prie Vyriausybės, anksčiau buvusios ir šioje dalyje paminėtos problemos neprarado aktualumo.

Kontrolierė kreipėsi į Vyriausybės kanceliariją bei Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, išreiškdamą susirūpinimą, kad nuo 2018 m. rugsėjo, kai buvo sudaryta Taryba ir patvirtinti jos nuostatai, nepavyko surengti nei vieno Tarybos posėdžio, kuriame dalyvautų trys ketvirtadaliai narių, reikalingų laikyti posėdį ir jo metu priimtus sprendimus teisėtais. Kontrolierės nuomone, besikartojanti situacija, kai nesusirinkus kvorumui negali būti priimti sprendimai, neturėtų būti toleruojama ir turėtų būti išnaudojamos Tarybos nuostatuose numatytos darbo organizavimo priemonės. Atsiradus iniciatyvoms keisti teisės aktus, reglamentuojančius Tarybos darbą ir sprendimų priėmimą, Kontrolierė išreiškė poziciją, kad besiklostanti ydinga praktika turi būti keičiama naudojantis esamomis priemonėmis, o teisės aktai, reglamentuojantys Tarybos veiklą, negali būti keičiami tik todėl, kad jų nesilaikoma. Įvertinant tai, kad posėdžių kvorumo problemas dažniausiai sukelia ministerijų paskirtų atstovų nedalyvavimas, pasiūlyta Vyriausybės lygmenyje kelti ir spręsti sklandaus Tarybos darbo (įskaitant sprendimų priėmimą) organizavimo klausimus, taip pat kritiškai įvertinti iniciatyvas keisti Tarybos darbą ir jo organizavimą reglamentuojančius nuostatus, mažinant reikalavimus sprendimų priėmimui (dalyvaujančių narių skaičiui) ir tokiu būdu išreiškiant toleranciją formaliam požiūriui į nagrinėjamų klausimų aktualumą ir žinybiškumą.

2.14.3. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos įgalinimų stiprinimas

Tarnyba yra pagrindinė vaiko teisių apsaugą užtikrinanti institucija, kuri, teisės aktų jai suteiktų įgaliojimų apimtimi, gina ir užtikrina vaiko teises bei atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams savivaldybių teritorijose.

Atsižvelgdama į vieno iš tyrimų metu paaiškėjusias aplinkybes, Kontrolierė iniciavo klausimą dėl Tarnybos įgalinimų stiprinimo, siekdama, kad Tarnyba galėtų, gindama ir užtikrindama vaiko teises ir interesus, efektyviai, operatyviai ir laiku atlikti jai teisės aktų priskirtas funkcijas.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad asmuo, laikinai globojantis vaikus, nesudarė sąlygų Tarnybos teritorinio skyriaus specialistams apsilankyti vaikų gyvenamojoje vietoje, įvertinti vaikų gyvenimo sąlygas, netrukdomai pabendrauti su vaikais, nevykdė Tarnybos reikalavimo pristatyti globojamus vaikus į sveikatos priežiūros įstaigą, trukdė Tarnybai baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka atstovauti vaikų interesus baudžiamajame procese, paimiti vaikus iš jiems nesaugios aplinkos, kt.

Stebint fizinių asmenų neteisėtais veiksmais pažeidžiamas vaikų teises ir teisėtus interesus, o Tarnybai neturint pakankamų teisinių įgalinimų užtikrinti vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, socialinės apsaugos ir darbo ministrui buvo pasiūlyta peržiūrėti galiojančią teisinį reglamentavimą dėl Tarnybos įgalinimų stiprinimo ir spręsti dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo, teisės aktuose įtvirtinant Tarnybos teisę taikyti asmenims teisinę atsakomybę už teisėtų Tarnybos reikalavimų nevykdymą.

Ministras, pritardamas Kontrolierės siūlymui, informavo, kad inicijuos susitikimą su Tarnyba, siekiant išsiaiškinti atvejus, kuriais būtina užtikrinti galimybę Tarnybos specialistams taikyti administracinę atsakomybę asmenims, kliudantiems jiems vykdyti pareigas ir (ar) nevykdantiems jų reikalavimų. Įvertinus situaciją, esant būtinybei, bus inicijuoti Administracinių nusižengimų kodekso pakeitimai.

2.14. Vaiko teisių apsaugos institucijų veikla

PASIŪLYMAI:

- Vykdomosios valdžios ir savivaldybių lygmeniu stiprinti veiksmų koordinavimą ir bendradarbiavimą vaiko teisių užtikrinimo srityje, ypatingą dėmesį skiriant vaiko teisių pažeidimų prevencijai.
- Užtikrinti, kad vaiko teisių padėties vertinimas apimtų visų vaikų teisių įgyvendinimo visose jų gyvenimo srityse (pilną vaiko teisių katalogą) pokyčius, neapsiribojant vaiko paėmimo iš teisėtų atstovų, globos ir įvaikinimo atvejų statistinių rodiklių analize.

III. INFORMACINĖ ŠVIEČIAMOJI VEIKLA IR BENDRADARBIAVIMAS

Vaiko teisių apsauga – gyva sistema, kurioje vykstant nuolatiniams, besikeičiančio gyvenimo, žmonių tarpusavio santykių ir kitų aplinkybių nulemtiems pokyčiams yra svarbu užtikrinti vaiko teisių esmės stabilumą. Pastaraisiais metais įvyko reikšmingi pokyčiai vaiko teisių apsaugos institucijų sistemoje, tęsėsi ne vienerius metus vykstančios bei prasidėjo naujos diskusijos aktualiais vaiko teisių apsaugos klausimais atskirose srityse. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui yra svarbu prisidėti prie pokyčių inicijavimo bei jų įgyvendinimo, siekiant, kad situacijos vertinimo, teisinio reglamentavimo bei praktinio įgyvendinimo spragų, iššūkių įvardinimo, sprendimų paieškos ir jų bei kitų iniciatyvų įgyvendinimo procesuose vaiko teisių apsauga stiprėtų, kokybiškai gerėtų ir būtų veiksmingesnė. Kiekvienais metais Įstaigoje skiriamas dėmesys

šviečiamajai veiklai, dalinimuisi gerąja patirtimi (tiek nacionaline, tiek tarptautine), diskusijoms, pasitarimams, susitikimams, siekiant užmegzti, skatinti bei stiprinti įvairių sektorių specialistų, akademinės bendruomenės, vaikų ir suinteresuotų asmenų bendradarbiavimą tarptautiniame ir nacionaliniame lygmenyje tiek su Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, tiek su Lietuvos ir užsienio valstybių institucijomis ir tarptautinėmis organizacijomis.

Tęsdama ilgametę tradiciją, įstaiga organizavo kasmetinę teminę konferenciją – pastaraisiais metais – tarptautinę konferenciją, skirtą įtraukiojo švietimo situacijai Lietuvoje bei Airijoje ir Suomijoje aptarti.

Tarptautinė konferencija „Įtraukusis švietimas – trūkstamos jungtys“⁷⁰

Konferencija buvo organizuota minint Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 30-metį (priimta 1989 m. lapkričio 20 d.). Įtraukiojo švietimo tema buvo pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad nors ne vienerius metus valstybė deklaruoja siekianti pokyčių ir priimanti sprendimus, būtinus įtraukiajam švietimui užtikrinti Lietuvoje, tačiau vykstantys pokyčiai yra akivaizdžiai nepakankami. Diskusijos viešojoje erdvėje bei įstaigos veiklos praktika (skundai dėl negalią, specialiuosius ugdymosi poreikius turinčių, mokymosi sunkumus patiriančių vaikų įtraukties, teisės mokytis „įprastose“ mokyklose, pagalbos organizavimo, prieinamumo ar savalaikiškumo) leido teigti, kad įtraukiojo švietimo idėja nėra nuosekliai, sėkmingai įgyvendinama bei, kad priimti sprendimai bei įgyvendinamos priemonės neužtikrina tinkamo valstybės prisiimtų įsipareigojimų šioje srityje vykdymo.

Vienas iš konferencijos tikslų – apžvelgti ir stiprinti pozityvų požiūrį į įtraukiojo švietimo idėjos įgyvendinimą Lietuvoje. Renginyje savo patirtimi dalinosi Lietuvos institucijų, organizacijų atstovai bei įstaigos kvietimu atvykę svečiai iš Airijos ir Suomijos. Organizuojant konferenciją buvo bendradarbiaujama su Seimo Žmogaus teisių komitetu bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.

Situaciją Lietuvoje, įvykusius bei planuojamus pokyčius, sprendžiant įtraukiojo švietimo klausimus, pristatė švietimo, mokslo ir sporto viceministras A. Plikšnys. 2018–2019 mokslo metais iš 334628 mokinių, 37647 – turėjo specialiuosius ugdymosi poreikius, 9820 – turėjo didelius ir labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, 3760 – mokėsi specialiosiose mokyklose. Pranešime buvo aptarti aktualiausi iššūkiai, kylantys siekiant užtikrinti švietimo kiekvienam tikslą, tai: infrastruktūros pritaikymas, pedagogų kompetencija, mokymo ir metodinės priemonės, švietimo pagalba, informacijos pritaikymas, netolygumai bei pristatyti įgyvendinami sprendimai bei planuojamos priemonės, pokyčiai.

Pedagoginių psichologinių tarnybų vaidmenį įtraukiojo ugdymo kontekste pristatė Lietuvos pedagoginių psichologinių tarnybų vadovų asociacijos prezidentė, Vilniaus miesto pedagoginės psichologinės tarnybos direktorė R. V. Pivorienė. Apie mokinio poreikiams jautrios mokymosi aplinkos kūrimo galimybes ir apribojimus kalbėjo Socialinio ir emocinio ugdymo instituto direktorė D. Šukytė. Savo asmenine kasdiene praktine patirtimi ugdant skirtingų gebėjimų vaikus pasidalino Radviliškio Gražinos pagrindinės mokyklos pradinė klasių mokytoja – ekspertė R. Jasiulienė. Konferencijoje dėmesys buvo skirtas ir įtraukiojo ugdymo aspektams, kai su mokymosi sunkumais susiduria vaikai, pabandę psichoaktyvias medžiagas, norėdami pritaipyti (ieško santykio, patiria bendraamžių spaudimą, nesutaria su šeima), vedami smalsumo (ieško įvairovės, tikrina informaciją, nori to, kas uždrausta), gerindami savijautą (sprendžia problemas, siekia užsimiršti, bėga nuo sunkumų, nori pailsėti), stiprindami save (siekia pripažinimo, plečia komforto zoną, didina pasitikėjimą savimi). Šia tema patirtimi dalinosi Vilniaus miesto visuomenės sveikatos biuro direktoriaus pavaduotoja S. Bieliūnė. Atsižvelgiant į patyčių problemos ilgametį aktualumą, konferencijoje buvo skirtas dėmesys ir šiam aspektui, kartu pristatant naują įrankį, skirtą tėvams padėti tinkamai reaguoti į patyčių situacijas – VšĮ Vaikų linijos tėvams sukurtus nemokamus mokymus internetu apie patyčių situacijos sprendimą.

⁷⁰ <http://vtaki.lt/lt/naujienos/ivyko-tarptautine-konferencija-itrukusis-svietimas-trukstamos-jungtys>

Savo patirtimi apie įtraukiojo švietimo įgyvendinimo iššūkius ir perspektyvas, vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių ir negalią teises, jų poreikių užtikrinimą bei mokyklų vadovų patirtimi dalinosi iš svečiai iš Airijos: vaikų ombudsmenas N. Muldoon, Švietimo ir įgūdžių ministerijos Specialiojo ugdymo skyriaus vadovas E. Ward, Airijos mokyklų vadovų tinklo Nacionalinio paramos biuro generalinio direktoriaus pavaduotojas P. Goff. Taip pat su Suomijos patirtimi dėl paslaugų vaikams spektro, jų teikimo įvairiuose lygmenyse užtikrinimo vaikui ir šeimai dalinosi Valteri mokymo ir konsultavimo centro Konsultavimo skyriaus vadovė, Onerva Valteri mokyklos atstovė M. S. Kautto.

Konferencijoje dalyvavo keli šimtai įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų ir nevyriausybinų organizacijų atstovai, kitų suinteresuotų asmenų.

Diskusija apie įtrauktį švietime Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje

Siekiant išsamiau ir nuosekliau aptarti įtraukiojo ugdymo organizavimo aspektus, buvo organizuota diskusija Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje. Diskusijoje dalyvavo minėti svečiai iš Airijos ir Suomijos, taip pat iš Estijos Teisingumo kanclerio Vaikų ir jaunimo departamento bei Socialinių teisių departamento. Su užsienio šalių ekspertais įstaigos atstovai, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Nacionalinės švietimo agentūros bei Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro atstovai diskutavo šalims aktualiais klausimais: švietimo valdymo dalyvių vaidmuo, švietimo finansavimas, specialiųjų mokyklų bei klasių perspektyvos, pagalbos specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams formos, mokytojų pasirengimas bei kompetencijos ugdyti šiuos vaikus, kt.

Nacionalinis žmogaus teisių forumas - „Vaiko teisės – žmogaus teisės“

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga dalyvavo organizuojant jau tradiciniu tampa Nacionalinį žmogaus teisių forumą (NŽTF). Šio renginio organizavime dalyvavo tiek valstybinio, tiek nevyriausybinių bei akademinio sektoriaus atstovai: Seimo Žmogaus teisių komitetas, Seimo kontrolierių įstaiga, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Užsienio reikalų ministerija, Žmogaus teisių organizacijų koalicija, Lietuvos negalios organizacijų forumas, Vytauto Didžiojo universitetas. Taip pat prie renginio organizavimo prisidėjo daugybė partnerių, tarp jų Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Norvegijos, Švedijos, Suomijos, JAV, Kanados ambasados, Lietuvos žurnalistikos centras, Atviros Lietuvos fondas, Friedrich Ebert fondas ir kt.

Nacionalinis žmogaus teisių forumas – tai Tarptautinę žmogaus teisių dieną vykstantis renginys, kurio metu visuomenė kviečiama į diskusijas apie esamą situaciją ir tai, ką galime padaryti, kad Lietuvoje būtų gera gyventi visų tautybių, rasių, tikėjimų, lyčių, socialinių padėčių, įsitikinimų ar pažiūrų žmonėms – visiems.

2019 metais Forumas buvo skirtas 30-osioms Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos metinėms ir jo šūkis skelbė – „Vaiko teisės – žmogaus teisės“. Renginyje buvo diskutuota apie globos įstaigas, žiniasklaidos politiką, technologijų teisę, saugios darbo aplinkos užtikrinimą, jaunimo pilietinį aktyvizmą, sąlygas Lietuvos kalėjimuose ir daug kitų klausimų.

Organizatorių teigimu, nepaisant to, kad Lietuva skiria daug dėmesio kovoje su patyčiomis, valstybiniame lygmenyje vis dar egzistuoja takoskyra tarp vaiko ir suaugusiųjų teisių, trūksta sisteminio ir visapusio teisių užtikrinimo, ne visada pavyksta išgirsti ir įsiklausyti į vaiko nuomonę. Organizatoriai teigė suvokiantys, kad mentaliniai pokyčiai neįvyksta per vieną dieną ir jie negali būti institucionalizuoti, todėl yra ypač svarbios viešos diskusijos ir švietimas. Jaunimas visame pasaulyje vis aktyviau įsijungia į žmogaus teisių, klimato kaitos ar socialinių problemų aktualizavimą, todėl forumo tikslas – burti jaunus žmones ir sukurti platformą, kuri taptų placdarmu jų idėjų sklaidai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga NŽTF organizavo diskusiją „Kaip užtikrinti vaiko teises tėvų konfliktų metu?“. Atsižvelgiant į tai, kad vaikai gana dažnai atsiduria tėvų konfliktų sukūryje, o Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybę padėti tėvams įgyvendinti jų teises ir pareigas, diskusijoje buvo ieškoma šių

atsakymų: kokiomis priemonėmis valstybė gali padėti tėvų konfliktų metu užtikrinti vaikų teises; ar privaloma mediacija šeimos bylose padės apsaugoti vaiko teises; kokios paslaugos tėvams ir vaikams galėtų būti suteikiamos bei kaip užtikrinti jų prieinamumą; kokios užsienio valstybių gerosios praktikos, leidžiančios užtikrinti vaikų teises tėvų konfliktų metu, ir kaip jos galėtų būti pritaikytos Lietuvoje.

Diskusijoje dalyvavo Kontrolierė, Lietuvos žmogaus teisių centro direktorė B. Sabatauskaitė, socialinės apsaugos ir darbo ministras L. Kukuraitis, Centrinės sąjungos vaikų gerovei (Suomija) vyresnioji patarėja J. Kuokkanen, VŠĮ „Paramos vaikams centras“ vadovė A. Kurienė ir Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto docentas R. Uscila.

Vaikai, jų išgyvenimai, jiems aktualios problemos ir klausimai yra prioritetas Įstaigos veikloje.

Vaikai savarankiškai gali kreiptis į vaiko teisių apsaugos kontrolierių bet koku jiems priimtinu būdu – skambinti, rašyti elektroninį ar įprastą laišką, atvykti į Įstaigą. Vaikų skundams nėra taikomi reikalavimai, jiems skiriamas prioritetas. Taip pat Įstaigos atstovai, reaguodami į gaunamus pranešimus, skundus ar kvietimus susitinka su vaikais ir jų priežiūra, ugdymu, globa besirūpinančiais asmenimis, kitais specialistais įvairiose Įstaigose (globos namuose, mokyklose).

Įstaigoje ne vienerius metus veikia vaikams skirta nemokama telefono linija 8 800 01230. Tokiu būdu siekiama vaikams sudaryti galimybę susisiekti su vaiko teisių apsaugos kontrolieriumi.

Siekiant didinti vaikų informuotumą taip pat kuriami edukaciniai filmukai.

Filmukas „Vaiko nuomonė – išklauskime ir išgirsime“⁷¹

Pastaraisiais metais sukurtu filmuku buvo siekiama stiprinti supratimą apie vaiko teisę būti išklaustytu ir šios vaiko teisės reikšmę.

Paauglystės amžiaus vaikams skirtame filmuke, minčių ir idėjų apie vaiko teisę būti išklaustytam ir jo nuomonės, norų svarbą, gali rasti ir kito amžiaus vaikai, taip pat suaugusieji.

Filmuke žaismingai pateikiamos įvairios kasdienės situacijos, kuriose suaugusieji net nesusimąsto, kaip svarbu vaikus įtraukti į jų aptarimą, jų dalyvavimą sprendimų priėmimo. Pavyzdžiui, neretai tėvai ar kiti suaugę pamiršta išklausti vaiką priimdami sprendimus dėl jo vasaros planų, laisvalaikio veiklų, būrelių ar netgi vaiko gyvenamosios vietos tėvams nusprendus nutraukti gyvenimą kartu. Vaikai jaučiasi lyg būtų skirtingose planetose nuo suaugusiųjų; jie supranta, kad suaugę gal ir geriau žino, kas vaikui geriausia, tačiau nori, kad jiems būtų paaiškinta, kodėl priimamas vienas ar kitas sprendimas, kodėl taip bus geriau – kad mobilieji telefonai mokykloje pamokų metu draudžiami, kad valgykloje tiekiamas tik tam tikras maistas ar pan.

Dėmesys vaiko dalyvavimui priimant su juo susijusius sprendimus ne tik palengvina šių sprendimų įgyvendinimą, vaikas jaučiasi svarbus, kai su juo tariamasi, taip pat tai turi įtaką tolesniam vaiko gebėjimų vystymuisi – ugdoma jo savivertė, savarankiškumas, atsakomybė už priimtus sprendimus.

Daugiau apie vaiko nuomonę būti išgirstam galite rasti šios ataskaitos dalyje „Vaiko teisė būti išklaustytam“.

Kartingo varžybos

Kartingo varžybos – tai dar viena ilgametė tradicija. Varžybos organizuojamos kartu su Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru E. Bičkausku ir VŠĮ Plytinės kartodromu. Birželio 1-ąją vienuoliktą kartą organizuotame renginyje dalyvavo vaikų globos Įstaigų ir vaikų socializacijos centrų auklėtiniai.

Visi turnyro prizininkai buvo apdovanoti Ministro Pirmininko Įsteigtomis dovanomis, o pirmąją vietą užėmusi komanda gavo tradicinę E. Bičkausko dovaną – Lietuvos Nepriklausomybės Akto kopiją, taip pat Seimo Pirmininko bei Policijos departamento Įsteigtus prizus.

⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=5EIXNnCG5v0>

Turnyre dalyvavo per šimtą vaikų iš visos Lietuvos. Didžioji dalis varžybose dalyvavusių vaikų atvyko su gausiomis palaikymo komandomis.

Kitos veiklos

Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai susitiko bei bendravo su vaikais kitų institucijų, organizacijų organizuojuose renginiuose.

Kontrolierė su patarėjais keliose savivaldybėse organizavo tarpinstitucinius pasitarimus, skirtus aptarti bendradarbiavimo vaiko teisių užtikrinimo srityje, socialinių paslaugų prieinamumo, bendruomeninių ir kompleksškai teikiamų paslaugų plėtros, socialinio darbo bei atvejo vadybos procesų metu kylančius iššūkius, naujos praktikos formavimąsi po vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos. Vizitų savivaldybėse metu buvo aplankyti vaikai, augantys vaikų globos institucijose (bendruomeniniuose namuose bei dar veikiančiuose vaikų globos namuose).

Taip pat Kontrolierė su patarėjais lankėsi Panevėžio „Šviesos“, Gelgaudiškio ir Plungės specialiojo ugdymo centruose, Kauno statybos ir paslaugų mokymo centro Žeimenos skyriuje, kuriuose ne tik ugdomi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai. Šios įstaigos taip pat yra metodiniai centrai, kuriuose turi būti teikiama švietimo pagalba, konsultavimo paslaugos mokiniams, tėvams (globėjams), kitų ugdymo įstaigų pedagogams, švietimo pagalbos specialistams, kvalifikacijos tobulinimo seminarai pedagogams ir švietimo pagalbos specialistams pagal akredituotas programas ir t. t. visos šalies mastu. Su centrų darbuotojais buvo aptartos jų veiklos, teikiamos paslaugos, diskutuota apie įtraukiojo ugdymo perspektyvas ir sprendimus, kurie būtini siekiant pokyčių šioje srityje.

Pastaraisiais metais, vykdant įstatymų leidėjo suteiktus įgaliojimus, Kontrolierė ir Įstaigos atstovai ataskaitiniais metais dalyvavo per 70 posėdžių, pasitarimų, svarstymų, diskusijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikla, tarp jų organizuojuose: Seimo komitetų ir komisijų (daugumoje Žmogaus teisių komiteto, Socialinių reikalų ir darbo komiteto, Teisės ir teisėtvarkos komiteto), Vyriausybės, Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos bei Švietimo ir mokslo ministerijų, Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos ir kt.

Siekdama informuoti apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklą, aptarti vaiko teisių apsaugos pažeidimus bei aktualiausias problemas, vaiko teisių padėtį Lietuvoje, vaiko teisių apsaugos teisinio reglamentavimo spragas ir praktinio įgyvendinimo problemas, aktualiausius iššūkius, Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo įvairiuose renginiuose (konferencijose, seminaruose, diskusijose ir kt.). Ataskaitiniais metais dalyvauta apie 57 nacionalinio ir tarptautinio lygmens renginių, tarp jų:

- VO Gelbėkit vaikus konferencijoje skirtoje Vaiko teisių konvencijos 30-ties metų jubiliejui, Kontrolierė dalinosi įžvalgomis apie Konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje, aktualiausius klausimus vaiko teisių apsaugos srityje;
- VŠĮ Vaikų linijos kartu su Švedijos ambasada organizuotame renginyje Kontrolierė dalinosi įžvalgomis apie smurto prieš vaikus problemas Lietuvoje, jų prevenciją bei sprendimo būdus, aptarė paslaugų vaikams ir šeimai poreikį. Renginyje taip pat buvo pristatyta Švedijos nevyriausybinių organizacijų „Friends“ patirtis, savo įžvalgomis dalinosi Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas D. Pūras ir kiti svečiai.
- Švietimo konferencijoje „LearnED“ vykusioje diskusijoje – „Stereotipai ugdyme. Žmogus svarbiau už lytį“, Kontrolierė kartu su kitais specialistais diskutavo apie stereotipų pavojus bei būdus iš jų išsivaduoti;
- Teismų psichologų bendruomenės kartu su Nacionaline teismų administracija ir Kauno apygardos teismu organizuotoje konferencijoje „Teismo psichologas – skambus šūkis ar reali pagalba?“. Šiame penkerius metus teismuose veikiančiai teismo psichologo pareigybei paminėti skirtame renginyje, Kontrolierė apžvelgė teismo psichologų pareigybės teismuose steigimo aspektus, iššūkius dėl vaiko teisių apsaugos baudžiamajame procese;

- Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdyje, kuriame tarp kitų pasaulio lietuviams svarbių temų buvo pristatyti nuolat užsienio šalyse gyvenančių vaikų (Lietuvos Respublikos piliečių) teisių apsaugos klausimai bei aktualijos. Įstaigos atstovo pranešime akcentuota, jog nepaisant vaikų pilietybės valstybėse, ratifikavusiose Vaiko teisių konvenciją, galioja vienodi vaiko teisių apsaugos standartai. Visgi kiekviena šalis kuria savo vaiko teisių apsaugos sistemas plačiąja prasme, pagrįstas savo istorija, tradicijomis, susiklosčiusia praktika, todėl piliečiams užsienyje svarbu žinoti šių sistemų subtilybes. Kalbėta apie tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimo aspektus, vaiko grobimo, vaiko teisės bendrauti su skirtingose valstybėse gyvenančiais tėvais problematika. Pažymėtas svarbus konsulinių institucijų indėlis, pagalba teikiant informaciją tėvams užsienyje. Viena svarbių vaiko teisių – teisė į lituanistinį ugdymą, atkreipiant dėmesį į poreikį plėtoti informuotumą apie lituanistinio ugdymo galimybes užsienyje bei būtinus atlikti darbus dėl grįžtančių Lietuvos piliečių vaikų (mokyklos turi būti pasiruošę priimti grįžtančius vaikus, o tėvams nebūtų sudaromos prielaidos nuogaštai dėl jų integracijos);

- Diskusijoje apie dirbančius vaikus, kurią organizavo J. Jonaitė, nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje pristatiusi foto darbų parodą apie dirbančius vaikus (Fidžyje, Brunėjuje, Vanuatu, Filipinuose). Renginio metu apie vaikų padėtį, jų teises taip pat savo įžvalgomis dalinosi VŠĮ Vaikų linija vadovas R. Povilaitis ir VŠĮ Paramos vaikams centro atstovė I. Norkutė.

Kontrolierė, įvertindama budinčių ir laikinųjų globotojų keliamas su jų veikla susijusias problemas, organizavo Budinčių ir laikinųjų globotojų asociacijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovų susitikimą. Susitikimo metu ieškota galimybių vienodos praktikos formavimo bei teisinio reguliavimo priemonėmis išspręsti šioje srityje egzistuojančias problemas.

Kontrolierė susitiko su Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto atstovu B. Gudbrandsson, kuris dalyvavo „Vaikų forumė“ – Vyriausybėje vykusiame Vaiko teisių konvencijos 30-mečiui skirtame renginyje. Susitikimo metu buvo aptarta vaikų teisių padėtis Lietuvoje, aktualiausios problemos bei pokyčiai vaiko teisių apsaugos sistemoje, taip pat artėjantis Lietuvos atsiskaitymas Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą valstybėje.

Įstaigos atstovai dalyvavo Ryšių reguliavimo tarnybos organizuotame susitikime su Sakartvelo nacionalinės ryšių komisijos (GNCC) atstovais. Susitikimo metu buvo pristatyta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla, pasidalinta bendradarbiavimo patirtimi, siekiant užtikrinti vaikų saugumą internete. Taip pat susitikimo metu pasidalinta Saugesnio interneto projekto bei interneto karštosios linijos veiklos, projekto partnerių patirtimis bei bendradarbiavimo gerąja praktika. Įstaiga dalyvauja Saugesnio interneto projekto Valdymo grupės veikloje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla taip pat buvo pristatyta svečiams iš Anglijos Linkolnšyro grafystės tarybos Vaiko teisių apsaugos skyriaus. Susitikimo metu buvo pasidalinta informacija apie dažniausiai Lietuvoje kylančias problemas, diskutuota ir dalintasi gerąja praktika, įgyvendinant bei sprendžiant įvairius vaiko teisių apsaugos klausimus (draudimas teistiems asmenims dirbti su vaikais; vaikų mokymas namuose; socialinių darbuotojų darbo krūvio ir atsakomybės skirtumai Anglijoje ir Lietuvoje; problemos, su kuriomis dažniausiai susiduria į Angliją išvykusios lietuvių šeimos ir kt.)

Tęsdama 2012 metais pradėtą tradiciją – organizuoti susitikimus, kuriuose aptariama Pabaltijo valstybėse ir Lenkijoje gyvenančių vaikų padėtis, aktualiausios problemos ir dalinamasi gerąja praktika, Įstaiga organizavo Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos vaikų teisių ombudsmenų ir jų įstaigų atstovų kasmetinį susitikimą.

Renginio metu buvo aptarti aktualiausi vaiko teisių apsaugos klausimai: vaiko teisių apsaugos institucinė pertvarka (sistemos centralizavimas); valstybės intervencijos galybės, kai tėvų priimami sprendimai kelia grėsmę vaiko sveikatai, harmoningam vystymuisi; vaikų, turinčių psichikos sutrikimų, teisių ir interesų apsauga; vaiko interesų gynimas tarptautinio vaiko grobimo bylose; ombudsmenų vykdomos bei suplanuotos veiklos, aktualiausios problemos, kurioms numatoma skirti dėmesį ateinančiais metais.

Užsienio svečiai buvo susipažinti su Lietuvos patirtimi mediacijos srityje: valstybės požiūrį mediaciją bei situaciją, mediacijos galimybes civilinės (tarp jų ir šeimos), administracinės ir baudžiamosios teisės ginčiuose bei mokyklose. Šiuos klausimus su renginio dalyviais aptarė Mediatorių rūmų ir Mykolo Romerio universiteto atstovės, mediatorės N. Kaminskienė, A. Tvaronavičienė, O. Intė bei G. Čiuladienė.

Renginio dalyviai taip pat lankėsi Dingusių žmonių šeimų paramos centre, kur centro direktorė N. Kurčinskaja bei projekto vadovė R. Butkevičiūtė pristatė Emmaus socialinę krautuvėlę, Amber Alert Facebook sistemą, taip pat centro veiklas vykdant vaikų dingimo prevenciją bei teikiant pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis bei smurto artimoje aplinkoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikla, vaiko teisių padėtis Lietuvoje buvo aptarta su kitais suinteresuotais asmenimis – valstybės ir savivaldybių institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovais, taip pat užsienio svečiais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus ir užtikrinti jų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje. Esminiai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos aspektai bei vaiko teisių padėties šalyje iššūkiai atspindimi Seimui teikiamose kasmetinėse vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose.

Teikiamoje ataskaitoje atspindėta Kontrolierės veikla, kuri apėmė: vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų tyrimą; teisinio reglamentavimo vaiko teisių apsaugos srityje įgyvendinimo vertinimą ir priežiūrą, taip pat praktikoje kylančių iššūkių ir silpnų vaiko teisių apsaugos vietų identifikavimą; dalyvavimą įvairaus formato, lygmens diskusijose, pasitarimuose aktualiais vaiko teisių apsaugos klausimais bei įvairias kitas veiklas, skirtas atkreipti dėmesį į vaiko teisių padėtį, įsisenėjusias spręstinas problemas bei naujus iššūkius, gerosios praktikos pavyzdžius, stiprinti bendradarbiavimą ir pan. Praėjusių metų veiklos apėmė įvairias vaiko gyvenimo sritis bei vaiko teisių ir interesų apsaugos aspektus (vaiko ir tėvų santykiai; globos ir įvaikinimo sistema; socialinės, švietimo ir sveikatos priežiūros paslaugos ar pagalba; vaiko susidūrimas su teisingumo sistema; migracijos procesai; kt.).

Ši Seimui teikiama vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2019 metų veiklos ataskaita yra dvidešimtoji (jeigu skaičiuotume pilnus kalendorinius kontrolieriaus veiklos metus – devynioliktoji). 2000 metais, „siekiant sudaryti teises prielaidas, kurios leistų užtikrinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir kitų su vaiko teisių apsauga susijusių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, o taip pat kontroliuoti valstybinių, savivaldos, nevalstybinių institucijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai“ bei suformuoti išbaigtą vaiko teisių apsaugos sistemos struktūrą⁷² buvo pradėtos diskusijos ir priimtas sprendimas įsteigti savarankišką ir nepriklausomą Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą.

2020 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga minės savo veiklos 20-metį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

⁷² <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.88955?jfwid=w5ecrytqk>